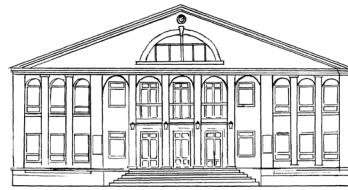

Держава та регіони

Серія: ПРАВО
2023 р., № 4 (82) том 2

Науково-виробничий журнал

виходить щоквартально

Голова редакційної ради: **О. В. Машенко**,
доктор юридичних наук, доктор економічних наук,
професор

Головний редактор:

П. С. Покагаєв, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління,
професор, перший проректор, Класичний приватний університет

Редакційна колегія:

О. Ю. Синявська, доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ

А. М. Апаров, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та методи викладання правознавства, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

М. М. Бліхар, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права, Національний університет «Львівська політехніка»

М. Л. Шелухін, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування, Маріупольський державний університет

А. В. Хрідочкін, доктор юридичних наук, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри загально-правових дисциплін, Дніпровський гуманітарний університет

Г. О. Блінова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Szabó Andrea (Сабо Андреа), доктор наук, професор, завідувач кафедри митної та фінансової діяльності факультету правоохоронної діяльності, Університет публічної служби (Угорська Республіка)

Л. Г. Удовика, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії і теорії держави та права, Запорізький національний університет

О. П. Гетманець, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6, Харківський національний університет внутрішніх справ

В. В. Шаблістий, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

П. В. Хряпінський, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Відповідальний редактор: С. В. Белькова

Редактори: С. В. Старкова

Технічний редактор: А. С. Лаптева

Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

ISSN 1813-338X

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з юридичних наук (спеціальності: 081. Право, 293. Міжнародне право) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 14176-3147 ПР від 24.04.2008 р.

Видавництво та друк – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
29 листопада 2023 р., протокол № 4

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції. При передрукуванні обов'язкове посилання на видання: Держава та регіони. Серія: ПРАВО. – 2023. – № 4 (82).

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: (0612) 220-58-42, +38 050-810-87-82
Телефон/факс: (0612) 63-99-73.

Здано до набору 13.11.2023.

Підписано до друку 30.11.2023.

Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 р.
Замовлення № 0224/123.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

<i>О. К. Канєнберг-Сандул</i> МЕНОНІТСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ІСТОРІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	4
<i>Ю. А. Миронець</i> ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНОГО БАЗИСУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ..	8
<i>Л. В. Сорока, С. М. Козін</i> ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ.....	13
<i>А. Ю. Кожевніков</i> ЗМІСТ І ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ (БЕЗДІЯЛЬНОСТІ) ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	18
<i>Д. В. Колодчин</i> КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ.....	24
<i>С. М. Школа</i> ПОРЯДОК ПОДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ.....	30
<i>Т. С. Перцова</i> «ПРОФЕСІЙНІ ПРОСТУПКИ» У САМОЗАЙНЯТИХ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЯХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	35
<i>В. В. Сазонов</i> ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ.....	40
<i>А. В. Шкарабан</i> ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ.....	45
<i>Д. О. Андреев</i> ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: АСПЕКТИ НАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	54
<i>Ю.-В.Ю. Переста</i> ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ.....	59
<i>Т. П. Мінка</i> НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРОК НА ПОЛІГРАФІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	66
<i>Є. Є. Морозов</i> ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	70
<i>О. О. Мельник, Р. Б. Шишка, І. Л. Бородін</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ПЕРЕБУВАННЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї В РІЗНИХ ДЕРЖАВАХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	75
<i>Я. М. Сандул, А. Ю. Бойчук</i> ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	80
<i>О. С. Мельничук</i> КЛАСИЧНІ ТА НЕКЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ.....	85

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF JURIDICAL SCIENCE

<i>Kanenbergs-Sandul O. K.</i>	
MENNONITE COLONIZATION OF SOUTHERN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS...	4
<i>Myronets Yu. A.</i>	
LEGAL ANALYSIS OF THE REGULATORY FRAMEWORK IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION SUPPORT OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE.....	8
<i>Soroka L. V., Kozin S. M.</i>	
PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF INVESTMENT PROTECTION IN UKRAINE.....	13
<i>Kozhevnykov A. Yu.</i>	
CONTENT AND PROCEDURAL SIGNIFICANCE OF THE STAGE OF PREPARATION FOR JUDICIAL PROCEEDINGS IN ADMINISTRATIVE CASES ON APPEAL AGAINST DECISIONS, ACTIONS (OMISSIONS) OF PUBLIC AUTHORITIES.....	18
<i>Kolodchyn D. V.</i>	
CONCEPTS OF CRIMINALITY CAUSES IN THE PENITENTIARY SPHERE OF FOREIGN COUNTRIES.....	24
<i>Shkola S. M.</i>	
PROCEDURE FOR FILING A MOTION FOR A PREVENTIVE MEASURE.....	30
<i>Pertsova T. S.</i>	
«PROFESSIONAL MISCONDUCT» IN SELF-EMPLOYED LEGAL PROFESSIONS: EUROPEAN EXPERIENCE.....	35
<i>Sazonov V. V.</i>	
THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE E-CITIZENSHIP CATEGORY AND ITS IMPACT ON LEGAL CULTURE.....	40
<i>Shkaraban A. V.</i>	
THE CONCEPT, FEATURES AND LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR UNDER THE INTERNATIONAL LAW.....	45
<i>Andreiev D. O.</i>	
LEGAL GUARANTEES AND MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE LAW: ASPECTS OF LEGAL AID PROVISION.....	54
<i>Peresta Yu.-V.Yu.</i>	
CROSS-BORDER COOPERATION OF HEALTH CARE INSTITUTIONS: CONCEPT AND ESSENCE.....	59
<i>Minka T. P.</i>	
DIRECTIONS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE CONDUCT OF POLYGRAPH EXAMINATIONS IN PUBLIC AUTHORITY BODIES.....	66
<i>Morozov E. E.</i>	
HISTORIOGRAPHY OF THE FORMATION OF THE PRINCIPLE OF OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	70
<i>O. O. Melnyk, R. B. Shyshka, I. L. Borodin</i>	
SOME ASPECTS OF FAMILY LAW METHODS OF PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN CONDITIONS OF STAY OF FAMILY MEMBERS IN DIFFERENT STATES IN CONDITIONS RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	75
<i>Sandul Ya. M., Boichuk A. Yu.</i>	
CONTENTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	80
<i>Melnychuk O. S.</i>	
CLASSICAL AND NON-CLASSICAL PRINCIPLES OF THE MODERN LAW AND STATE METHODOLOGY.....	85

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.1>

О. К. Канєнберг-Сандул

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕНОНІТЬСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено дослідження правового становища німецьких колоністів-менонітів на Півдні України. Виділено ступінь розробки даного дослідження в історичному аспекті. Визначені історичні етапи менонітської колонізації. Відмічені напрацьовані матеріали вітчизняних і іноземних робіт. Досліджена еволюція адміністративного розподілу менонітських колоній. Проаналізовані принципи діяльності системи органів управління менонітськими колоніями. Релігія відіграє найважливішу роль у житті як окремої людини, так і цілого народу, громадського співтовариства і держави. У демократичній державі повинні бути нормативно закріплені і забезпечені релігійні права і свободи представників всіх етнічних груп та конфесій. Збереження політичної стабільності та національної цілісності держави залежить від того, наскільки державна влада здатна забезпечити стабільні та прозорі міжконфесійні відносини між представниками різних конфесій нашої держави [1].

Протягом другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. релігійна політика російської влади стосовно неправославних конфесій почала поступово втрачати свій ліберальний характер. Посилення консервативної ідеології у російському суспільстві та уряді, супроводжувалося розвитком ідей щодо православної церкви, як опору діючого режиму. У законодавстві з'являються норми, що посилюють державний контроль за сферою церковного самоврядування, що у першу чергу, негативно позначилося на обсягові його організаційних та контрольних функцій. Значної уваги приділено нормативно-правовому забезпеченню боротьби різного роду сектантськими організаціями, які були популярними на теренах Південної України, та посиленні відповідальності за прозелітизм. Останнє обумовлювалося зростанням у зазначений період активності німецьких місіонерів-проповідників, внаслідок чого відбувається перехід частини населення із православної в іншу віру [5].

Водночас, основні права і свободи, надані на попередньому етапі, а саме: право на віросповідання, на будівництво релігійних споруд, власне духовенство тощо, скасовано не було і вони продовжили існувати до 1917 р.

Ключові слова: менонітство, свобода віросповідання, релігійні права, менонітські колонії, міжконфесійні відносини, Південна Україна.

Постановка проблеми: Поліконфесійність держави перш за все пов'язана з реалізованою на протязі багатьох років політикою народонаселення, зокрема колонізації. Тому для всеосяжного захисту законних прав і інтересів представників всіх суб'єктів різних конфесій необхідно дослідити особливості генезису правового положення представників досліджуваної конфесії, зокрема менонітів. Питання менонітської колонізації, її особливості актуальні і сьо-

годні. Водночас, у процесі реалізації наданих релігійних прав і свобод, колоністи вимушені були долати окремі складнощі, що були викликані як об'єктивними обставинами, так і цілеспрямованою політикою держави. Основними проблемами у сфері забезпечення реальності релігійних прав і свобод колоністів стали: відсутність належного фінансування, що не дозволяло своєчасно здійснювати будівництво релігійних споруд та здійснювати оплату витрат на

церковні нужди; відсутність системи підготовки кадрів для католицьких і лютеранських церков, а також протидія російських чиновників залученню іноземних священнослужителів для проведення релігійних обрядів; пріоритетний статус православної церкви та її підтримка з боку держави, що мало прояв у нерівноправному становищі релігійних громад німецьких колоністів та православних церковних організацій [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій Варто наголосити, що історіографія дослідження правового статусу менонітів як представників окремих релігійних громад, що переселилися на Південь України зазначена в дослідженнях, присвячених менонітській тематиці, авторами яких переважно були дослідження Белікова М. [1], Шевчук-Бела Я. [9]., Осташева Н. [3, 4], О. Бобилева [5].

Метою статті є визначення історичних етапів менонітської колонізації, дослідження еволюції адміністративного устрою менонітських колоній, аналіз принципів діяльності системи органів управління менонітськими колоніями

Виклад основного матеріалу. Приєднання до Російської імперії південноукраїнських земель привело до необхідності заселення цієї території з метою забезпечення цих земель, господарського розвитку

У подальшому колонізаційна політика була продовжена «викликаючими» маніфестами Катерини II. Німецьке населення, яке проживало на території російської імперії прийнято класифікувати за конфесійною приналежністю на чотири основні групи: меноніти, лютерани, католики і православні. Поява менонітів в Україні безпосередньо пов'язана з освоєнням її південних земель [8, с. 65].

Зміст колонізаційної політики в розумінні російського уряду зводилася до облаштування земельних просторів, поповнення народонаселення, експлуатація природних багатства держави створення нових галузей праці в народному хазяйстві, щоб отримати самі позитивні результати [1, с. 2].

Особливий інтерес імперська влада виявляла до менонітів, які зарекомендували себе у багатьох країнах як вмілі й ощадливі хазяї, а також віддавали їм перевагу вони отримували більше фінансової допомоги та землі вдвічі більше, ніж інші колоністи. З 1787 по 1796 роки. Основний потік іммігрантів на Півдні України складали меноніти [8]. Надання менонітам пільг і кредитів серед іноземних колоністів було визначено ініціативністю організованих та від-

повідальних представників менонітських колоній суспільства з Західної Пруссії [2, с. 17].

Менонітам було дозволено справляти всі релігійні погляди згідно з їх звичаями і переконаннями, десятилітнє звільнення від всіх податків, меноніти та їх нащадки звільнялися від військової повинності, тому що це суперечить їх релігії. Переселенці забезпечувалися грошима на час подорожі (представники чоловічої та жіночої статі старше 15 років отримували по 25 коп., інші по 15 коп.) [10, с. 17].

Майно, нажите на протязі 10 років, залишається недоторканим. Кожний рік сім'я оплачує 15 коп. за одну десятину зі звільненням назавжди від гужової повинності, царських робіт і військового постою. Кожному з поселенців, у відповідності з державним порядком, дозволено в містах і селах Катеринославської губернії і Таврійської області організувати фабрики та інші види промислу, продавати свої вироби без сплати податків. Також надали всі необхідні матеріали для будівництва будинків і млинів. Кожній сім'ї менонітів надано по 500 руб. для створення господарства, виплата цих грошей за прийняттям до Риги – 100 руб. у місяць. Всю суму, виплачену по закінченню 10 років, сім'я зобов'язується виплатити протягом 3-х років [7, с. 87].

Отже, суттєві переваги менонітів полягали у звільненні їх від царських (державних) робіт, гужової повинності, військових зобов'язань у пільгові роки, надання кредитів, а також фінансової підтримки в ході переселення і будівництва будинків. На жаль, фінансові обіцянки, дані урядом, не виконували в строк і в належному обсязі. Обіцяні гроші виплачувалися частинами і не регулярно [2, с. 17].

Перша менонітська група, що прибула з Данцига, була поселена в районі Хортиці в 1789 р., де було засновано 8 колоній: Хортиць (4); Позенталь (Канцерівка) – 20 сімей; Ейнлаге (Кічкас) – 41 сім'я; Кронсвенде (Владимірівка) – 34 сім'ї; Нейенбург (Малашівка) – 16 сімей; Нейдорф (Широке) – 38 сімей; Шенгорст (Бодяна) – 32 сім'ї; Інзель Хортиця (Острів Хоптиця) – 12 сімей. Цим селам належало 21 469 десятин пахотної землі, 987 десятин сінококів, 249 десятин ліку [1, с. 90-92].

У 1800 р. Павло I видав грамоту, що підтверджувала права та привілеї менонітів. Менонітам обіцялося вільне відправлення віри по «їх церковним установкам та звичаям без перешкод та надання б5 десятин у пожиттєве користування» [5].

У пункті 3 цього документа зазначалося положення, що стимулювали їх переселенню на Південь України. Бажаючим прийняти підданство імперії дозволялося «не тільки у своїх поселеннях, а й у всіх містах оновлювати заводи, фабрики та ін. загально корисні підприємства, реєструватися в гільдії і цехи, продавати свої підприємства без перешкод», дозволяється «всі види експлуатації землі ... не тільки для власних потреб, але і для дрібної продажу на власних землях» [18, с. 29], однак заборонялася іншим особам на землі менонітів будувати «питні будинки» і «виробляти продаж вина». У пункті 10 передбачено положення – повеління всім Військовим та Громадським начальникам і Присутнім місцям не перешкоджати користуванню менонітами всіх наданих їм привілеїв, а надавати їм будь-яку допомогу, захист і підтримку.

Управління у менонітських колоніях здійснювалося за принципом конгрегаціонізму: кожна громада-церква мала право повного самоуправління. Меноніти не підлягали юрисдикції Департаменту іноземних сповідувальців, так як особливим договором, підписаним імператором Павлом їм було гарантовано повне самоуправління в релігійних справах. До реформи 1871 р. загальний адміністративний нагляд за менонітськими колоніями здійснював Піклувальний комітет. Церковні справи знаходилися в юрисдикції старшин менонітських громад-конгрегацій [10, с. 18-21].

Сільська поземельна менонітська громада юридично була колективним власником землі, переданої їй членам у вічну власність. Громада приймала рішення на сільському «мирському» сході, на якому скликалися по одному колоністу (хазяїну). Про право брати участь у вирішенні колоністських справ свідчить наявність 65-десятиного наділу [9, с. 67].

До компетенції сходу входило обрання службових осіб (в межах колонії) і навколишнього управління, розгляд скарг і запитів колоністів, розподіл податків та повинностей. виключення з колонії. Меноніт, який не мав цього наділу, позбавлявся права брати участь у вирішенні колоністських справ. З цього можна зробити висновок про те, що стільки схід менонітів був складом заможних домогосподарів, що сільський схід був сходом багатих хазяїв ,які таким чином диктували свою волю не заможним колоністам. Сільська громада менонітів була об'єктом і суб'єктом податкового стягнення. Царська казна стягувала податки не окремого колоніста, а громаду відповідно в цілому, відповідно,

податки платили не тільки власники а також безземельні колоністи [8].

Релігійна громада вважала менонітом кожного колоніста, який прийняв хрещення не залежно від матеріального стану і наявності земель. Головою релігійної громади, яка була першою щодо впливу на менонітів у порівнянні зі впливом імперської влади ,обрані старшини виконували свої функції без грошової винагороди [4].

Звання колоніста-меноніту надавало право на отримання земельного наділу і користування всіма привілеями, якими була наділена сільська громада. Церковні старости вирішували спірні питання в церковному і шкільному житті, мали право виганяти з громади порушників та тих які поводити себе себе аморально.

Менонітська громада виступала як правова, законоутворююча і контролююча організація, що функціонує автономно, незалежно від інших колоній [7].

Висновки. Підводячи підсумки, слід підкреслити особливості менонітської колонізації в тому, що в практиці вербування німецьких колоністів вже був присутній чіткий професійний відбір як запорука вдалого господарського розвитку. Свобода віросповідання була найважливішою причиною переселення менонітів, релігійні погляди яких вічно обмежувалися в німецьких державах.

Облаштування менонітів в контексті інших німецьких колоністів проходило з урахуванням національних, релігійних, матеріальних і культурних особливостей. Колонії менонітів досягали кращого розвитку, маючи привілейоване положення (наприклад, отримували більше землі, чим інші колоністи). Особливе відношення уряду імперії до менонітської колонізації також укладалося в тому, що, не дивлячись на завершення іноземної колонізації Півдня України в 1819 році меноніти були виключенням з Правил (у 1819 р. прибуло 75 сімей з Пруссії, а в 1820 – ще 175 [6].

В 1820 р. кабінетом міністрів було прийнято рішення продовжити менонітську імміграцію до тих пір, поки не будуть заселені всі відведені для цього землі. До 1835 р. всі вільні землі були заселені, хоча процес створення нових німецьких колоній продовжувався, за рахунок появи дочірніх колоній.

Список використаної літератури:

1. Бєлікова М.В. Менонітські колонії Півдня України (1789–1917 рр.).автореф. дис. канд. іст. наук .Запоріжжя .2005 р.27 с.

2. Ісмаїлов М.С. Виникнення німецьких колоній Півдня України (кінець XVIII – 30-е рр. XIX в.) .автореф. Дис. канд. ист. наук .Днепропетровск, 1994. 20 с.
3. Осташева Н.В. Криза менонітської спільноти України та закордонна менонітська допомога (1914 – поч. 30-х рр. XX ст.) .автореф.дис. канд. іст. Наук.Дніпропетровськ. 1996. 24 с.
4. Осташева Н.В. Менонітське співтовариство України в 1914 – 1931 рр. 1998. 256 с.
5. Бобилева С.И. Історія німців та менонітів Півдня України (кінець XVIII – перша половина XIX вв.) .Дніпро.Арт-Прес. 1999. 232 с.
6. Канєнберг-Сандул О.К. Еволюція конфесійної політики щодо німецьких колоністів на Півдні України в кінці XVIII – XX ст. Юридичний електронний журнал. №4.2024. С. 731-734.
7. Канєнберг-Сандул О.К. Правове становище німецьких колоністів на Півдні України(кінці XVIII-1917 р.).Монографія. « Видавництво «Фенікс».2019 р. 268 с.
8. Канєнберг-Сандул О.К. Правове регулювання культурних прав і свобод представників німецького населення Півдня України у кінці XVIII – XX ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* № 35.2018 р. С.14-23
9. Шевчук-Бєла Я.В. Правове становище німецької лютеранської громади на території Одеси в XIX столітті .Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. 1997–2007. Вип. 36. 504 с. С. 247–252.
10. Шитюк М.М. Німці Півдня України: історія і сучасність. Миколаїв. 2009. 424 с.

Kanenberg-Sandul O. K. Mennonite colonization of southern Ukraine: historical and legal analysis

The article examines the legal status of German Mennonite colonists in the South of Ukraine. The degree of development of this research in the historical aspect is highlighted. The historical stages of Mennonite colonization are defined. The developed materials of domestic and foreign works are noted. The evolution of the administrative division of Mennonite colonies is studied. The principles of activity of the system of management bodies of Mennonite colonies are analyzed.

Religion plays the most important role in the life of both an individual and an entire nation, community and state. In a democratic state, the religious rights and freedoms of representatives of all ethnic groups and confessions must be normatively established and ensured. Preservation of political stability and national integrity of the state depends on the extent to which the state authorities are able to ensure stable and transparent interfaith relations between representatives of different faiths in our state.

During the second half of the 19th century. – the beginning of the 20th century. the religious policy of the Russian authorities in relation to non-Orthodox denominations began to gradually lose its liberal character. The strengthening of conservative ideology in Russian society and government was accompanied by the development of ideas about the Orthodox Church as a pillar of the current regime. In the legislation, there are norms that strengthen state control over the sphere of church self-government, which, first of all, negatively affected the scope of its organizational and control functions.

Considerable attention was paid to the regulatory and legal provision of the struggle by various sectarian organizations that were popular in the territory of Southern Ukraine, and to the strengthening of responsibility for proselytism. The latter was due to the increase in the activity of German missionary preachers during the specified period, as a result of which the transition of part of the population from the Orthodox to another faith is taking place.

At the same time, the basic rights and freedoms granted at the previous stage, namely: the right to profess a religion, to build religious buildings, own clergy, etc., were not canceled and they continued to exist until 1917.

Key words: *legal status of the German colonists, Mennonite colony, confessional composition of German colonists.*

Ю. А. Миронець

аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНОГО БАЗИСУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

У статті умовно класифіковано нормативно-правовий базис у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні на: – законодавство про освіту; – законодавство про інформаційно-комунікаційні технології; – законодавство про авторське право та інтелектуальну власність; – законодавство про захист інформації та кібербезпеки; – законодавство про розвиток та впровадження інформаційно-комунікаційного забезпечення в освітній процес. Виділено тенденції сучасного нормативно-правового базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні: 1) інтеграція з європейськими стандартами (розробка та впровадження електронних освітніх ресурсів; забезпечення доступу до онлайн-платформ та курсів; використання цифрових технологій для оцінювання знань та навичок; підготовка педагогів до використання ікт в освітньому процесі тощо); 2) цифровізація освіти; 3) підтримка використання відкритих даних та ресурсів; 4) забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних; 5) стимулювання інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; 6) підвищення кваліфікації педагогів у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій; 7) залучення громадськості до розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; 8) розвиток міжнародного співробітництва. Розкрито виклики у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні: недостатнє фінансування; цифровий розрив (доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та навички їх використання нерівномірно розподілені серед населення); необхідність модернізації освітньої інфраструктури тощо.

Ключові слова: державна інформаційна політика, інформаційне забезпечення, інформаційне суспільство, інформація, координація, механізм, освіта, процедури, суб'єкти, технології.

Актуальність теми. На жаль, слід констатувати, що чинне законодавство України має численні прогалини, зокрема щодо захисту персональних даних, авторських прав на навчальні матеріали та стандартизації дистанційного навчання. Україна інтегрується в європейський освітній простір, що вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Сучасний освітній процес має сприяти формуванню інформаційного суспільства та розвитку цифрових компетентностей, що потребує комплексної нормативної бази, адаптованої до швидкого розвитку технологій та нових освітніх підходів. Також важливо враховувати питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх верств населення, включаючи осіб з обмеженими можливостями. Вирішення цих проблем є надзвичайно актуальним для забезпечення якісного, інклюзивного та сучасного навчання,

що відповідає вимогам сьогодення та міжнародним стандартам.

Огляд останніх досліджень. На проблематику інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні звертали увагу провідні вчені у галузі адміністративного та інформаційного права: І. В. Арістова, О. М. Бандурка, К. І. Беляков, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. І. Олефір, І. В. Панова, С. О. Шатрава та інші.

Віддаючи належне досягненням науковців, сьогодні існує потреба нового підходу до формування теоретичного підґрунтя та практичної реалізації оновленої моделі інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні з позицій адміністративного та інформаційного права.

Однак, діючі проблеми оптимізації використання ресурсів та надання якісних послуг на

місцевому рівні в Україні підкреслюють актуальність наукових досліджень у сфері діяльності об'єднаних територіальних громад.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теорії адміністративного та інформаційного права, систематизації нормативно-правових актів, здійснити правовий аналіз нормативного базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні.

Виклад основних положень. Законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку [1]. Стаття 53 Конституції України гарантує право кожного на освіту. Також Основним Законом визначено, що повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [5].

Відповідно, Конституція України, як основоположний закон держави, відіграє ключову роль у визначенні та регулюванні інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу. Її положення гарантують доступність, якість та інклюзивність освіти для всіх громадян, а також сприяють впровадженню інноваційних технологій та міжнародному співробітництву у цій сфері.

Найважливішим у сфері освіти, безумовно, є Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, що регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері

освіти [1]. Законом вказано, що в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих. Кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством. Держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення. Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти [1].

Створення, ведення та адміністрування Єдиної державної електронної бази з питань освіти та публічних електронних реєстрів у сфері освіти здійснюються відповідно до законів України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про авторське право і суміжні права» та «Про публічні електронні реєстри» [1].

Важливим також є Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI, адже державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні є особливим правовим механізмом, передбаченим законодавством, який надає можливість ефективно вирішувати нагальні проблеми у сфері освіти і науки, а також мобілізує розвиток та реформування цієї сфери. Інструменти державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки стають одним із пріоритетів урядових стратегічних програм та індикатором успішної взаємодії приватних та публічних суб'єктів. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки

в Україні є інструментом модернізації освітніх і наукових технологій на підставі об'єднання потенціалу держави з ресурсами приватного бізнесу [7; 8].

Загалом, можна сформулювати, що закони України у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу є найважливішою складовою нормативного базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні, що обумовлено наступними факторами: – закони формують модель відповідної державної політики та регламентують заходи її реалізації; – закони встановлюють правила та норми, що регулюють доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, їх використання в освітньому процесі, захист персональних даних та інформації в освітньому просторі; – закони сприяють розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури в освіті.

Підзаконні нормативно-правові акти не можуть звужувати зміст і обсяг конституційного права на освіту, а також визначених законом автономії суб'єктів освітньої діяльності та академічних свобод учасників освітнього процесу. Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми [1].

Умовно підзаконні акти можна поділити на:

– акти, що визначають правовий статус суб'єктів інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» від 16 жовтня 2014 р. № 630 [2]; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної служби якості освіти України» від 14 березня 2018 р. № 168 [3]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» від 15 квітня 2015 р. № 244 [4] тощо);

– акти, якими визначено організацію інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» від 2 грудня 2021 р. № 1255 [10]; наказ МОН України «Про затвердження Порядку доступу до інформації центральної

бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» від 5 вересня 2022 р. № 792 [9] тощо).

Окрім того, суб'єкт освітньої діяльності має право самостійно приймати рішення з будь-яких питань у межах своєї автономії, визначеної спеціальними законами та/або установчими документами, зокрема з питань, не врегульованих законодавством [1].

Як можна прослідкувати, становлення нормативного базису відбувається в площині формування відповідної державної політики. З урахуванням вітчизняних досліджень Я. Тицька запропонувала власну періодизацію державної політики у сфері освіти з виокремленням таких етапів: 1) 1991-1997 рр. - етап формування засад державної політики у сфері освіти; характеризується прийняттям Закону Української РСР «Про освіту», затвердженням Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), визначенням загальних засад участі держави в таких відносинах; 2) 1998-2002 рр. - етап становлення державної політики у сфері освіти; характеризується вдосконаленням спеціального законодавства, практичним втіленням у життя правових норм, визначенням загальної стратегії розвитку національної освіти, нормативів, вимог, стандартів; 3) 2003-2016 рр. - етап розвитку державної політики у сфері освіти; характеризується затвердженням стратегічного плану дій - Національної доктрини розвитку освіти, формуванням відповідної нормативно-правової бази, розробленням стратегічного документа щодо розвитку освіти, підготовкою до затвердження цільових державних програм; 4) з 2017 р. - етап модифікації державної політики у сфері освіти; характеризується прийняттям чинного нині Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. зі зміною ціннісних характеристик та оновлених підходів до вимог якості освіти в Україні, прийняттям підзаконних нормативно-правових актів, зорієнтованих на його виконання [6, с. 55–60].

Вищенаведена позиція сформована періодично до 2017 року, однак, в нашій державі відбулося низка змін після цього періоду. Уся діяльність суб'єктів освітнього процесу нині спрямована на досягнення:

– прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти, а визначені нею стратегічні та операційні цілі відповідають зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони,

та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. Статтею 431 глави 23 Угоди про асоціацію закріплено курс на активізацію співпраці України та Європейського Союзу у сфері вищої освіти, зокрема щодо: реформування та модернізації системи вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу; покращення якості та підвищення важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти; розширення можливостей закладів вищої освіти; активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників [14];

– Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722, (цілі № 4 щодо забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх) [11];

– положень Стратегії людського розвитку, затвердженою Указом Президента України від 2 червня 2021 р. № 225, оперативна ціль 2.5. якої визначає забезпечення організації дистанційного навчання закладами освіти, використання цифрових технологій в освіті шляхом: створення та розбудова електронних освітніх ресурсів для здобувачів освіти та педагогічних, науково-педагогічних працівників, зокрема веб-платформи дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»; забезпечення підключення закладів освіти до високошвидкісного Інтернету; забезпечення розвитку цифрових навичок здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників; запуск освітньої електронної платформи як основи для організації дистанційного навчання; створення умов для використання цифрових технологій з метою оцінювання результатів навчання здобувачів освіти та проведення моніторингових досліджень якості освіти [12];

– положень Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки для створення умов для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави [13] тощо.

Загалом, умовно нормативно-правовий базис у сфері інформаційно-комунікаційного

забезпечення освітнього процесу в Україні поділяється на:

- законодавство про освіту;
- законодавство про інформаційно-комунікаційні технології;
- законодавство про авторське право та інтелектуальну власність;
- законодавство про захист інформації та кібербезпеки;
- законодавство про розвиток та впровадження інформаційно-комунікаційного забезпечення в освітній процес.

Можна виділити тенденції сучасного нормативно-правового базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні:

1) інтеграція з європейськими стандартами (розробка та впровадження електронних освітніх ресурсів; забезпечення доступу до онлайн-платформ та курсів; використання цифрових технологій для оцінювання знань та навичок; підготовка педагогів до використання ікт в освітньому процесі тощо);

2) цифровізація освіти;

3) підтримка використання відкритих даних та ресурсів;

4) забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних;

5) стимулювання інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;

6) підвищення кваліфікації педагогів у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій;

7) залучення громадськості до розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;

8) розвиток міжнародного співробітництва.

Незважаючи на значні досягнення, в Україні все ще залишаються деякі виклики у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу, зокрема: недостатнє фінансування; цифровий розрив (доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та навички їх використання нерівномірно розподілені серед населення); необхідність модернізації освітньої інфраструктури тощо.

Список використаної літератури:

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
2. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. *Верховна Рада України*: офіційний веб-

- сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-p#Text>
3. Деякі питання Державної служби якості освіти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-p#Text>
 4. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-p#Text>
 5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
 6. Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. С. 55-60.
 7. Губанова Т. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні: нормативно-правова характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. Теорія держави і права. 2019. № 6.
 8. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
 9. Про затвердження Порядку доступу до інформації центральної бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту»: наказ МОН України від 05.09.2022 № 792. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-22/sp:max100#Text>
 10. Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту». Постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-p/sp:max100#Text>
 11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
 12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#n11>
 13. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>
 14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. С. 83.

Myronets Yu. A. Legal analysis of the regulatory framework in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine

The article tentatively classifies the regulatory and legal basis in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine into: – legislation on education; – legislation on information and communication technologies; – legislation on copyright and intellectual property; – legislation on information protection and cyber security; – legislation on the development and implementation of information and communication support in the educational process. The trends of the modern legal framework in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine are highlighted: 1) integration with European standards (development and implementation of electronic educational resources; provision of access to online platforms and courses; use of digital technologies to assess knowledge and skills; training of teachers to use ICT in the educational process, etc.); 2) digitization of education; 3) support for the use of open data and resources; 4) ensuring cyber security and protection of personal data; 5) stimulation of innovations in the field of information and communication technologies in education; 6) improving the qualifications of teachers in the field of using information and communication technologies; 7) involvement of the public in the development of information and communication technologies in education; 8) development of international cooperation. The challenges in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine are revealed: insufficient funding; digital divide (access to information and communication technologies and skills in their use are unevenly distributed among the population); the need to modernize the educational infrastructure, etc.

Key words: state information policy, information provision, information society, information, coordination, mechanism, education, procedures, subjects, technologies.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.3>**Л. В. Сорока**

доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу докторантури і аспірантури
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0000-0002-6979-6049>

С. М. Козін

доктор юридичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
[https:// orcid.org/0000-0001-7640-4579](https://orcid.org/0000-0001-7640-4579)

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що захист інвестицій є одним із найбільш пріоритетних та важливих завдань, які сьогодні стоять перед українських законодавцем. Адже саме від останніх наряду залежить фінансове благополуччя держави та суспільства загалом, а також кожного окремого громадянина, зокрема. Окрім того, саме від ефективності та кількості інвестицій наряду залежить можливість України протистояти зовнішньому ворогу. Втім, слід відзначити, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, яка потребує належного нормативно-правового регулювання, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами. Метою статті є: встановити коло та надати характеристику принципам захисту інвестицій в Україні. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів правового регулювання захисту інвестицій. Обґрунтовано, що перелік відповідних принципів є досить широким, а тому їх запропоновано поділити на дві групи: загальні та спеціальні. З'ясовано, що детально зміст правового регулювання захисту інвестицій визначається спеціальними принципами, а саме: принцип рівного доступу інвесторів, незалежно від їхньої національності, надаються рівні права та можливості; принцип стабільності, відповідно до якого законодавство, що регулює інвестиційну діяльність, повинно бути стабільним і передбачуваним. Часті та непослідовні зміни у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері негативно впливають на інвестиційний клімат; принцип захисту прав власності. У відповідності до вказаної засади держава забезпечує надійний захист прав власності інвесторів, що включає захист від незаконної експропріації, націоналізації та будь-яких інших дій, що можуть порушити права інвесторів; принцип транспарентності, який передбачає, що правила та процедури, що регулюють інвестиційну діяльність, мають бути прозорими та доступними для всіх інвесторів; принцип невтручання. Держава не повинна безпідставно втручатися в діяльність інвесторів, а регулювання цієї сфери повинно бути мінімально необхідним для забезпечення законності та порядку, без надмірного адміністративного тиску на бізнес; принцип сприяння, який передбачає, що держава має активно сприяти залученню інвестицій, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, включаючи податкові стимули, розвиток інфраструктури та підтримку інноваційної діяльності.

Ключові слова: принципи, принципи права, захист, інвестиції, захист інвестицій, правове регулювання.

Постановка проблеми. Захист інвестицій є одним із найбільш пріоритетних та важливих завдань, які сьогодні стоять перед українських законодавцем. Адже саме від останніх наряду

залежить фінансове благополуччя держави та суспільства загалом, а також кожного окремого громадянина, зокрема. Окрім того, саме від ефективності та кількості інвестицій наряду

залежить можливість України протистояти зовнішньому ворогу. Втім, слід відзначити, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, яка потребує належного нормативно-правового регулювання, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами.

Стан дослідження. Варто відзначити, що в останні роки, проблема захисту інвестицій неодноразово потрапляла у поле зору різних науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: Р.П. Бойчук, О.Ю. Гостева, А.В. Журавель, В.М. Коссака, М.М. Лазаренко, О.М. Охотнікова, О.М. Фесенко, О.М. Ястремська та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання принципів захисту інвестицій в державі.

Саме тому метою статті є: встановити коло та надати характеристику принципам захисту інвестицій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що принципи – це основоположні керівні ідеї, відправні засади, які покладені в основу організації і діяльності механізму державного управління [1, с. 13]. Як зазначає А. М. Колодій, принципи – це явища, що не тільки пов'язують право з політикою, економікою, духовним життям суспільства, а й забезпечують єдність різних, власне правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [2, с.3]. В.Я. Малиновський досліджуючи принципи у сфері державного управління зазначає, що принципи, як поняття теорії, відображають сутність і реальність процесів державного управління, підпорядковуючись певним законам, специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Вони являють собою результат узагальнення людьми об'єктивно чинних законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним началом їх діяльності. Ознаками останніх на думку: а) належність до пізнаних наукою і практикою позитивних закономірностей; б) зафіксованість у суспільній свідомості (відповідних поняттях) [3 с.190-192]. Таким чином, поняття принципів є досить універсальним та використовується у багатьох сферах суспільного життя. Втім, найбільш дослідженим воно є саме з точки зору правової науки.

В теорії права зазначається, що принципи права – це об'єктивно приманні праву незапе-

речувані вимоги, які висуваються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного сполучення індивідуальних і загальних інтересів. Вони є основою права, відображають його сутність, містяться у змісті. Призначення принципів права складається у тім, що вони: здійснюють узагальнене закріплення основ суспільного ладу; забезпечують однорідне формулювання норм права; забезпечують вплив норм права на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу. Тим самим визнається, що на засадах принципів права має діяти весь механізм правового регулювання, його елементи [4, с.257-258]. О.В. Петришин, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко зауважують про те, що принципи – це загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [5, с.193]. Як зауважує А.М. Колодій принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [6, с.28-40].

Принципи права, відмічає С.С. Осадчук, – це універсальні, фундаментальні, базові положення, ідеї, що відображають глибинні засади людського буття, загальні зв'язки, що утворюються учасниками правовідносин в результаті суспільної взаємодії і є засадами для правового розвитку. Відступ від цих засад, заперечення їх при правотворенні та правозастосовній діяльності загрожують руйнацією права як такого, дестабілізацією суспільного життя, державно-владної діяльності, нищенням демократичних цінностей тощо. А тому декларувати ці принципи і захищати їх – це нагальне завдання

як для кожної особистості, всього громадянського суспільства, так і для державної влади. Неухильне і послідовне дотримання принципів правотворчими і правозастосовними органами створить в суспільстві атмосферу передбачуваності та стабільності законодавства. Закріплені в Конституції та кодексах України засади мають стати вимогою до сучасного українського суспільства щодо реалізації гуманістичної концепції особистості, виховання суб'єктів права, діючою нормою на рівні з іншими нормами, що регулюють конкретні відносини, а не залишається декларацією [7].

Таким чином, принципи правового регулювання захисту інвестицій представляють собою закріплену та розчинену в нормах чинного законодавства систему відправних начал, вихідних ідей, які лежать в основі здійснення відповідної діяльності. Дотримання відповідних принципів є обов'язковим для всіх учасників правовідносин, які виникають в рамках здійснення діяльності щодо захисту інвестицій. Відмітимо, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо переліку вказаних принципів, а тому, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, ми переконані, що відповідні засади найбільш доцільно поділити на дві групи: загальні та спеціальні.

Так, загальні принципи – це такі засади, які визначають та розкривають зміст найбільш суттєвих рис права у цілому, а отже, лежать в основі будь-яких правовідносин, зокрема й тих, що виникають під час державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. Серед таких принципів, перш за все, слід виділити верховенство права та законності. Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, у руках яких перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та законності закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади [8, с. 187]. У своєму науковому дослідженні Р.О. Падалка дійшов до висновку, що: 1) принцип верховенства права є пріоритетним у правовій державі; 2) він пройшов складні етапи історичного розвитку – від Античності до сьогодення; 3) цей принцип почав активно застосовуватися в нашій країні саме після проголошення незалежності, закономірно отримавши конституційне закріплення як один з основних напрямів її

подальшого розвитку; 4) зміст даного принципу полягає у співвідношенні права та держави, підпорядкованості держави і її інститутів праву; 5) принципу верховенства права притаманний транснаціональний характер, який передбачає його панування не тільки в рамках національної правової системи, але й на європейському рівні [9, с.28-29]. Є. В. Назаренко доводить, що принцип верховенства права виявляється у сукупності таких дій: а) реалізація правотворчості, правозастосовної та правоохоронної діяльності лише відповідно до соціального ідеалу справедливості, згідно з яким людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю; б) утвердження верховенства конституції в діяльності усіх органів і посадових осіб; в) забезпечення у законодавстві пріоритетності загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права; г) утвердження верховенства правового закону в системі нормативних актів та забезпечення принципу правової законності у процесі правозастосовної діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; д) формування розвиненої системи захисту прав людини державою, створення професійного неупередженого і доступного для всіх громадян суду [10, с. 89].

В свою чергу законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави [11, с.4]. З точки зору Ю. С. Шемшученка та С.В. Бобровник, законність – це фундаментальна юридична категорія, яка є критерієм правового життя суспільства і громадян. Це комплексне політико-правове явище, що відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави. Законність – це правовий режим у державі, за якого діяльність державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону. Змістом законності є вимоги загальності права, верховенства закону, рівності всіх суб'єктів перед законом, стабільності правопорядку, нормативної обґрунтованості правових рішень, охорони прав громадянина, єдності розуміння

і застосування права, нагляду, контролю за виконанням закону та невідворотності відповідальності [12].

Таким чином, верховенство права та законність – це два ключові правові принципи, які лежать в основі здійснення будь-якої діяльності. Вони передбачають неухильне слідування правовим приписам та законодавчим нормам всіма суб'єктами суспільних відносин, які виникають в процесі захисту інвестицій. Окрім того, саме відповідні засади формують своєрідне підґрунтя для формування та розвитку всіх інших, як загальних, так і спеціальних принципів.

Серед загальних принципів, на нашу думку, також слід виділити засади доцільності, результативності та ефективності. У праві доцільність – це завжди щось оптимальне, що відповідає якимось конкретним умовам, обставинам, без урахування яких норма не буде досягати мети, споконвічно в неї закладеної. Її застосування повинне будуватися на основі доцільності як на одній з основних вимог, запропонованих безпосередньо до самого нормативного документа [13].

Що ж стосується результативності та ефективності, то ці категорії тісно пов'язані між собою. Так, у праві ефективність – це явище, яке характеризує оптимальність цілеспрямованої дії, способу, механізму реалізації або стану суб'єкту за наявності альтернатив. Вона проявляється через різницю (відмінність): між метою та отриманими результатами, враховуючи затрачені ресурси, встановлені цілі, обставини зовнішнього середовища та часові межі [14]. Що ж стосується результативності, то вона представляє собою міру точності управління, яка характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, мети управління або рівнем наближення до неї. Вона пов'язана з виробничими, технологічними та управлінськими процесами, конкретними проблемами і способами їхнього розв'язання. Рівні фазового стану організації різні. Вони можуть характеризуватися як високими, так і низькими коефіцієнтами. Залежно від їх величини в реальній практиці можуть формуватися й різні стани організації як системи: стабілізації, динамічної рівноваги елементів системи, втрати динамічної рівноваги складових організації. Це потребує прийняття різних управлінських рішень і критеріїв їх оцінки, що, своєю чергою, визначає специфіку формування системи результативності [15].

Тож, принципи ефективності та результативності є ключовими в контексті захисту інвестицій, оскільки вони забезпечують створення умов для максимізації позитивного впливу інвестицій на економіку та суспільство, а також гарантують належний захист прав інвесторів. Ці принципи

спрямовані на оптимізацію використання ресурсів та досягнення конкретних економічних цілей за рахунок належного регулювання і правозастосування. Так, принцип ефективності в контексті захисту інвестицій означає оптимальне використання наявних ресурсів для досягнення найкращих можливих результатів. В свою чергу державні органи повинні забезпечувати, щоб всі ресурси, виділені на підтримку і захист інвестицій, використовувалися з максимальною користю, без зайвих витрат та бюрократичних перепон.

Тож, вказані принципи носять загальний характер, більш детально зміст правового регулювання захисту інвестицій визначається принципами спеціальними. Такими засадами, як вбачається, є наступні:

– принцип рівного доступу інвесторів, незалежно від їхньої національності, надаються рівні права та можливості;

– принцип стабільності, відповідно до якого законодавство, що регулює інвестиційну діяльність, повинно бути стабільним і передбачуваним. Часті та непослідовні зміни у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері негативно впливають на інвестиційний клімат;

– принцип захисту прав власності. У відповідності до вказаної засади держава забезпечує надійний захист прав власності інвесторів, що включає захист від незаконної експропріації, націоналізації та будь-яких інших дій, що можуть порушити права інвесторів;

– принцип прозорості, який передбачає, що правила та процедури, що регулюють інвестиційну діяльність, мають бути прозорими та доступними для всіх інвесторів;

– принцип невтручання. Держава не повинна безпідставно втручатися в діяльність інвесторів, а регулювання цієї сфери повинно бути мінімально необхідним для забезпечення законності та порядку, без надмірного адміністративного тиску на бізнес;

– принцип сприяння, який передбачає, що держава має активно сприяти залученню інвестицій, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, включаючи податкові стимули, розвиток інфраструктури та підтримку інноваційної діяльності.

Висновки. Підбиваючи підсумок представленого наукового дослідження слід узагальнити, що саме вказані вище загальні та спеціальні принципи правового регулювання найбільш змістовно та повно характеризують діяльність, пов'язану із захистом інвестицій в нашій країні. Як недолік відмітимо, що окреслені вище засади не віднайшли свого законодавчого закріплення. Зазначене, як вбачається, є суттєвою

прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях, а відтак, вона потребує подолання, що якісно покращить правозастосовну практику у досліджуваній сфері суспільного життя.

Список використаної літератури:

1. Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України : навч. посіб. К. : А. В. ПАЛИВОДА, 2003. 212 с.
2. Колодій А. М. Принципи права України : моногр. / А. М. Колодій. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Малиновський В. Я. Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ: Атіка, 2003. 576 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 691 с.
5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Колодій А. М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
7. Осадчук, С. С. Застосування принципів права у правотворчому та правозастосовному процесах / С. С. Осадчук // Наше право. 2012. № 3, ч. 3. С. 32-37 URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8897/1/7.pdf>
8. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць.* 2012. № 3 (15). С. 185–188. : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/3257>.
9. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип: права дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.
10. Назаренко Є. В. Державно-правова реформа – шлях до правового прогресу. Державно-правова реформа в Україні : матер. наук.-практ. конф. (листоп. 1997 р.). Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 1997. С. 87–91.
11. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л., 2010. 21 с.
12. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 2: Д-Й / ред. Ю. С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 741 с.
13. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2007. 200 с.
14. Подольчак Н. Поняття та види ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2007. № 23 (606). С. 205.
15. Менеджмент організацій : підручник / за заг. ред. Л. І. Федулової. Київ : Либідь, 2004. 448 с.

Soroka L. V., Kozin S. M. Principles of legal regulation of investment protection in Ukraine

The relevance of the article lies in the fact that the protection of investments is one of the most priority and important tasks facing Ukrainian legislators today. After all, the financial well-being of the state and society in general, as well as each individual citizen, in particular, directly depends on the latter. In addition, the ability of Ukraine to resist the external enemy directly depends on the efficiency and amount of investments. However, it should be noted that the protection of investments is a complex activity in its essence and content, which requires proper regulatory and legal regulation, which is based on a system of starting points, initial ideas, which are commonly called principles. The purpose of the article is to establish a circle and provide a description of the principles of investment protection in Ukraine. In the article, based on the analysis of the scientific views of scientists, the author's definition of the concept of the principles of legal regulation of investment protection is proposed. It is substantiated that the list of relevant principles is quite broad, and therefore it is proposed to divide them into two groups: general and special. It was found that the detailed content of the legal regulation of investment protection is determined by special principles, namely: the principle of equal access to investors, regardless of their nationality, equal rights and opportunities are provided; the principle of stability, according to which legislation regulating investment activity should be stable and predictable. Frequent and inconsistent changes in the regulatory and legal regulation of social relations in the researched area have a negative impact on the investment climate; the principle of protection of property rights. In accordance with the specified principle, the state ensures reliable protection of the property rights of investors, which includes protection against illegal expropriation, nationalization and any other actions that may violate the rights of investors; the principle of transparency, which provides that the rules and procedures governing investment activities should be transparent and accessible to all investors; the principle of non-interference. The state should not unreasonably interfere in the activities of investors, and the regulation of this area should be the minimum necessary to ensure law and order, without excessive administrative pressure on business; the principle of promotion, which stipulates that the state should actively promote the attraction of investments by creating favorable conditions for doing business, including tax incentives, infrastructure development, and support for innovative activities.

Key words: principles, principles of law, protection, investments, protection of investments, legal regulation.

ЗМІСТ І ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ (БЕЗДІЯЛЬНОСТІ) ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Наукова стаття присвячена дослідженню змісту і процесуального значення стадії підготовки до судового розгляду в адміністративних справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану.

Констатується, що адміністративний судовий процес, як один із видів юридичного процесу, має такі характерні риси, як можливість диференціації на стадії, встановлення суворості послідовності та термінів. Варто розуміти юридичний процес як свідому, цілеспрямовану діяльність, що включає виконання владних повноважень суб'єктами публічної влади та спрямована на досягнення певного юридичного результату та вирішення індивідуально-конкретної справи.

Обґрунтовується позиція, що нормативно-правове регулювання використання інформаційних технологій на стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду залишається недостатньо чітким і прозорим для правозастосування. Зокрема, у випадках відмови у проведенні засідання в режимі відеоконференції, судові ухвали обґрунтовують таку відмову технічними проблемами, такими як відсутність необхідного обладнання через його зайнятість. Іншою поширеною причиною відмови є необґрунтованість необхідності в дистанційній участі в судовому засіданні.

Робиться висновок, що підготовче судове засідання має вирішальне значення для забезпечення ефективного та справедливого розгляду адміністративних справ. На цьому етапі судового процесу сторони та інші учасники мають можливість подавати докази, заявляти клопотання та висловлювати свої аргументи щодо виникаючих питань. Суд, зі свого боку, має широкі повноваження, такі як призупинення провадження, повне або часткове припинення провадження, а також залишення позову без розгляду, якщо є відповідні підстави. Підготовче судове засідання є важливим етапом судової процедури, який дозволяє сторонам та суду ретельно підготуватися до розгляду адміністративної справи та забезпечити справедливий та ефективний результат.

Ключові слова: адміністративне судочинство, спрощене провадження, форма правосуддя, провадження, публічно-правовий спір, юрисдикція, адміністративна юрисдикція, суд, процес.

Постановка проблеми. Основним завданням ефективного правосуддя є забезпечення дійсного верховенства права та гарантування кожній особі права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом. Це вимагає, зокрема, забезпечення доступності правосуддя, справедливості судового процесу, незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів.

Ефективна підготовка до судового розгляду є ключовою для забезпечення прав і свобод громадян, особливо в умовах обмежень, які зумовлені введенням воєнного стану. В умовах воєн-

ного стану органи публічної влади приймають значно більше рішень, пов'язаних з безпекою, обороною та регулюванням життєдіяльності суспільства, що може призвести до зростання кількості справ, що оскаржуються громадянами. В той же час, воєнний стан вносить певні особливості в діяльність органів влади та права громадян, що вимагає чіткого розуміння та застосування процесуальних норм під час підготовки до судового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стадія підготовки до судового розгляду, як складова широкого явища адміністративного судо-

чинства частково ставали предметом вивчення у працях таких вчених адміністративістів, як О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Е. Ф. Демський, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, І. Б. Коліушко, В. П. Кононець, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда, Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, Р. С. Мельник, О. М. Пасенюк, Ю. С. Педько, О. П. Рябченко, М. І. Смокович, М. М. Тищенко та інші. Водночас дослідження змісту і процесуального значення стадії підготовки до судового розгляду в адміністративних справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану залишається недослідженим.

Метою статті є дослідження змісту і процесуального значення стадії підготовки до судового розгляду в адміністративних справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Стаття 173 Кодексу адміністративного судочинства України встановлює обов'язковість проведення підготовки до судового розгляду кожної адміністративної справи. Ця стаття також визначає мету підготовки – «забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті» [1]. Варто зазначити, що дане визначення є усталеною і перевіреною з точки зору правозастосування в адміністративному процесуальному праві. Отже, можна логічно припустити, що така загальноправова категорія, характерна для судового процесу, не повинна викликати невизначеність у правозастосувача.

Зміст понять «правильного, своєчасного і безперешкодного» розгляду адміністративних справ розкривається в Главі 3 КАС України. Можна обґрунтовано стверджувати, що в контексті адміністративного судового процесу загалом і в рамках проваджень у справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності), які виникають з адміністративних правовідносин, стадія підготовки до судового розгляду має свої особливості. Реалізація цілей цієї стадії визначає подальший рух адміністративної справи. Водночас у науковій літературі, як у фахових публікаціях, статтях, так і на монографічному рівні, проблеми стадії підготовки до судового розгляду практично не розглядаються і є здебільшого об'єктом уваги навчальної літератури [2].

Адміністративному судовому процесу, як виду юридичного процесу, властиві такі характерні риси, як можливість диференціації на ста-

дії, визначення їх у суворій послідовності та термінах. При цьому, юридичний процес, варто розуміти як свідому, цілеспрямовану діяльність, що включає реалізацію владних повноважень суб'єктами публічної влади і спрямована на досягнення певного юридичного результату і вирішення індивідуально-конкретної справи [3, с. 142–147]. Окрім ознак юридичного процесу, зазначених у визначенні, доцільно підкреслити, що як проміжні, так і остаточні результати процесу закріплюються в офіційних документах. Забезпечення точності і повноти процесуальних документів є ключовим для досягнення справедливого і ефективного вирішення адміністративних спорів. Такі документи виступають як інструмент для контролю і оцінки законності та обґрунтованості судових рішень, що підвищує рівень довіри до судової системи та забезпечує дотримання прав і свобод громадян.

У зв'язку з цим необхідно погодитися з думкою, що найголовнішою властивістю юридичного процесу як державно-владної діяльності є стадійність. У науковій літературі виділяються й інші ознаки процесуальної стадії, серед яких можна позначити наступні:

- є сукупністю юридичних процесуальних дій, здійснюваних у певній логічній послідовності та встановлених термінах;

- оформляється процесуальним документом, який підводить підсумок діяльності в рамках конкретної стадії;

- є самостійною частиною провадження, що виділяється за ознакою спеціальної процесуальної мети, яка підпорядкована загальним процесуальним цілям і завданням, що обумовлює, з одного боку, приналежність стадії до загальної системи процесу, а з іншого – якісні особливості стадії як самостійного явища.

- має своє коло суб'єктів;

- послідовно пов'язана з попередньою і наступною стадією, зокрема за допомогою перевірки виконаного на попередньому етапі [4].

Таким чином, можна сформулювати загальнотеоретичне поняття «процесуальної стадії» як сукупності процесуальних дій і рішень, об'єднаних спільним завданням і завершуваних висновками у справі, ухваленими відповідними судовими органами. Процесуальна стадія відображає логічну структуру юридичного процесу, де кожен етап має свою функціональну роль і значення для досягнення кінцевого результату – справедливого вирішення справи.

Усі дії та рішення на кожній стадії повинні відповідати встановленим законом вимогам

і бути спрямованими на досягнення загальної мети судового процесу – забезпечення законності, справедливості та своєчасного розгляду справ [5, с. 66–75]. Таким чином, кожна стадія є невід’ємною частиною єдиного процесу, який сприяє ефективному та обґрунтованому вирішенню правових спорів.

Глава 3 КАС України визначає завдання, терміни та дії сторін щодо підготовки адміністративної справи до судового розгляду. Стадія підготовки в адміністративному суді першої інстанції проводиться суддею одноосібно, після прийняття позовної заяви до провадження суду за участю сторін, їх представників та зацікавлених осіб. Підготовка адміністративної справи до судового розгляду спрямована на вирішення таких завдань:

1. Визначення правової природи спірного матеріального правовідношення.

2. Встановлення норм права, що підлягають застосуванню в конкретній адміністративній справі.

3. З’ясування обставин, значущих для справи, шляхом дій судді та осіб, які беруть участь у справі, спрямованих на встановлення юридичних фактів, що лежать в основі вимог і заперечень сторін, з урахуванням характеру спірного правовідношення та норм матеріального права, що застосовуються в адміністративній справі.

4. Визначення складу учасників процесу та можливості розгляду справи при даному складі суду.

5. Надання сприяння учасникам справи у поданні доказів та сприяння у примиренні сторін [6].

У науковій літературі розглядається структура стадії, яка включає елементи, що в теорії адміністративного права називаються етапами. Етап визначається як група взаємопов’язаних дій, які існують на кожній стадії, або дій, що об’єктивно групуються в однорідні об’єднання для вирішення конкретного завдання, яке є проміжним щодо основної задачі, що вирішується на окремій стадії. Відповідно, в межах стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду можна виділити два етапи: перший – підготовчі дії, зазначені у ст. 171. Відкриття провадження в адміністративній справі; другий – попереднє судове засідання, що складається з процесуальних дій, передбачених ст. 173 КАС.

Підготовка справи до судового розгляду в адміністративному процесі починається з моменту винесення суддею ухвали із зазначенням дій,

які слід виконати сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, а також термінів їх виконання. У зв’язку з цим цікавою є позиція законодавця, коли, по суті, відбувається суміщення стадії порушення провадження за адміністративним позовом і підготовки адміністративної справи до судового розгляду шляхом видання єдиного процесуального документа.

Стаття 171 КАС перераховує дії сторін та суду, що виконуються під час підготовки справи до судового розгляду. Важливу роль відводиться суду, який має право запрошувати сторони та їх представників, пояснювати їм процесуальні права та обов’язки, наслідки вчинення чи невчинення сторонами процесуальних дій у встановлений процесуальний термін; опитувати адміністративного позивача, адміністративного відповідача та їх представників щодо суті заявлених вимог та заперечень [7].

Варто підкреслити, що суд виступає як нейтральний посередник, який надає сторонам можливість висловити свої аргументи та докази, а також відповідає на їхні запитання щодо правил та процедур судового процесу. Виконуючи ці функції, суд сприяє забезпеченню додержання процесуальних прав та забезпечує рівність сторін перед законом.

Згідно зі статтею 172 Об’єднання і роз’єднання позовів КАС, суд може об’єднати кілька адміністративних справ в одне провадження для спільного розгляду у випадках, коли це сприяє правильному та своєчасному розгляду заявлених адміністративних позовних вимог. Це може стосуватися справ, де одні й ті ж сторони беруть участь у різних адміністративних справах, або коли кілька адміністративних позовів спрямовані до одного адміністративного відповідача. Також суд може об’єднати справи про оскарження одного рішення чи дії, якщо вони оскаржуються різними адміністративними позивачами або в різних аспектах.

У Главі 4. Врегулювання спору за участю судді КАС, описана процедура примирення між сторонами. Згідно з принципом диспозитивності, сторони мають право вирішити справу у ході підготовки адміністративної справи до судового розгляду, укладаючи мирову угоду. Це можливо лише за умови, що дії сторін не порушують закон та не пошкоджують права та законно захищені інтереси інших осіб.

Це сприяє ефективному вирішенню спорів та зменшенню навантаження на судову систему. Крім того, укладання мирової угоди може бути вигідним для обох сторін, оскільки

дозволяє уникнути витрат на судовий процес та зберегти час. Проте важливо пам'ятати, що угода про примирення повинна бути узгоджена з усіма сторонами і не суперечити закону. Суд також виступає контролюючим органом, переконуючись, що угода не порушує права третіх осіб або загальні норми права [8, с. 161–170]. Такий механізм примирення сприяє забезпеченню справедливості та ефективності судочинства, а також підтримує принцип автономії волі сторін.

Наступним етапом в підготовці адміністративної справи до судового розгляду є проведення підготовчого судового засідання, яке врегульовано відповідно до статті 180 КАС. Особи, що беруть участь у справі, повідомляються про час і місце цього засідання відповідно до правил, встановлених КАС.

У сповіщенні про проведення попереднього судового засідання, нарівні з вказівкою часу і місця, надається роз'яснення щодо можливості проведення судового розгляду даної справи по суті безпосередньо після завершення попереднього судового засідання. Це передбачає можливість розгляду справи навіть у відсутність кого-небудь з учасників на попередньому засіданні, якщо вони не з'явилися, а також у випадку відсутності їхніх зауважень щодо цього.

Підготовче судове засідання відбувається на заключному етапі підготовки справи до судового розгляду і, фактично, має на меті уточнення позицій сторін та визначення перспектив адміністративної справи. Його проведення гарантує належний рівень використання прав сторонами, сприяє оптимізації процесу та зменшенню витрат на судові провадження. Важливо зауважити, що під час попереднього судового засідання не розглядаються докази, встановлюються факти матеріально-правового значення, вирішуються питання щодо суті спору щодо адміністративного права.

Підготовче судове засідання проводиться в наступних цілях:

1. Виявлення фактів пропуску строків звернення до суду з адміністративною позовною заявою.

2. Процесуальне закріплення розпорядчих дій сторін, вчинених при підготовці адміністративної справи до судового розгляду, перевірка їх законності та роз'яснення наслідків їх вчинення.

3. Визначення достатності наявних доказів по адміністративній справі, що підтверджують обставини, що входять в предмет доказування

(при вирішенні цього завдання суд має право запропонувати сторонам надати додаткові докази).

4. З'ясування можливості врегулювання адміністративного спору до судового розгляду. Примирення сторін законодавець не випадково виділяє в якості самостійної мети стадії підготовки справи до судового розгляду. Воно можливо і на інших стадіях судового процесу. Однак саме на стадії підготовки справи до судового розгляду воно є найбільш доцільним і ефективним.

5. Уточнення обставин, що мають значення для правильного розгляду і вирішення адміністративної справи (для реалізації цієї мети суд виносить на обговорення сторін юридично значущі обставини і роз'яснює, ким вони повинні бути доведені) [9].

Неявка до суду осіб, які беруть участь у справі, або їх представників, які були належним чином повідомлені про час і місце попереднього судового засідання, не перешкоджає його проведенню. Ці особи можуть брати участь у попередньому судовому засіданні за допомогою відеоконференції. Про проведені підготовче судове засідання складається протокол.

Разом з тим, вважаємо за необхідне зазначити, що нормативно-правове регулювання використання інформаційних технологій на стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду залишається недостатньо яким і прозорим для правозастосування.

Так, у випадках, коли має місце відмова в проведенні засідання в режимі відеоконференції, згідно з ухвалами судів, так відмова у задоволенні клопотань про проведення судових засідань через відеоконференцію обґрунтовується технічними проблемами, зокрема, відсутністю необхідного обладнання через його зайнятість. Це свідчить про неможливість забезпечити всі судові зали технікою, необхідною для дистанційної участі учасників процесу у судових засіданнях. Іншою поширеною причиною відмови є необґрунтованість необхідності в дистанційній участі в судовому засіданні [10].

У підготовчому судовому засіданні сторони та інші учасники справи, їх представники мають право надавати докази, заявляти клопотання та висловлювати свої аргументи щодо питань, що виникають у цьому засіданні [11]. Суд, у свою чергу, має право:

- призупинити провадження в адміністративній справі за наявності підстав;

- припинити повністю або частково провадження в адміністративній справі;

– залишити адміністративний позов без розгляду.

Після розгляду всіх питань, винесених на підготовче судове засідання, суд вирішує питання про готовність адміністративної справи до судового розгляду. Якщо суд визнає справу підготовленою, він виносить ухвалу про призначення справи до судового розгляду, в якій зазначає:

- закінчення підготовки справи до судового розгляду;
- вирішення питань про залучення зацікавлених осіб до участі в справі;
- з'єднання або роз'єднання кількох вимог;
- вирішення інших питань, з яких не були винесені відповідні ухвали;
- визначення часу і місця проведення судового засідання в суді першої інстанції.

Винесення ухвали про призначення справи до судового розгляду означає перехід до наступної стадії судового адміністративного процесу. Цей перехід з підготовчого засідання до основного може бути безпосереднім. Відповідно, суд, визнавши справу підготовленою та завершивши попереднє засідання, має право відкрити судове засідання для розгляду справи по суті, якщо відсутні обставини, що перешкоджають цьому. Однак суд може відкрити судове засідання в першій інстанції по завершенні попереднього засідання лише за наявності таких умов:

- у підготовчому судовому засіданні присутні особи, які беруть участь у справі;
- ці особи не заперечують проти продовження розгляду справи та відкриття судового засідання для її розгляду по суті;
- справа не вимагає колегіального розгляду.

За відсутності цих умов суд постановляє ухвалу про призначення справи до судового розгляду, в якій зазначається про повідомлення сторін та інших учасників справи про час і місце розгляду, а також про виклик інших учасників процесу.

Висновки. Таким чином, підготовче судове засідання відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного та справедливого розгляду адміністративних справ. На цьому етапі судової процедури сторони та інші учасники справи мають можливість надавати докази, заявляти клопотання та висловлювати свої аргументи щодо питань, що виникають. Суд, в свою чергу, має широкий спектр повноважень, включаючи призупинення провадження, повне або часткове припинення провадження, а також залишення позову без розгляду, за наявності відповідних підстав.

Попри те, що законодавство передбачає можливість використання інформаційних технологій, зокрема у режимі відеоконференції,

на стадії підготовки справи до судового розгляду, нормативно-правове регулювання цього аспекту залишається недостатньо ясным і прозорим для правозастосування.

Загалом, підготовче судове засідання є критичним етапом, що забезпечує якісний і ефективний перехід до основного судового розгляду, сприяє всебічному та об'єктивному розгляду адміністративних справ та дотриманню принципів правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.
2. Кіт Х. І. Підготовче провадження в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.07; Харків, над. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків 2015. 198 с.
3. Kononets V. P. Practice of application by administrative courts of legislation in cases of appeals of decisions, actions or inaction of state executor. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147.
4. Особливості судового розгляду окремих категорій адміністративних справ: навч. посібник / Р. В. Миронюк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 352 с.
5. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66–75.
6. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.]; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 704 с.
7. Резворович К.Р., Юнін О.С., Круглова О.О., Савельєва М.О., Юніна М.П., Ярошенко А.С., Нагорна О.О., Шурина І.В., Костенко О.М. Фінансово-економічна безпека: теоретико-правові аспекти : навч. посіб.: Дніпро, 2019. 195 с.
8. Кононець В. П. Підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 161–170.
9. Адміністративно-правове забезпечення примусового виконання судових рішень в Україні : навч. посіб. / О. С. Юнін, В. П. Мороз. Дніпро : ДДУВС, 2023. 148 с.
10. Відеоконференція в судовому процесі – коли можуть відмовити. URL: <https://pravo.ua/videokonferentsiia-v-sudovomu-protsesi-kolytomozhut-vidmovyty/>
11. Кононець В. П. Аналіз суддівської практики щодо застосування технічних приладів та технічних засобів органами поліції в рамках адміністративних проваджень. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2018. № 1. С. 12-17.

Kozhevnykov A. Yu. Content and procedural significance of the stage of preparation for judicial proceedings in administrative cases on appeal against decisions, actions (omissions) of public authorities

The scientific article is devoted to the study of the content and procedural significance of the stage of preparation for judicial proceedings in administrative cases on appeal against decisions, actions (omissions) of public authorities during the legal regime of martial law.

It is stated that administrative judicial process, as one of the types of legal process, has such characteristic features as the possibility of differentiation at the stage, establishing a strict sequence and deadlines. It is necessary to understand the legal process as a conscious, purposeful activity that includes the exercise of power by subjects of Public Power and is aimed at achieving a certain legal result and solving an individual case.

The article substantiates the position that the regulatory regulation of the use of Information Technologies at the stage of preparing an administrative case for trial remains insufficiently clear and transparent for law enforcement. In particular, in cases of refusal to hold a meeting via videoconference, court rulings justify such refusal with technical problems, such as the lack of necessary equipment due to its employment. Another common reason for refusal is the unjustified need for remote participation in a court session.

It is concluded that the preparatory hearing is crucial for ensuring an effective and fair examination of administrative cases. At this stage of the trial, the parties and other participants have the opportunity to present evidence, submit petitions and express their arguments on issues that arise. The court, for its part, has broad powers, such as suspension of proceedings, full or partial termination of proceedings, and leaving the claim without consideration if there are relevant grounds. The preparatory hearing is an important stage of the judicial procedure, which allows the parties and the court to carefully prepare for the consideration of an administrative case and ensure a fair and effective outcome.

Key words: *administrative proceedings, simplified proceedings, form of justice, proceedings, public law dispute, jurisdiction, administrative jurisdiction, court, process.*

Д. В. Колодчин

кандидат юридичних наук, докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0002-0820-4409

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

У статті розкрито основні засади запобігання злочинності в місцях несвободи України.

До сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: належне фінансування пенітенціарної системи України, особливо в частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності засуджених в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: модернізацію чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи; створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинністю в місцях несвободи; створення прозорої й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади; своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення, як засудженими так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності; розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи.

Основними заходами індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи являються: виключення умов що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; встановлення осіб які вступають в кримінально-протиправні зв'язки з засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчиняти кримінальне правопорушення в місцях несвободи. проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень відповідних оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: кримінально-виконавчі засади; запобігання злочинності, злочинність в місцях несвободи; місця несвободи ДКВС України, злочинність у пенітенціарній сфері, запобігання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення в Україні значну суспільну увагу приділяють питанням, пов'язаним із криміногенною ситуацією в державі, станом протидії кримінальним правопорушенням, запобігання криміналізації суспільства, нейтралізації негативних тенденцій цього процесу. Ідеться насамперед про проблеми екстраординарного плану, які прямо співвідносяться з питаннями національної безпеки України, безпеки її громадян, захисту конституційних прав і свобод людини, законності та правопорядку в державі.

У цьому контексті особливої гостроти набуває проблема запобіжної діяльності, яка сьогодні є складною й суперечливою за своїм змістом, неоднозначною за наслідками процесів організаційного реформування, докорінної зміни суспільних відносин. Тому забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку й законності в системі та механізмі її функціонування набуло доленосного значення, адже на цьому й ґрунтується національна безпека [1, с. 130].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних вчених в галузі кримі-

нально-виконавчого права окремі дослідження проблем запобігання злочинності в місцях несвободи присвятили свої праці: К. А. Автухова, А. В. Беца, І. Г. Богатирьов, В. А. Бадира, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, І. В. Іваньков, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, О. М. Кревсун, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, О. М. Кревсун, Я. О. Ліховіцький, С. В. Лучко, Л. І. Олефір М. С. Пузирьов, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, С. В. Царюк, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.

Проте питанням сучасних проблем запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні приділено недостатньо уваги, що стало предметом даного наукового пошуку.

Метою статті є аналіз сучасних проблем запобігання злочинності в місцях несвободи України.

Виклад основного матеріалу. Злочинність в місцях несвободи на всіх етапах її розвитку завжди виступала руйнівною силою пенітенціарної системи. На жаль, сучасні місця несвободи Міністерства юстиції України до сьогодні залишаються малоефективними в протистоянні вчиненню засудженими і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень.

У залежності від виявлених детермінантів вчинення кримінальних правопорушень ученими виділяються три групи заходів запобігання злочинності: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання злочинності [2, с. 68].

Загальносоціальні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України являють першооснову завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що реалізуються через систему заходів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, і у першу чергу, організаційного характеру, спрямованих на вирішення проблем не лише засуджених, а й пенітенціарного персоналу, що сприяють вчиненню ними кримінальних правопорушень в місцях несвободи.

До загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи можна віднести ті, що спрямовані на поліпшення життя й діяльності як засуджених, так і персоналу установ виконання покарань, удосконалення ідеологічної та виховної роботи з цими особами тощо [3, с. 199]. Вони не мають спеціальної мети боротьби зі злочинними проявами, однак їх вжиття створює необхідні умови для запобігання кримінально каранним діянням [4, с. 130].

Одним із важливих нормативних документів що регулює зміст загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні являється Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022-2024 роках, затверджені Розпорядженням КМУ від 16 грудня 2022 р. № 1153-р [5], положеннями якої констатовано, що «інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам. Умови тримання у багатьох слідчих ізоляторах та установах виконання покарань не задовольняють базові потреби засуджених та осіб, взятих під варту, і прирівнюються Європейським судом з прав людини до катувань, що ускладнює досягнення завдань виправлення та ресоціалізації засуджених, зменшення кількості повторних злочинів і надзвичайних подій. Неефективне реагування на національному рівні на заяви, скарги засуджених та осіб, взятих під варту, щодо неналежної поведінки працівників пенітенціарної системи та інших засуджених та осіб, взятих під варту, неефективне розслідування скарг на таке поведження, вплив тюремної субкультури та злочинного середовища створюють передумови для визнання Європейським судом з прав людини, Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, іншими міжнародними організаціями та експертами фактів порушень положень Конвенції у зв'язку із катуванням, жорстоким, нелюдським та/або таким, що принижує гідність, поведженням чи покаранням» [5].

Вказані вище обставини виступають тими загальносоціальними детермінантами, що сприяють вчиненню у місцях несвободи нових кримінальних правопорушень. Зважаючи на це, видозміна чинного національного законодавства України (щорічних державних бюджетів, Податкового кодексу України, інших законів), що стосується сфери виконання кримінальних покарань, є очевидною [6, с. 200-201].

Враховуючи сучасний стан злочинності в місцях несвободи та наявні проблеми протидії так званім «ворам в законі» [7], заслуговує окремої уваги той факт, що в Законі України «Про національну безпеку України» дане питання не відображено взагалі [7], у зв'язку з чим ми не можемо не підтримати точку зору К.Г. Махніцької відносно того, що сьогодні варто було б ч. 2 ст. 12 даного Закону [7], «Склад сектору безпеки і оборони» доповнити таким органом, як

Державна кримінально-виконавча служба України [8, с. 117], дже одними із задекларованих стратегічних завдань спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні залишаються протидія негативному впливу злочинної субкультури та неформальної тюремної ієрархії [5].

Щодо інших заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, то мова про них ведеться, зокрема, у Законі України «Про захист суспільної моралі» [9].

У зв'язку з чим на загальносоціальному рівні до сьогодні залишаються невирішеними ряд проблем, які одночасно являються одними із задекларованих Стратегічних завдань спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи:

- «імплементация положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями та Правил ООН стосовно поводження з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила), Європейських в'язничних правил та рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню в національну правову систему;

- створення та забезпечення функціонування подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій (зовнішніх та внутрішніх) з метою додержання прав і свобод людини і громадянина, які перебувають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, закладах охорони здоров'я державної установи "Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України";

- удосконалення процедури фіксації тілесних ушкоджень засуджених та осіб, взятих під варту, медичними працівниками відповідно до рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

- формування взаємовідносин персоналу пенітенціарної системи та засуджених на засадах динамічної безпеки;

- модернізація центрів відеоспостереження в установах виконання покарань та слідчих ізо-

ляторях, у тому числі в частині застосування портативних відеореєстраторів;

- протидія негативному впливу злочинної субкультури та неформальної тюремної ієрархії» [5].

З огляду на перецік вказаних вище проблем, у власному дослідженні ми не могли оминати увагою і персонал місць несвободи. У зв'язку з чим важливо зауважити, що на ефективність виконання запобіжних загальносоціальних заходів у цьому напрямі негативно впливає також плінність кадрів у ДКВС України, що пов'язано з невисоким рівнем соціального захисту персоналу місць несвободи, низькою заробітною платою працюючих осіб та пенсіонерів кримінально-виконавчої системи.

Узагальнюючи результати дослідження до сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести:

- належне фінансування пенітенціарної системи України, особливо

- в частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи;

- проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка;

- створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України на відміну від загальносоціальних, мають безпосередню мету, спрямовану на виявлення і усунення кримінально-протиправних причин та умов, що являє собою його основну і характерну ознаку та головною особливістю.

Метою спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України являється вирішення конкретних завдань спрямованих на усунення відповідних причин та умов вчинення засудженими та персоналом в місцях несвободи кримінальних правопорушень.

Щодо ознак заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи, то варто зауважити, що першою із них являється саме специфічна професійна діяльність уповноважених суб'єктів, тому що така діяльність по-перше здійснюється в закритих умовах місць несвободи, а по-друге обмеженим колом суб'єктів.

До суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи варто віднести: підрозділи охорони, нагляду і безпеки слідчих ізоляторів та виправних колоній закритого типу, які безпосередньо проводять ці заходи; воєнізовані формування ДКВС України, які залучаються до забезпечення правопорядку в слідчих ізоляторах та виправних колоніях закритого типу, у тому числі й на підставі ст. 195 КВК України, та мають можливість здійснювати відповідні режимні заходи (огляди; обшуки; використання технічних засобів тощо) (ст. 102 КВК України), спрямовані на проведення профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, в місцях несвободи [3, с. 212].

Окреме місце варто віднести оперативно-розшуковій діяльності та організація взаємодії відповідних підрозділів і служб ДКВС України з оперативними працівниками правоохоронних органів у проведенні заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи. Що знайшло окремого схвального підтвердження за словами 63,8% опитаних нами респондентів з числа пенітенціарного персоналу.

Важливу роль у забезпеченні даного процесу відіграють і інші державні органи і недержавні організаціями, в порядку визначеному ст. 20 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [10].

Наступною ознакою спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи являється відповідна нормативно-правова база, Основу якої складають Конституцію України, законодавчі та підзаконні нормативні акти, які регулюють порядок виконання та відбування кримінальних покарань.

На жаль сьогодні констатовано невідповідність пенітенціарного законодавства порядку і умовам виконання/відбування кримінальних пока, що вкрай негативно впливає на проведення заходів спеціально кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи. У зв'язку з чим вітчизняний вчений О.Г. Колб справедливо звертає увагу відсутність у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України об'єктів запобіжного впливу та необхідності їхнього закріпленні у спеціальній нормі КВК України [11, с. 268].

Невід'ємною складовою спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності в місцях несвободи являється загальносоціальна профілактика віктимності засуджених, що включає в себе вивчення причин віктиміза-

ції, скоєння засудженими аморальних вчинків, правопорушень і умов, що їм сприяють та розробка на цій основі необхідних методів і засобів нейтралізації і усунення у засуджених чинників віктимної поведінки.

Віктимологічна профілактика в місцях несвободи на спеціально-кримінологічному рівні забезпечується діями в межах трьох основних напрямів: виявлення детермінантів, які сприяють вчиненню в місцях несвободи кримінальних правопорушень, якщо вони пов'язані з потерпілою особою ві її поведінкою та усунення їх; виявлення осіб, які своєю поведінкою або сукупністю особистісних характеристик, можуть з найбільшою ймовірністю стати жертвами вчинення щодо них в місцях несвободи кримінальних правопорушень та здійснення відносно них відповідного впливу спрямованого на активізації їх захисних функцій, а також забезпечення їх особистої чи майнової безпеки; запобігання та припинення конкретних кримінальних правопорушень з використанням захисних можливостей потенційної жертви, а також з використанням певної тактики при організації профілактичної роботи «від потерпілого» [12, с. 134].

Для того, щоб спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи отримали більшу ефективність, слід перед їхнім плануванням не тільки виявити фактори вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень, а й детально дослідити особу, яка схильна до вчинення такого кримінального правопорушення [13, с. 132].

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності засуджених в місцях несвободи ДКВС України слід віднести:

- модернізацію чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи;
- створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинність в місцях несвободи;
- створення прозорої й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади;
- своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення, як засудженими так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності;
- розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи.

Індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України на відміну від спеціально-кримінологічного, вчені розглядають як вид запобігання злочинності щодо конкретної особи.

За результатами проведеного нами дослідження отримала підтвердження позиція вітчизняних вчених, що ізоляція осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень у місця несвободи, не завжди дає позитивні результати і те, що, будучи поміщеними до установи виконання покарань, засуджені знову вчиняють часом не менш тяжкі, а інколи і особливо тяжкі злочини [12, с. 53], що ставить перед кримінологічною наукою і практикою діяльності органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів завдання щодо перегляду застарілих концепцій індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи заходів спрямованих на запобігання їй.

Індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи, як зазначалося вище, здійснюється спеціалізованими суб'єктами, для яких така діяльність належить до основних завдань і функцій.

До основних методів індивідуальної профілактики злочинності в місцях несвободи, за твердженням вітчизняних вчених слід віднести метод переконання і правозастосування.

Перший включає: тлумачення, що виражається у роз'ясненні особі, до якої застосовується профілактичний захід, про зміст допущених нею порушень і помилок; осуд протиправної поведінки; здійснення впливу на свідомість особи, що профілакується, для формування у неї бажання уникати дій, які можуть спровокувати вчинення кримінального правопорушення.

Водночас метод правозастосування дає можливість застосувати до особи, що профілакується, заходів дисциплінарного або громадського впливу, а в окремих випадках – ініціювати питання про притягнення такої особи до інших видів відповідальності, що передбачені законом [14, с. 53].

Висновки.

Узагальнюючи результати дослідження до сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: належне фінансування пенітенціарної системи України, особливов частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ євро-

пейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності адміністрацією і персоналом місць несвободи ДКВС України слід віднести: подолання в місцях несвободи корупції; унеможливлення проявів нестатутних відносин між адміністрацією і персоналом місць несвободи та засудженими; ефективна співпраця адміністрації і персоналу місць несвободи з громадськими організаціями, засобами масової інформації та родичами засуджених; проведення адміністрацією профілактичної роботи з персоналом місць несвободи з метою недопущення кримінальних проявів відносно засуджених корисливого й насильницького характеру тощо.

Основними заходами індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи являються: виключення умов що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; встановлення осіб які вступають в кримінально-протиправні зв'язку з засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчинити кримінальне правопорушення в місцях несвободи; проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень відповідних оперативних заходів.

Список використаної літератури:

1. Пузиревський Є. Б. Проблеми запобігання військовим злочинам. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). С. 128–134.
2. Голіна В. В. Попередження злочинності : конспект лекції. Харків : Укр. юрид. академія, 1994. С. 68–71.
3. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джура та ін. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 464 с.
4. Круміна М.В. Передумови реалізації загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання вчиненню необережних вбивств та тілесних ушкоджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 50–52.
5. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та

- затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 16.12.2022 № 1153-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020 р. № 42. Ст. 343.
 7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
 8. Махніцька К.Г. Кримінально-виконавчі засади запобігання потраплянню до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів : дис. ... доктора філософії :08 Право. К. 2021. 243 с.
 9. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
 10. Про Державну кримінально-виконавчу службу України Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
 11. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 464 с.
 12. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 186 с. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/db467388-632a-4f75-9874-753c9a465f31/download>
 13. Рубан К.П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 218–220.
 14. Виховна робота у Збройних Силах України : підручник / А.О. Кобзар, О.В. Копаниця, В.М. Грицюк та ін.; за заг. ред. Б.П. Андресюка. Чернівці, 2011. 407 с.

Kolodchyn D. V. Concepts of criminality causes in the penitentiary sphere of foreign countries

The article reveals the main principles of crime prevention in places of detention in Ukraine.

The current measures of general social crime prevention in the places of detention of the SPS of Ukraine include: proper financing of the penitentiary system of Ukraine, especially in terms of creating appropriate European conditions for the execution and serving of criminal sentences in places of detention; major repairs and construction of new European-style penitentiary institutions; creation of appropriate conditions for social security and protection of the SPS of Ukraine's penitentiary personnel, including by increasing their salaries.

The main measures of special criminological prevention of crime of convicts in places of detention of the SPS of Ukraine include: modernization of the current legislation and departmental regulations aimed at preventing crime in places of detention; creation of proper working conditions and safety of persons whose functional responsibilities include combating crime in places of detention; establishing a transparent and open procedure for selecting highly qualified personnel for the SPS of Ukraine, especially for senior positions; timely conducting official inspections of criminal offenses committed by both convicts and prison staff and bringing them to criminal responsibility; developing comprehensive, effective and modern criminological programs aimed at preventing crime in places of detention.

The main measures of individual preventive crime prevention in places of detention are: elimination of conditions that make it possible to commit criminal offenses in places of detention; identification of persons who enter into criminal relations with prisoners or staff of places of detention; registration of prisoners prone to commit new criminal offenses in places of detention; application of measures of effective influence on a person who intends to commit a criminal offense in places of detention; conducting appropriate operational and investigative measures in relation to convicts who are prone to commit new criminal offenses in places of detention.

Key words: *criminal executive principles; crime prevention, crime in places of detention; places of detention of the SES of Ukraine, crime in the penitentiary sphere, prevention.*

С. М. Школа

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ПОРЯДОК ПОДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Стаття розглядає процес і правові аспекти подання клопотань у кримінальному процесі. Стаття аналізує вимоги до змісту та форми клопотань, необхідність документального забезпечення клопотань, а також визначає ролі учасників процесу (слідчих, прокурорів, захисників) у цьому процесі. Основні теми статті включають аналіз юридичних норм, які регулюють процедури подання клопотань про застосування запобіжних заходів, включаючи вимоги до формулювання, обґрунтування та додаткових матеріалів, що супроводжують клопотання. Також автор систематизує нормативно-правові вимоги до змісту клопотань, процедур їх подання та обґрунтування, необхідність документального забезпечення, а також роль різних учасників процесу, зокрема слідчих, прокурорів і захисників. Особлива увага приділяється обов'язкам учасників процесу щодо забезпечення прав підозрюваних та обвинувачених на захист у контексті подання клопотань. Автор проаналізував необхідність дотримання законодавчих вимог до оформлення та представлення документів, які супроводжують клопотання про застосування запобіжного заходу. Особлива увага приділялася наявності та достовірності інформації, яка має бути включена в клопотання. Висвітлювалася роль та права захисників у процесі подання клопотань. Досліджувалася необхідність захисту прав обвинувачених на кожному етапі судового процесу, зокрема під час розгляду клопотань про запобіжні заходи. Стаття також розглядає практичні аспекти і проблеми, які виникають під час подання клопотань, включаючи недоліки у документуванні та необхідність юридичного контролю за процесом подання клопотань. Аналізувалася реалізація процесуальних прав осіб, які перебувають у статусі підозрюваних чи обвинувачених, зокрема щодо отримання доступу до матеріалів справи та участі у судових засіданнях. Висновки статті спрямовані на підвищення ефективності та справедливості судового розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів в українському кримінальному процесі.

Ключові слова: запобіжний захід, докази, доказування, клопотання, підозрюваний, судова практика, прокурор.

Постановка проблеми. Процедура подання клопотання про застосування запобіжного заходу є важливим аспектом кримінального процесу, який забезпечує дотримання прав підозрюваних та обвинувачених, а також ефективність кримінального правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням застосування клопотання при застосуванні запобіжного заходу займалися відомі українські вчені, такі як О.В. Шульга, Л.Д. Удалова, С.М. Слинко, Т.О. Лоскутов, І.В. Рогатюк, О.В. Сачко та інші. Проте це питання в умовах сьогодення вимагає не тільки більш глибокого вивчення, а і внесення відповідних змін до законодавства.

Мета полягає в аналізі та систематизації правових норм і практичних аспектів подання клопотання про застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні, а також

виявлення проблемних аспектів та пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Подання клопотання про застосування запобіжного заходу регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України). Зокрема, стаття 176 КПК України визначає загальні положення щодо запобіжних заходів, а стаття 184 – процедуру подання клопотання. Прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, готує клопотання про застосування запобіжного заходу. У клопотанні мають бути зазначені обґрунтовані підстави для застосування запобіжного заходу, а також наведені докази, що підтверджують необхідність такого заходу.

Клопотання подається до слідчого судді, який повинен розглянути його в строк, встановлений КПК України. У разі подання клопотання під час воєнного стану або інших надзвичайних

обставин, строки розгляду можуть бути скорочені [4, с. 386].

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання в присутності підозрюваного, його захисника та прокурора. Під час розгляду суддя повинен оцінити докази, надані стороною обвинувачення, та визначити, чи є підстави для застосування запобіжного заходу.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя ухвалює рішення про застосування або відмову в застосуванні запобіжного заходу. У разі застосування запобіжного заходу, суддя визначає його вид та строк дії.

Факт правомірності застосування заходів забезпечення кримінального провадження є важливою складовою процесу забезпечення прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Заходи забезпечення є обов'язковими заходами, що використовуються для запобігання або подолання негативних обставин, що можуть ускладнити вирішення завдань кримінального провадження [2, с. 210].

Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження з використанням примусу, втручанням державних органів у сферу прав людини, вимагає законодавчого встановлення ефективних гарантій, що забезпечують законні інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Один із ключових механізмів таких гарантій - судовий контроль за законністю обмеження конституційних прав і свобод людини під час виконання кримінального провадження, що здійснюється на досудовому розслідуванні слідчим суддею. Згідно з ч. 1 ст. 132 КПК України, правовою підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді на досудовому розслідуванні.

Віднесення процесу прийняття процесуального рішення про застосування заходів кримінального провадження до юрисдикції суду відповідає стандартам прав людини в Європейському контексті. Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.), судовий контроль є гарантією незалежності, неупередженості та належної процедури, забезпечуючи ефективний контроль за діяльністю виконавчих органів.

Законодавство КПК України визначає підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що включають наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення, необхідність

проведення досудового розслідування та виконання завдання, для вирішення якого слідчий, прокурор подають клопотання. Відповідальність за доведення цих обставин покладається на слідчого, прокурора, що подає клопотання (ст. 132 КПК України).

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [3, с. 198]. Ці клопотання розглядаються слідчим суддею, який визначається автоматизованою системою документообігу суду, згідно з ч. 3 ст. 35 КПК України, незалежно від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому кримінальному провадженні. У разі проведення досудового розслідування слідчою групою, місце проведення досудового розслідування визначається постановою керівника органу досудового розслідування, і відповідно до нього встановлюється територіальна юрисдикція суду.

Винятковим випадком є розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування до особи, яка була затримана без ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У цьому випадку слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана, може бути розглянуто клопотання. Такий розгляд можливий лише за умови, що затримана особа з об'єктивних причин не могла бути доставлена до місцевого суду в строк не пізніше шістдесяти годин від моменту затримання, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 1 ст. 192 КПК України).

Під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони мають представити перед слідчим суддею або судом докази обставин, на які вони посилаються. Після розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу слідчий суддя може ухвалити рішення про: 1) задоволення клопотання; 2) відмову у задоволенні клопотання; 3) повернення його для виправлення недоліків, якщо клопотання було подано без відповідності до вимог, установлених відповідною нормою КПК.

Отже, слідчий суддя після розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу може застосувати до підозрюваного лише той запобіжний захід, що згаданий у клопотанні,

відмовити у задоволенні клопотання або визначити менш суворий запобіжний захід. Визначення виду запобіжного заходу, який буде відповідати цілям досудового розслідування, належить до компетенції прокурора.

Проте КПК України не передбачає повноваження слідчого судді ухвалити рішення про відмову у задоволенні клопотання щодо застосування запобіжного заходу, якщо він прийшов до висновку, що запропонований слідчим або прокурором вид запобіжного заходу є занадто м'яким і не може запобігти доведеним ризикам [6, с. 104].

Проте, у практиці виникали випадки, коли запропонований запобіжний захід, який слідчий або прокурор просив застосувати до підозрюваного, фактично не забезпечував досягнення мети, що передбачена відповідно до статті 177 КПК України, і слідчі судді були змушені застосувати до підозрюваного інший запобіжний захід, ніж той, що був запропонований у клопотанні.

Клопотання про використання заходів забезпечення кримінального провадження повинно містити: 1) витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження; 2) копії матеріалів, що підтверджують аргументи сторони кримінального провадження, що подає клопотання; 3) документи, які свідчать про надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують.

Однією з правових підстав для введення заходів забезпечення кримінального провадження є включення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки це визначає початок досудового розслідування згідно з ч. 2 ст. 214 КПК України. Таким чином, до клопотання, яке подається слідчим або прокурором щодо введення, зміни або скасування заходу забезпечення кримінального провадження, додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо відповідного кримінального провадження згідно з ч. 6 ст. 132 КПК України. Це дозволяє переконатися в наявності відповідної правової підстави для розгляду клопотання на судовому засіданні.

Згідно з законом, до клопотання про введення заходів забезпечення кримінального провадження додаються документи, що підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують. Цей обов'язок стосується лише підозрюваного [7, с. 21]. Проте згідно з ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, якого він захищає, вклю-

чаючи права, виконання яких здійснюється безпосередньо підозрюваним. Таким чином, відмова у наданні копій клопотання захиснику може суперечити зазначеним вимогам статті та порушити право на захист (необґрунтовано не надавати клопотання особі, що здійснює захист підозрюваного).

Часто у клопотаннях про введення запобіжного заходу слідчі та прокурори не наводять точну інформацію щодо даних про особу, стосовно якої подається клопотання (невірна адреса місця перебування, помилкові дані про прізвище, ім'я та по батькові і т.д.), не розкриваються обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування запобіжного заходу у формі тримання під вартою; іноді не додаються копії матеріалів кримінального провадження, які мають суттєве значення для розгляду клопотання і можуть значно вплинути на висновки слідчого судді, що є перешкодою для повного, всебічного та об'єктивного розгляду таких клопотань.

Окремою проблемою є подання слідчими та прокурорами клопотання про введення запобіжного заходу, в якому не чітко зазначено дату затримання особи, оголошення у розшук або попереднього тримання такої особи під вартою / застосування до особи іншого запобіжного заходу; не підтверджено копії прикладених до клопотання документів; відсутній витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо вчиненого особою кримінального правопорушення, що ускладнює обчислення строків та вирішення питання щодо обґрунтованості підозри та оцінки наявних ризиків [5, с. 200].

Практично у всіх випадках клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчі детально викладають обставини злочину та повністю описують зібрані докази, хоча процесуальний закон вимагає зазначення лише короткого опису обставин злочину та тільки тих обставин, які мають значення для вирішення конкретного клопотання, що є підставою для відмови у їх задоволенні.

Додатково, відповідно до пункту 4 статті 213 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що службова особа, яка здійснила затримання, має негайно повідомити про це орган (установу), який має законне право на надання безоплатної правової допомоги. Таким чином, у випадку відсутності захисника у затриманої особи, слідчому судді належить перевірити, чи було забезпечено право затриманого на захист. В разі, якщо особа відмовилася від

правової допомоги, слід перевірити, чи дотримано процедуру відмови від захисника, визначену в статті 54 КПК України.

Розгляд клопотання про застосування, зміну або скасування запобіжного заходу слідчим суддею здійснюється негайно, але не пізніше ніж через сімдесят дві години з моменту фактичного затримання підозрюваного або обвинуваченого (момент затримання фіксується у протоколі затримання), або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний або обвинувачений перебуває на волі. У такому випадку слідчий суддя чи суд встановлює дату судового засідання та здійснює судовий виклик.

Після отримання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного або обвинуваченого для забезпечення його розгляду, слідчий суддя чи суд:

1) Здійснює заходи для забезпечення явки підозрюваного або обвинуваченого на судові засідання, включаючи судовий виклик тих, хто перебуває на волі або в триманні під вартою.

2) Забезпечує участь захисника підозрюваного або обвинуваченого у разі, якщо підозрюваний або обвинувачений подав клопотання про залучення захисника, коли участь захисника є обов'язковою, або якщо вирішено, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

3) Повідомляє або судово викликає свідків, яких слідчий, прокурор або підозрюваний або обвинувачений вважають за необхідне допитати під час судового розгляду щодо застосування запобіжного заходу.

Якщо судовий розгляд не було проведено у визначений КПК строк (сімдесят дві години з моменту фактичного затримання, який фіксується у протоколі затримання), слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу згідно з частиною 3 статті 206 КПК, одночасно здійснюючи судовий виклик на судові засідання щодо застосування запобіжного заходу.

Згідно з вимогами пункту 2 статті 211 КПК України, затримана особа без рішення слідчого судді або суду має бути звільнена або доставлена до суду протягом 60 годин з моменту затримання для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. У разі надходження клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою після виконання 60-годинного строку з моменту затримання, слідчий суддя також зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу і розглянути клопотання в загальному порядку.

Аналогічні дії слідчий суддя здійснює у випадку, коли під час розгляду клопотання виявлено, що час фактичного затримання особи відрізняється від часу, зафіксованого у протоколі затримання.

Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу проводиться з участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого та його захисника.

З метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя чи суд можуть видати постанову про привід підозрюваного або обвинуваченого, якщо він не з'явився на судові засідання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за судовим викликом (частина 3 статті 187 КПК).

У випадку, якщо постанову про привід не виконано, слідчий суддя чи суд можуть видати постанову про дозвіл на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою приводу. Ухвалу про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу можна оскаржити до апеляційного суду.

Таким чином, проблемними аспектами та шляхами їх вирішення є: 1. Незабезпеченість прав підозрюваних. Існують випадки, коли права підозрюваних порушуються через недотримання процесуальних норм при поданні та розгляді клопотання. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити суворе дотримання процедурних вимог та посилити контроль за їх виконанням. 2. Відсутність єдиної практики застосування запобіжних заходів. Існує необхідність у розробці методичних рекомендацій для суддів щодо застосування запобіжних заходів, що сприятиме уніфікації судової практики.

Висновки. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу, слідчий суддя або суд мають обов'язок негайно розглядати клопотання щодо запобіжного заходу, забезпечуючи участь прокурора, підозрюваного та його захисника. Процедури затримання повинні бути чітко супроводжені забезпеченням прав підозрюваних, зокрема права на захист, що включає право на безоплатну правову допомогу. Особливу увагу слід звертати на терміни розгляду клопотань: судовий розгляд повинен відбуватися негайно, у максимально короткі терміни, щоб запобігти недоцільному триманню під вартою без судового рішення. В разі невиконання строків чи невідповідності процедурним вимогам, підозрювані чи обвинувачені мають право на звільнення згідно з чинним законодавством.

Також важливим є забезпечення прозорості і правової відповідальності у проведенні процесуальних дій: слідчий суддя має діяти відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, а рішення про застосування запобіжного заходу мають бути обґрунтовані і підлягати юридичному контролю. Отже, система процесуальних гарантій у справах про кримінальні правопорушення в Україні спрямована на забезпечення рівних прав для всіх учасників процесу та дотримання принципу презумпції невинуватості, що є важливим аспектом забезпечення справедливості та прав людини.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>
2. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія. Київ : Юридичний світ, 2016. 416 с.
3. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : Монографія. 2-ге видання, змінене і доповнене / В. О. Попелюшко. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 600 с
4. Рогатюк І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 604 с.
5. Слинько С.М. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів (чи відповідають вимоги кримінального процесуального кодексу України європейським стандартам). *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 200–208
6. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю., Римарчук О.В. Кримінальний процес України у питаннях та відповідях. Київ : КНТ, 2016. 269 с.
7. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? / С. Б. Фомін // *Адвокат*. – 2012. – №7 (142). – С. 21-25

Shkola S. M. Procedure for filing a motion for a preventive measure

The article examines the process and legal aspects of filing motions in criminal proceedings. The article analyzes the requirements for the content and form of motions, the need for documentary support of motions, and defines the roles of participants in the process (investigators, prosecutors, defense counsel) in this process. The main topics of the article include an analysis of the legal provisions governing the procedures for filing motions for the application of preventive measures, including the requirements for wording, substantiation and additional materials accompanying the motion. The author also systematizes the legal requirements for the content of motions, the procedures for filing and substantiating them, the need for documentary support, and the role of various participants in the process, including investigators, prosecutors, and defense counsel. Particular attention is paid to the obligations of the parties to the process to ensure the rights of suspects and accused persons to defense in the context of filing motions. The author analyzes the need to comply with the legal requirements for the execution and submission of documents accompanying a motion for a preventive measure. Particular attention was paid to the availability and reliability of information to be included in the motion. The role and rights of defense counsels in the process of filing motions were highlighted. The author analyzed the need to protect the rights of the accused at each stage of the trial, in particular when considering motions for preventive measures. The article also examines the practical aspects and problems that arise during the filing of motions, including deficiencies in documentation and the need for legal control over the process of filing motions. The author also analyzes the exercise of procedural rights of persons in the status of suspects or accused, in particular, access to case files and participation in court hearings. The conclusions of the article are aimed at improving the efficiency and fairness of judicial consideration of motions for application of preventive measures in Ukrainian criminal proceedings.

Key words: preventive measure, evidence, proof, motion, suspect, case law, prosecutor.

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.7>**Т. С. Перцова**аспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

«ПРОФЕСІЙНІ ПРОСТУПКИ» У САМОЗАЙНЯТИХ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЯХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Ця стаття досліджує особливості професійних проступків у самозайнятих юридичних професіях в Європі, аналізує практику європейських країн у цій сфері та визначає основні виклики і проблеми, з якими стикаються юристи та регулюючі органи. Історично регулювання правничої професії в Європі знаходилося в руках судів, які контролювали право самозайнятих юристів на здійснення професійної діяльності. Однак упродовж ХХ століття відбувався поступовий перехід від саморегулювання до спільного регулювання, що включає участь різних державних та недержавних органів. Цей перехід супроводжувався збільшенням нормативних вимог і наглядових функцій, спрямованих на підвищення рівня професійної відповідальності та зменшення кількості зловживань та професійних проступків.

У статті розглядаються критерії визначення професійного проступку, які застосовуються у різних європейських юрисдикціях. Виявлено, що визначення «професійного проступку» не завжди закріплене у законодавстві, але існують певні стандарти поведінки, відхилення від яких може кваліфікуватися як професійна неправомірною поведінка. Поняття професійної неправомірної поведінки несе в собі відтінок серйозності та гідної осуду поведінки, яка не поширюється на тривіальні випадки.

Стаття також аналізує поняття незадовільної поведінки, яка, хоча і не є професійним проступком, але є неприйнятною і заслуговує на громадський осуд. Особливу увагу приділено неналежним професійним послугам, які визначаються як послуги, що не відповідають якості, яку можна обґрунтовано очікувати від компетентного самозайнятого фахівця у галузі права. Визначено, що самозайняті юристи несуть професійний обов'язок надавати належні професійні послуги своїм клієнтам.

Загалом, дослідження підкреслює важливість забезпечення високих етичних стандартів та належного професійного регулювання для підтримання довіри до правової системи.

Ключові слова: професійний проступок, дисциплінарна відповідальність, самозайняті юристи, етичні норми, професійні стандарти, трудові відносини, правнича професія.

Вступ. У сучасному суспільстві юридичні професії відіграють важливу роль у забезпеченні верховенства права, справедливості та захисту прав громадян. Особливе місце серед них займають самозайняті юристи, такі як адвокати та нотаріуси, чия діяльність регулюється як національними, так і міжнародними стандартами. Незважаючи на високі етичні вимоги та професійні стандарти, що висуваються до цих фахівців, випадки професійних проступків не є рідкістю. Вони можуть мати значні наслідки не лише для самих юристів, але й для їхніх клієнтів, репутації правової системи та суспільства в цілому.

В Європі історично склалося, що регулювання правничої професії знаходиться в руках судів, які контролюють право самозайнятих

юристів на здійснення професійної діяльності. Проте впродовж ХХ століття відбувався поступовий перехід від саморегулювання до спільного регулювання, що включає участь різних державних та недержавних органів. Цей перехід супроводжувався збільшенням нормативних вимог і наглядових функцій, що, з одного боку, мало на меті підвищення рівня професійної відповідальності, а з іншого - зменшення кількості зловживань та професійних проступків.

Метою даної статті є дослідження особливостей професійних проступків у самозайнятих юридичних професіях в Європі, аналіз практики європейських країн у цій сфері та визначення основних викликів і проблем, з якими стикаються юристи та регулюючі органи.

Виклад осново матеріалу. З точки зору стандартів, що застосовуються професіями та їх дисциплінарними органами, виявлення професійного проступку наразі тягне за собою найсерйозніші наслідки для практикуючих юристів. У більшості європейських юрисдикцій визначення «професійного проступку» наразі не закріплене у відповідному законодавстві (як первинному, так і вторинному).

У країнах загального права (маючи на увазі їх широку судову практику) ми можемо простежити кілька описів поняття професійного проступку, найбільш відомим з яких є опис лорда Емслі у справі «Шарп проти Ради юридичного товариства» (1984 р.). Лорд Емслі зазначив [2], що існують певні стандарти поведінки, яких слід очікувати від компетентних і авторитетних юристів. Відхилення від цих стандартів, яке компетентні та авторитетні юристи вважатимуть серйозним і гідним осуду, може бути належним чином кваліфіковане як професійна неправомірна поведінка. Він також охарактеризував це як «серйозне звинувачення» і дав зрозуміти, що необхідно враховувати всі обставини і ступінь вини окремого юриста.

Поняття професійної неправомірної поведінки несе в собі звучний відтінок серйозності, гідної осуду поведінки, яка не може поширюватися на тривіальні випадки. Потрібне робоче визначення «професійного проступку», яке б достатньою мірою гарантувало, що вся вага дисциплінарного процесу буде застосована лише до найсерйозніших випадків, а менш серйозні випадки будуть розглядатися в інший спосіб, наприклад, через систему внутрішніх консультацій. У цьому, безумовно, полягає суть регулювання, орієнтованого на результат. Дисциплінарному суду слід надати свободу розсуду для визначення того, чи була поведінка настільки серйозною, щоб становити професійний проступок. Зокрема, хоча звичайна недбалість зазвичай не становить професійного проступку, окремих вчинок може бути професійним проступком, якщо він є особливо тяжким.

Вимога наявності умислу (принаймні окремо) не видається правильним підходом через можливість сприйняття серйозної поведінки як професійного проступку, яка не була умисною. Органи влади звертають увагу на серйозність поведінки, а не на свідомість професіонала [1].

На наш погляд необхідно зробити ще акцент на такому понятті як незадовільна поведінка. Це поведінка, яка хоч і не є професійним проступком, але є неприйнятною і заслуговує на

громадський осуд. На відміну від професійного проступку, перевірка на незадовільну поведінку ґрунтується лише на балансі ймовірностей. Дійсно, найяскравішими прикладами незадовільної поведінки є випадки, коли немає достатніх доказів, щоб довести поведінку поза розумним сумнівом, але їх достатньо, щоб встановити її на основі балансу ймовірностей. Найпоширенішою формою незадовільної поведінки є не надсилання відповідного листа обом клієнтам, коли юрист діє від імені обох сторін в угоді про передачу майна.

Також у контексті порушеної теми є таке поняття як неналежні професійні послуги складаються з професійних послуг, які в жодному відношенні не відповідають якості, яку можна було б обґрунтовано очікувати від компетентного самозайнятого фахівця у галузі права. Самозайняті фахівці у сфері права повинні надавати належні професійні послуги. Вони несуть професійний обов'язок надавати належні професійні послуги своїм клієнтам. Належна професійна послуга вимагає правових знань, навичок, ретельності та підготовки, необхідних для справи, що розглядається. Вони не повинні приймати доручення, якщо не можуть належним чином їх виконати. Це означає, що крім відповідальності за збитки, які можуть бути стягнуті судом за будь-який акт недбалості у веденні справ сторін (клієнтів), фахівці можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності відповідними органами за надання послуг стороні (клієнту), які будуть визнані неналежною професійною послугою [5].

Важливо не забувати, що на додаток або замість подання скарги до професійної організації практикуючого фахівця, потерпіла особа завжди може подати позов про недбалість до суду загальної юрисдикції. Якщо ІПС стосується загальної нездатності виконувати певні завдання належним чином, то недбалість стосується відсутності належної ретельності при виконанні конкретного завдання, що призводить до збитків для клієнта.

Наприклад, сучасний критерій професійної недбалості в Шотландії був встановлений у справі «Хантер проти Хенлі». По суті, недбалість з боку професіонала встановлюється лише в тому випадку, якщо обраний професійний курс є таким, який жоден професіонал звичайної кваліфікації не прийняв би, якби діяв зі звичайною обережністю [2].

Окреме питання, яке заслуговує на увагу це суддівська етика – це професійна прикладна

етика представників судової влади як третьої гілки влади, що має вирішальне значення у здійсненні правосуддя і привертає все більше уваги як сфера порівняльних та міждисциплінарних наукових досліджень. Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) у своєму Висновку № 3 підкреслила, що етичні аспекти поведінки суддів потребують обговорення з різних причин. Методи, що використовуються при вирішенні спорів, завжди повинні викликати довіру. Повноваження, покладені на суддів, тісно пов'язані з цінностями справедливості, істини та свободи. Стандарти поведінки, що застосовуються до суддів та інших працівників судової системи (особливо до самозайнятих фахівців у галузі права), є наслідком цих цінностей і передумовою довіри до відправлення правосуддя. Дилеми, пов'язані із суддівською етикою, визначаються тим, що вона вважається державною етикою та етикою третьої державної влади. Етичні суддівські дилеми дуже часто виникають через збіг спеціальних повноважень і служби, а саме через те, що і те, і інше є невід'ємною частиною судової влади [4]. Складність суддівської етики визначається особливим конституційним статусом судової влади, її імунітетом і потребою в захисті, а також широким спектром цінностей, їхньою чутливістю та різноманітністю. Очікування суспільства щодо суддів та інших суддівських професій зумовили необхідність замислитися над питанням суддівської етики. Глобальний розвиток судової практики підтверджує необхідність проведення порівняльних досліджень, особливо з урахуванням різних європейських культур, правових процесуальних традицій та історичної спадщини, які визначають різні підходи до суддівської етики. Триваючі глобалізаційні процеси та уніфікація правових систем і судових процедур вимагають визначення спільних цінностей суддівської етики в європейських країнах і в усьому світі, тому порівняльне дослідження сучасних країн практик є надзвичайно актуальним. Це стає ще більш актуальним з огляду на становлення глобального правосуддя, яке дуже часто пов'язане зі збільшенням кількості міжнародних судів і трибуналів. Коли постає питання про те, як досягти глобальних стандартів належного функціонування судової системи, найкращою відповіддю на нього може бути суддівська етика та кодекси суддівської поведінки. Норми суддівської етики можна знайти як у національних правових системах, так і в документах різних міжнародних організацій. Вона встановлюється

як м'яким правом, так і зобов'язуючим правом.

Очевидно, що суддівська етика є найвищою конституційною етикою, оскільки основні принципи поведінки суддів (незалежність, неупередженість, добросовісність, рівність тощо) є правовими принципами, закріпленими в конституціях різних європейських країн. У країнах зі статусом правової держави це особливо важливо, оскільки основні цінності суддівської етики є передумовою цього конституційного принципу. У багатьох європейських країнах очікування професійного та чутливого правосуддя в суспільстві завжди були питанням, яке мало велике значення. Але воно стало ще більш важливим у період соціально-економічних негараздів, які збільшили кількість соціальних конфліктів. Відтак, перед судами та фахівцями, які здійснюють судові та квазісудові функції, постає місія не просто вирішувати величезну кількість спорів, а й приймати рішення щодо дуже чутливих соціальних питань, які вимагають не просто юридичного професіоналізму, доброго знання вітчизняної та міжнародної судової практики з питань прав людини, а й всебічної роботи в різних сферах, що врегульовано законодавством. Належна поведінка з дотриманням суддівської етики допомагає фахівцям судової системи успішно долати ці виклики. Відправною точкою заглиблення в будь-яку соціальну сферу є розкриття її природи. Для суддівської етики це ще важливіше, оскільки нерозуміння її природи може призвести до серйозної плутанини та антагоністичних результатів або, що ще гірше, до порушення суддівської незалежності [5]. Суддівська етика загалом може бути визнана як така, що забезпечує незалежність, неупередженість і добросовісність судів, суддів і пов'язаних із судовою системою фахівців, які завжди визнавалися основними цінностями в демократичному суспільстві, і яких обґрунтовано очікують від судової влади. Правосуддя є фундаментальною передумовою для розвитку будь-якої сфери: державного управління, політики, економіки, науки, соціального забезпечення тощо.

Таким чином, верховенство процесуальної справедливості є не менш важливим, ніж матеріальна справедливість, оскільки справедливість може сприйматися як форма людської свідомості. Європейський суд з прав людини підкреслив, що правосуддя має бути не лише здійснене, але й щоб було видно, що воно здійснене (справа «Делькур проти Бельгії», 1970 р.) [2]. Слід зазначити, що переконлива і гідна довіри

практика суддів та інших правників має величезне значення для кінцевої ефективності відправлення правосуддя. Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) заявила, що довіра до системи правосуддя є ще більш важливою з огляду на зростаючу глобалізацію спорів та широке розповсюдження судових рішень. Крім того, у правовій державі громадськість має право очікувати, що будуть викладені загальні принципи, сумісні з поняттям справедливого судового розгляду, які гарантують фундаментальні права. Зобов'язання, покладені на суддів, були встановлені для того, щоб гарантувати їхню неупередженість та ефективність їхніх дій (Висновок № 3 КРЕС) [6]. Розвиток етичних режимів і стандартів правосуддя визнано одним із заходів боротьби з корупцією шляхом імплементації статті 11 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та підвищення ефективності роботи судів і зменшення як стимулів, так і можливостей для судової корупції.

Порушення професійної дисципліни має розглядатися як таке лише тоді, коли поведінка, про яку йдеться, може розглядатися як серйозне недотримання ustalених професійних та/або етичних стандартів. Відповідна судова практика показує, що більшість європейських судів і дисциплінарних комісій вміють відрізнити окремі, хоча й недбалі, відхилення від прийнятної поведінки від серйозної вини, яка тягне за собою осуд у вигляді висновку про професійну недобросовісність. Такі приклади можна знайти як в європейських континентальних юрисдикціях, так і в юрисдикціях загального права. Наприклад, у справі «Фелікс проти Генеральної стоматологічної ради» (1960) [2] англійський суд так прокоментував три приклади помилкового, завищеного виставлення рахунків професіоналом (стоматологом): для того, щоб висунути звинувачення в ганебній або ганебній професійній поведінці у зв'язку з таким питанням, як ведення призначених стоматологічних записів, на думку їх світлості, недостатньо показати, що певна помилка була допущена через недбалість або ненавмисність у двох або навіть трьох випадках з 424 пацієнтів, які лікувалися протягом періоду, коли були допущені помилки, незалежно від того, чи полягала ця недбалість або ненавмисність у якійсь дії або бездіяльності самого дантиста або його погано поінформованої делегації, яка доручення зробити відповідні записи медсестрі або реєстратору і не перевірка бланків, щоб переконатися, що вона зробила те, що їй було сказано. Аналогічно, європей-

ські суди повторюють, що ніхто не стверджує, що ізольована, необережна помилка взагалі повинна підпадати під поняття професійного проступку. Так само не обов'язково заходити так далеко, щоб довести шахрайство, перш ніж елемент ганебної або ганебної поведінки стане важливим. Елемент нерозсудливості або повної безвідповідальності в цих питаннях однаково буде прирівнюватися до ганебної або ганебної поведінки.

Висновки. Таким чином, професійні проступки в самозайнятих юридичних професіях, таких як адвокати та нотаріуси, залишаються актуальною темою для дослідження в контексті європейського досвіду. Незважаючи на високі етичні стандарти, встановлені для цих фахівців, випадки порушень продовжують траплятися, що може мати серйозні наслідки для професійної репутації юристів, їхніх клієнтів та правової системи загалом.

Визначення професійного проступку варіюється в різних європейських юрисдикціях, проте загальними критеріями є серйозне відхилення від встановлених професійних стандартів. Це відхилення має бути достатньо значним, щоб виправдати дисциплінарні заходи. Важливо, щоб дисциплінарні органи мали свободу розсуду у визначенні серйозності порушення, враховуючи всі обставини конкретного випадку.

Європейський досвід показує необхідність чітких внутрішніх інструкцій для розгляду скарг та забезпечення відповідності високим стандартам. Судова практика підтверджує, що серйозні порушення повинні бути ретельно розслідувані та піддаватися відповідним дисциплінарним заходам. Таким чином, забезпечення етичної поведінки серед самозайнятих юристів є важливим завданням для підтримання довіри до правової системи та забезпечення справедливого правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Lomakina, Lyubov. (2013). Disciplinary liability as one of the types of legal liability. 174-182. 10.12737/1048.
2. DISCIPLINARY ACTIONS WITHIN EUROPEAN SELFEMPLOYED JUDICIAL PROFESSIONS – AN ANALYSIS. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5ec/ce1/6f4/5ecce16f4a31d261939994.pdf>
3. Pashuk, Taras. (2019). INSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE DISCIPLINARY LIABILITY OF JUDGES. *Visnyk of the Lviv University. Series Law.* 22-34. 10.30970/vla.2019.68.022.

4. Panchenko, M.. (2020). THE ADVOCATE'S DISCIPLINARY RESPONSIBILITY FOR WRONGFUL COOPERATION WITH LAW-ENFORCEMENT BODIES. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies. 44-47. 10.17721/1728-2195/2020/2. 113-9.
5. Kukhnyuk, D. & Shylenko, B.. (2019). DISCIPLINARY LIABILITY FOR VIOLATION OF LEGAL ETHICS. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies. 31-35. 10.17721/1728-2195/2019/4.111-6.
6. Geyh, Charles. (1993). Informal Methods of Judicial Discipline. University of Pennsylvania Law Review. 142. 10.2307/3312561.

Pertsova T. S. «Professional misconduct» in self-employed legal professions: european experience

This article explores the peculiarities of professional misconduct in the self-employed legal profession in Europe, analyzes the practice of European countries in this area and identifies the main challenges and problems faced by lawyers and regulators. Historically, regulation of the legal profession in Europe was in the hands of the courts, which controlled the right of self-employed lawyers to practice law. However, during the twentieth century, there was a gradual shift from self-regulation to co-regulation involving various governmental and non-governmental bodies. This transition was accompanied by an increase in regulatory requirements and supervisory functions aimed at increasing the level of professional responsibility and reducing the number of abuses and professional misconduct.

The article analyzes the criteria for determining professional misconduct used in various European jurisdictions. It is found that the definition of “professional misconduct” is not always enshrined in legislation, but there are certain standards of behavior, deviation from which may qualify as professional misconduct. The notion of professional misconduct carries a connotation of seriousness and reprehensible behavior that does not apply to trivial cases.

The article also analyzes the concept of unsatisfactory behavior, which, although not constituting professional misconduct, is unacceptable and deserves public condemnation. Particular attention is paid to inadequate professional services, which are defined as services that do not meet the quality that can reasonably be expected from a competent self-employed legal professional. It is determined that self-employed lawyers have a professional obligation to provide proper professional services to their clients.

In general, the study emphasizes the importance of ensuring high ethical standards and proper professional regulation to maintain trust in the legal system.

Key words: professional misconduct, disciplinary liability, self-employed lawyers, ethical norms, professional standards, labor relations, legal profession.

В. В. Сазонов

асистент кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
(Івано-Франківськ, Україна)
<https://orcid.org/0009-0007-1173-3137>
volodimirsazonov@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ

У представленій статті здійснюється теоретико-правовий аналіз електронного громадянства, його визначення та становлення, як нової категорії у правову систему. Шляхом дослідження думок науковців були виокремлені ключові аспекти взаємодії держави та електронного громадянства, а саме ключові негативні та позитивні риси дії даного громадянства. Найбільш важливим у даному дослідженні є категорія впливу електронного громадянства на правову культуру населення. Визначено, що цифрове громадянство сприяє підвищенню ефективності державного управління, зниженню рівня корупції та розширенню можливостей для громадянської активності.

Ключові слова: *правова культура, правова свідомість, правова держава, електронне громадянство, цифровізація.*

Вступ. Електронне громадянство, або е-Громадянство, є новою формою громадянства, яка надається урядами держав через цифрові платформи. Воно дозволяє людям отримувати доступ до державних послуг, вести бізнес, брати участь у соціальному житті та здійснювати різні юридичні дії в електронному середовищі. Е-Громадянство має значний вплив на правову культуру суспільства, змінюючи способи взаємодії громадян з державою та одне з одним.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремих проблемам розвитку електронного громадянства та його впливу на правову культуру населення були приділені праці наступних вітчизняних вчених: О. Бузулук, Є. Нагорний, М. Суржинський, П. Чалий, К. Шкумбатьок, та зарубіжних науковців: W. Bennett, C. Wells, A. Rank, N. Couldry, H. Stephansen, A. Fotopoulou, W. Clark, L. Dickens, L. Jones, K. Mitchell, K. Mattson, J. Ohler, M. Ribble.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження категорії електронного громадянства, його взаємодії з державою та населенням, а також його вплив на розвиток правової культури.

Результати дослідження. Варто почати з того, що однією з головних переваг електро-

нного громадянства є спрощення доступу до державних послуг. Громадяни можуть здійснювати юридичні дії, такі як реєстрація бізнесу, отримання дозвільних документів, сплата податків та інші, без необхідності відвідування державних установ. Це сприяє підвищенню ефективності адміністративних процесів та зниженню рівня корупції, оскільки мінімізується контакт між громадянами та чиновниками.

Тим часом існує проблема реалізації стратегічних завдань, пов'язаних із побудовою цифрової економіки України, є примат інституційних складових цифровізації над соціокультурними. На практиці це означає суттєву неузгодженість у швидкості та результативності створення цифрової інфраструктури та формування, насамперед у нових поколінь українців, цінностей, норм, стратегій поведінки, що дозволяють максимізувати можливості та мінімізувати витрати цифрової політики, економіки та громадянського суспільства [6, с. 269-273].

Варто зазначити, що роблячи аналіз відповідної теми щодо впливу цифровізації на правову культуру, то більшість молодих людей в Україні є справжніми аборигенами цифрового простору, про що свідчить досить ранній старт використання інтернет-комунікації: 25% – у 7-10-річ-

ному віці; 45,5% – у 10-13-річному віці; ще чверть – віком від 13 років. При цьому найбільша частка молодих українців проводить третину дня в соціальних медіа: 40% – 4-8 год; 34% – 1-4 год; 15% – 8-12 год; 6% – більше 12 год.

Дослідження дозволило виявити позитивні установки молоді стосовно таких онлайн-мережових практик, як побудова бізнесу онлайн (50,5%), розвиток онлайн-мережових форм добровольчих/волонтерських організацій (64,6%), державні послуги онлайн (72,4%), творча самореалізація онлайн (75,4%). Разом з тим, значна частина української молоді (40,2%) зустрічається з проблемою кібербулінгу, а половина (49,3%) респондентів називають значущою проблемою провокування в глобальній мережі на ризиковані вчинки [1].

Практично всі молоді українці (91,2%) відзначають як проблему масштаб поширення недостовірної інформації у цифровому середовищі. Кожен другий представник молодого покоління (57,9%) визнає, що регулярно відчуває загрозу порушення власної недоторканності онлайн. Майже всі молоді українці (91,8%) заявляють про проблему поширеності ненормативної лексики в інтернет-контенті. Дуже значна частина молоді (43,3%) вважає ризиком широке розповсюдження екстремістських повідомлень в інтернет-просторі. Абсолютна більшість (69,3%) відзначають наявність постійних вірусних атак у глобальній мережі [1].

Незважаючи на ризикогенність інтернет-комунікації, 25% української молоді не знають, що робити, і нічого не роблять у ситуації зіткнення з ризиками в цифровому середовищі. У боротьбі з ризиками інтернет-комунікації в передостанню чергу представники покоління звертаються за допомогою до батьків, в останню чергу – до вчителів шкіл та викладачів [3, с. 33-35].

Тому, вважаємо за необхідне відзначити, що дослідження показує, що українська молодь позитивно ставиться до багатьох онлайн-активностей, таких як побудова бізнесу онлайн, розвиток волонтерських організацій, отримання державних послуг та творча самореалізація. Ці установки демонструють потенціал для позитивного розвитку суспільства в умовах цифровізації.

Однак, разом із позитивними аспектами існує й низка серйозних ризиків. Значна частина молоді стикається з проблемами кібербулінгу, поширенням недостовірної інформації, порушенням приватності, використанням ненормативної лексики та екстремістськими

повідомленнями в інтернеті. Ці проблеми підкреслюють необхідність формування навичок критичного мислення та безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Також занепокоєння викликає той факт, що значна частина молоді не знає, як діяти у ситуаціях ризику в цифровому середовищі, і не звертається за допомогою до батьків чи вчителів. Це свідчить про необхідність посилення освітніх ініціатив з цифрової безпеки та активного залучення дорослих у цей процес.

Отже, цифровізація відкриває нові можливості для розвитку, але також приносить суттєві виклики, що вимагають комплексного підходу для їх вирішення.

Ця картина контрастує з розумінням терміну «цифрове громадянство», введеного в науковий обіг Карен Моссбергер, який передбачає високий рівень готовності до відповідального, безпечного та ефективного використання цифрових комунікацій.

Формування культури цифрового громадянства передбачає системні зусилля щодо розвитку у молодого покоління українців надпрофесійних компетенцій, що дозволяють, по-перше, бути етичними, готовими підтримувати прийнятний у суспільстві та закріплений у законодавстві порядок взаємодії в інтернет-просторі; по-друге, створювати безпечні умови для себе та інших учасників онлайн-комунікації, усвідомлювати свою відповідальність за особисту безпеку та безпеку інших користувачів; по-третє, максимізувати можливості цифрового середовища для особистісного розвитку, здобуття освіти та поглиблення професіоналізації, створення бізнесу тощо, а також підвищення ефективності в умовах цифрової доби; по-четверте, вміти застосовувати державні та громадські інтернет-сервіси, які забезпечують залучення громадян до конструктивного та конвенційного діалогу з владними структурами. Іншими словами, користуватися інструментами цифрової демократії [5, с. 5].

Отже, базовими сферами застосування культури цифрового громадянства є безпека, бізнес та демократія.

Необхідно зазначити, що категорія «цифрове громадянство» є відносно новою категорією, тож варто звернутись саме до визначення даної категорії. Цифрове громадянство, або е-Громадянство це статус, що надається урядами держав і дозволяє фізичним особам користуватися державними послугами та правами в електронному середовищі.

Це означає, що громадяни можуть взаємодіяти з державними органами, вести бізнес, отримувати освіту та брати участь у громадському та політичному житті через цифрові платформи. Цифрове громадянство передбачає наявність у громадян електронних документів та ідентифікацій, що забезпечують доступ до різноманітних онлайн-сервісів.

Таким чином цифрове громадянство характеризується можливістю отримання електронної ідентифікації, що дозволяє громадянам підтверджувати свою особу онлайн. Вони можуть отримувати доступ до різних державних послуг, таких як реєстрація бізнесу, оплата податків, подача заяв на отримання дозволів і ліцензій тощо. Використання сучасних технологій забезпечує захист персональних даних громадян і гарантує безпеку онлайн-транзакцій [4, с. 211-217].

Крім того, цифрове громадянство сприяє громадянській участі, дозволяючи брати участь у політичних та громадських процесах, таких як голосування, петиції та громадські обговорення через електронні платформи.

Багато науковців, таких як Естель Моріс і Джон Пален [9, с. 2063-2079], підкреслюють, що цифрове громадянство значно підвищує ефективність і доступність державних послуг. Воно дозволяє громадянам швидко і зручно отримувати послуги без необхідності фізичної присутності, що є особливо важливим у віддалених або малонаселених районах.

Дослідники, зокрема Ганна Арент і Джеймс Боуман [7, с. 105-120], акцентують увагу на тому, що цифрове громадянство сприяє зміцненню демократії та громадянської участі. Воно надає громадянам нові інструменти для участі в політичному житті, такі як електронне голосування, онлайн-петиції та громадські обговорення.

Науковці, – Девід Ліберман і Сара Голдман [12, с. 222], звертають увагу на важливість забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних у контексті цифрового громадянства. Вони наголошують на необхідності розробки надійних систем захисту, щоб запобігти зловживанням і витоку інформації.

Марк Метсон і Лінда Тейлор [10, с. 134], досліджують вплив цифрового громадянства на правову культуру. Вони вказують на те, що цифрові платформи можуть сприяти підвищенню правової грамотності населення та розширенню доступу до правової інформації.

Деякі дослідники, як-от Річард Сенетт і Емма Браун [8, с. 615-629], застерігають про ризики

цифрового розриву та нерівності. Вони наголошують, що не всі громадяни мають рівний доступ до цифрових технологій і ресурсів, що може призвести до виключення певних груп населення з процесів цифрового громадянства.

Експерти, такі як Мішель Фуко і Джудіт Батлер [11, с. 256], обговорюють етичні та правові виклики, пов'язані з цифровим громадянством. Вони підкреслюють необхідність розробки нових правових норм і стандартів, які б враховували специфіку цифрового середовища.

Таким чином, думки науковців щодо цифрового громадянства є різноманітними і комплексними. Вони висвітлюють як позитивні аспекти цього явища, так і потенційні ризики та виклики, що потребують подальшого дослідження і врегулювання.

Термін «цифрове громадянство» (digital citizenship) вживається дослідниками у зв'язку з тим, що загальносвітовим і українським трендом є перенесення суспільно-політичної активності, особливо молодих людей, в онлайн-середовище. Домінантною онлайн-мережевою практикою молоді є позитивне ставлення до мережевого протесту, про що також свідчить і кількість передплатників в облікових записках позасистемних і радикальних політичних сил.

Цифрова громадянськість може також розцінюватися, як частина політичної субкультури, яка цілеспрямовано формується у цифровому середовищі політичними акторами, які здійснюють просування партійних брендів та іміджів політичних лідерів, переважно онлайн [4, с. 211-217].

Е-Громадянство також сприяє підвищенню правової грамотності населення. Оскільки всі процедури виконуються через цифрові платформи, громадяни мають можливість ознайомитися з правовими нормами та вимогами, що регулюють ті чи інші дії. Це сприяє більш глибокому розумінню правових процесів та підвищенню правової культури.

Важливим аспектом електронного громадянства є розширення можливостей для участі громадян у суспільному житті. Електронні платформи дозволяють брати участь у голосуваннях, петиціях, обговореннях та інших формах громадянської активності, незалежно від фізичного місця перебування. Це сприяє формуванню більш активного та відповідального громадянського суспільства.

Нарешті, цифрова громадянськість у ширшому контексті розвитку цифрової демократії наповнюється змістом, пов'язаним із системними зусиллями держави, спрямованими на

подолання недовіри до інституту виборів шляхом розширення практик електронного голосування. в даному випадку цифрова громадянськість розглядається як інструмент, і як результат реалізації практик цифрової демократії [3, с. 33-35].

Варто відмітити, що дискусійним залишається питання щодо кваліфікації приналежності до цифрових громадян. Чи достатньо в даному випадку онлайн-користувальницької активності?

Очевидно, що саме собою перенесення громадянської та політичної активності в цифровий простір не призводить автоматично до подолання дефіциту демократичних факторів. Цифрове громадянство, що розуміється як побудова цифрової інфраструктури, не гарантує розвитку цифрової демократії. Тож необхідні системні зусилля влади, бізнесу, громадянського суспільства щодо формування, інституціоналізації, укорінення культури цифрового громадянства.

Однією з проблем, що стримують реалізацію цифровізації як політичного курсу та системи стратегічних національних проєктів у нашій країні, є конфлікт формальних та неформальних практик: інститути та інфраструктура громадянської та політичної участі контрастують з офлайн- та онлайн-мережовим абсентеїзмом усіх вікових груп українців. Вирішення зазначеної проблеми може бути пов'язане з доповненням компетентнісного контуру на різних рівнях освіти знаннями, вміннями та навичками цифрового громадянства, такими як цифрова етика, цифрова безпека, цифрова ефективність, цифрова демократія [2].

Серед базових проблем цифровізації в контексті реалізації завдань державного та муніципального управління в Україні, які потребують додаткових досліджень і осмислення, можна виділити такі:

- конфлікт формального та неформального у процесі цифровізації;
- цифрова нерівність;
- дефіцит культури цифрового громадянства;
- розрізненість зусиль держави та громадянського суспільства;
- розкоординованість у діяльності владних структур, що реалізують завдання цифровізації;
- асиметрію у швидкості та результативності цифровізації у бізнесі та політиці;
- високу ризикогенність та проблему управління ризиками цифровізації та ін.

Застосування електронного громадянства провокує певні виклики для правової культури. Одним з них є питання захисту персональних даних та кібербезпеки. Оскільки всі дії здійснюються в електронному середовищі, існує ризик несанкціонованого доступу до персональних даних громадян. Це вимагає від держави забезпечення високого рівня безпеки цифрових платформ та захисту прав громадян на конфіденційність [8, с. 615-629].

Іншим викликом є, як уже зазначалось, цифрова нерівність. Не всі громадяни мають однаковий доступ до інтернету та цифрових технологій, що може створювати бар'єри для повноцінного користування перевагами е-Громадянства. Держава повинна враховувати ці аспекти та вживати заходів для забезпечення рівного доступу до цифрових послуг для всіх громадян [6, с. 269-273].

Висновки. Електронне громадянство є важливим інструментом для розвитку правової культури в сучасному суспільстві. Впровадження електронного громадянства сприяє підвищенню правової культури населення, оскільки громадяни отримують доступ до правової інформації та послуг онлайн. Це спрощує процес взаємодії з державними установами та сприяє кращому розумінню своїх прав та обов'язків. Розширення доступу до правових послуг забезпечує рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, що є особливо важливим для віддалених та сільських районів, де доступ до юридичної допомоги може бути обмеженим.

На завершення, електронне громадянство має значний потенціал для підвищення правової культури суспільства, спрощення доступу до державних послуг та розширення можливостей для громадянської участі. Водночас, воно вимагає вирішення питань кібербезпеки та забезпечення рівного доступу до цифрових технологій. Держава повинна активно працювати над створенням безпечного та інклюзивного цифрового середовища, яке сприятиме розвитку правової культури та соціальної справедливості.

Список використаної літератури:

1. Аналітичний звіт «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг у 2023 році» URL: <https://wns/analitichnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchoderzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2023-rotsi>.
2. Бузулук О. С. Розвиток електронного урядування в органах місцевого самоврядування

- як концептуальна складова їх інформаційної діяльності: досвід Луцької міської ради. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2017. № 1. С. 131-135 URL: http://nbuv.gov.ua/drsk_2017_1_24.
3. Нагорний Є. Удосконалення законодавства України про громадянство запорука захисту прав людини. *Право України*. 2016. №10. С.33-35.
 4. Суржинський М.І. Міжнародно-правові стандарти у галузі громадянства: теоретичний аспект. *Держава і право*. 2017. №36. С.211-217.
 5. Чалий П.Ф. Громадянство України: етапи становлення. *Урядовий кур'єр*. №218-219.
 6. Шкумбатюк К. Гармонізація законодавства України про громадянство з міжнародним правом у контексті європейської інтеграції. *Вісник Української Академії державного управління*. 2020. №2. С.269-273.
 7. Bennett W.L., Wells C., Rank A. Young Citizens and Civic Learning: Two Paradigms of Citizenship in the Digital Age. – *Citizenship Studies*. Vol. 13. No. 2. 2009. P. 105-120.
 8. Couldry N., Stephansen H., Fotopoulou A., MacDonald R., Clark W., Dickens L. Digital Citizenship Narrative Exchange and the Changing Terms of Civic Culture. – *Citizenship Studies*. Vol. 18. No. 6-7. 2014. P. 615-629.
 9. Jones L.M., Mitchell K.J.. Defining and Measuring Youth Digital Citizenship.– *New Media & Society*. Vol. 18. No. 9. 2016. P. 2063-2079.
 10. Mattson K. Digital Citizenship in Action: Empowering Students to Engage in Online Communities. Arlington: International Society for Technology in Education .2017. 134 p.
 11. Ohler J. Digital Community, Digital Citizen. Corwin. 2010. 256 p.
 12. Ribble M. Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know. Arlington: International Society for Technology in Education. 2015. 222p.

Sazonov V. V. Theoretical and legal aspects of the e-citizenship category and its impact on legal culture

The presented article provides a theoretical and legal analysis of electronic citizenship, its definition and formation as a new category in the legal system. By researching the opinions of scientists, the key aspects of the interaction between the state and electronic citizenship were singled out, namely the key negative and positive features of this citizenship. The category of impact of e-citizenship on the legal culture of the population is the most important in this study. It was determined that digital citizenship contributes to increasing the efficiency of public administration, reducing the level of corruption, and expanding opportunities for civic activity.

Key words: legal culture, legal consciousness, rule of law, electronic citizenship, digitalization.

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.9>**А. В. Шкарабан**аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

У статті наводиться визначення військовополоненого відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Статус військовополоненого зазвичай отримують комбатанти – представники збройних сил ворожої держави. Але окрім ним у полон можуть потрапити і інші категорії осіб: медики, супроводжуючий персонал, представники воюючої сторони, який припинили бойові дії, журналісти тощо. Автор аналізує всі Женевські конвенції 1949 р. та наводить аргументи, за яких інші суб'єкти, коли вони потрапляють під підпорядкування ворожої сторони, можуть користуватися статусом військовополоненого. Окрім цього, автором проаналізована значна кількість військових посібників різних зарубіжних країн і визначено, що поняття і перелік осіб, які можуть бути військовополоненими також визначається кожною державою зокрема. Також було проаналізовано питання визначення поняття «військовополонений» у міжнародному збройному конфлікті та неміжнародному збройному конфлікті. Констатовано, що міжнародне право ставить вищі вимоги до тих осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони у неміжнародному збройному конфлікті. Зокрема, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 р. не встановлює поняття «військовополонений» і використовує для осіб, що беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру і потрапили під владу супротивної сторони поняття «жертви збройних конфліктів неміжнародного характеру». А це, в свою чергу, призводить до неправильного тлумачення поняття військовополоненого в національному законодавстві, яке потребує змін і доповнень у врегулюванні статусу цієї категорії осіб. У зв'язку з цим автором ставиться питання захисту інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, можуть взагалі не вирішуватися, що, безумовно, створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до міжнародних документів. З метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність положенням міжнародного права у сфері регламентації відповідальності захисту осіб, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту, запропоновано внести зміни до відповідного законодавства України і «поводження з військовополоненими» змінити на «поводження з особами, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту».

Ключові слова: військовополонений, конвенція, збройний конфлікт, комбатант, міжнародне право.

Постановка наукової проблеми. Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України в порушення Статуту ООН і норм міжнародного права призвела до широкого кола порушень міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародного права прав людини (далі – МППЛ). З 24 лютого 2022 р. велика кількість членів збройних сил та інших комбатантів були захоплені в полон сторонами цього міжнародного збройного конфлікту. Через документування та перевірку кожного випадку, пов'язаного із військовополоненими, проведенного Офісом Високого Комісара з прав людини ООН, були виявлені певні закономірності порушень МГП та МППЛ щодо поведження з військово-

вополоненими зі сторони як російської федерації, так і України, як вказується у звіті Офісу Високого Комісара [23]. Стосовно поведження з військовополоненими, які перебувають під юрисдикцією російської федерації Офісом Високого Комісара задокументовано серйозні порушення МГП: страта щонайменше 15 військовополонених, використання військовополонених як живий щит, загибель двох поранених військовополонених через відсутність медичної допомоги та тортури або інше жорстоке поведження з метою отримання інформації, привласнення особистого майна військовополонених, евакуація в нелюдських умовах, наприклад, зі зв'язаними руками та закритими очима, без

доступу до води чи туалету. Ці задокументовані порушення є грубими порушеннями норм МГП та МППЛ та становлять воєнні злочини. Цей звіт є дуже важливим для України насамперед тому, що діяльність Моніторингової місії з прав людини в Україні є легітимною, оскільки остання була запрошена урядом України для моніторингу стану забезпечення прав людини на всій території нашої держави та задля рекомендацій, які надаються як національному уряду, так і міжнародним стейкхолдерам.

Уряд України офіційно надав Офісу Верховного Комісара повний та конфіденційний доступ до військовополонених у місцях їх інтернування. Також пенітенціарна служба та Офіс Генерального прокурора активно співпрацювали з Офісом Верховного Комісара у всіх питаннях щодо поводження з військовополоненими. Натомість, російська федерація не надала доступу до військовополонених українців, незважаючи на неодноразові запити. Лише одного разу, 19 серпня 2022 року представникам Офісу Верховного Комісара дозволили зустрітися з групою з 13 інтернованих українських військовополонених чоловіків в слідчому ізоляторі (СІЗО) м. Луганська. Однак конфіденційні бесіди з нашими військовополоненими провести не дозволили. Все це свідчить про те, що Україна, незважаючи на те, що є стороною, яка обороняється в цьому збройному конфлікті, дотримується норм права війни, які визнані світовим співтовариством. І тема набуття статусу військовополоненого є вкрай актуальною та потребує додаткового осмислення та визначення, незважаючи на велику кількість праць, присвячених цій темі.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження поняття «військовополонений» розпочалося ще О.В. Буткевичем, О.О. Ейхельманом, В.І. Лісовським, А.Й. Полтораком, Л.І. Савинським. Серед дослідників сучасності проблеми статусу військовополонених у збройному конфлікті зокрема слід відмітити таких науковців: як: М.В. Грушко, І.В. Гловюк, І. Жаровська, А. Павлюк, О.В. Таран, та інші.

Мета статті. При написанні цієї статті моєю метою є визначити, якими нормами міжнародного гуманітарного права визначається поняття військовополоненого, поняття комбатанта та їх переліку, як регулюється їх статус на всіх етапах полону – від захоплення до інтернування та репатріації з метою посилення їхнього захисту, покращення умов їхнього інтернування, незалежно від їхньої належності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Певні порушення правил поводження з військовополоненими вважаються серйозними порушеннями Женевської конвенції III та воєнними злочинами відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі - МКС). До них належать навмисні вбивства, тортури чи нелюдське поводження, навмисне заподіяння сильних страждань або серйозної шкоди тілу чи здоров'ю, сексуальне насильство, примушування військовополонених служити в силах ворожої держави або навмисне позбавлення військовополонених права на справедливий суд¹.

Питання нормативно-правового захисту військовополонених в світі розпочалися інтенсивно в кінці 19 сторіччя. Женевські конвенції 1864 та 1906 рр. визначили перші кроки у захисті військових, які зазнали поранень на полі бою; Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про наземні воєнні дії вперше встановили порядок поводження із військовополоненими, зокрема у спільній ст. 4 вказаних Конвенцій зазначено, що військовополонені підлягають гуманному ставленню. Ці Конвенції унормували звичаєві норми поводження із військовополоненими, які існували до того, а також держави сподівалися, що прийняття та ратифікація цих конвенцій державами Європи спонукатиме до інкорпорації цих норм у національне законодавство. Але, як показали події I Світової війни, такі великі гравці на полі бою, як росія, Австро-Угорщина, Великобританія, Франція та Німеччина не нехтували порушеннями Гаазьких та Женевських конвенцій, використовуючи працю військовополонених на полі бою нерідко під шквальним вогнем, порушеннями їх базових прав на життя та здоров'я тощо, що в результаті знівелювало норми так званого «права війни» [14].

Основними міжнародно-правовими документами, що визначають режим військового полону, є Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (далі – III Конвенція) [7] та Додатковий протокол до Женевських

¹ Стаття 130 III Женевської Конвенції; стаття 85(4)(b) Додаткового протоколу I; стаття 8(2)(a)(i) та 8(2)(b)(xxii) Римського Статуту МКС. Хоча ані Україна, ані російська федерація не є сторонами Римського статуту, Україна визнала юрисдикцію Суду щодо ймовірних злочинів за Статутом, які вчиняються на її території, відповідно до ст. 12 (3). Крім того, 2 березня 2022 року прокурор МКС оголосив про відкриття розслідування ситуації в Україні на підставі отриманих звернень. Обсяг ситуації охоплює звинувачення у воєнних злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, вчинених в Україні з 21 листопада 2013 року (див. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>).

конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол I) [3].

Так, ст. 4 III Женевської конвенції III, визначено, що військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1. Особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають наступним умовам:

а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;

с) вони носять зброю відкрито;

д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за відповідним зразком.

5. Члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажі цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Таким чином, за змістом III Конвенції, військовополонені – це особи, зазначені у п. А ст. 4 III Конвенції, які беруть участь у збройних конфліктах міжнародного характеру і потрапили під владу ворожої сторони.

Ще у 1998 році в доповіді про надання гуманітарної допомоги біженцям та іншим особам у конфліктних ситуаціях Генеральний секретар ООН зазначив, що мінлива картина конфліктів за останні роки різко загострила проблему дотримання міжнародного права, і навів як приклад, що «у ситуаціях внутрішніх конфліктів цілі суспільства часто мобілізуються на війну, і важко відрізнити комбатантів від некомбатантів» [24]. У своєму консультативному висновку у справі про ядерну зброю в 1996 році Міжнародний суд справедливості визначив, що принцип розрізнення між комбатантами та некомбатантами є одним із «основних принципів, що становлять основу гуманітарного права», а також одним із «непорушних принципів міжнародного звичаєвого права» [15].

Також у своєму рішенні у справі проти Блешкіча 2000 року МТКЮ постановив, що «сторони конфлікту зобов'язані намагатися розрізнити військові цілі та цивільних осіб» [20].

П. В ст. 4 III Конвенції окремо виділяє осіб на яких поширюється статут військовополонених. До цих осіб відносяться:

1. Особи, які належать або належали до збройних сил окупованої країни, якщо держава-окупант вважає за потрібне з причини такої їх належності інтернувати їх, навіть якщо перед вона їх звільнила, в той час, коли бойові дії відбувалися за межами окупованої цією державою території, зокрема коли ці особи здійснили безуспішну спробу приєднатися до збройних сил, до яких вони належать і які беруть участь у воєнних діях, або коли вони не з'явилися за викликом, зробленим з метою їхнього інтернування.

2. Особи, які належать до однієї з категорій, перелічених у цій статті, яких прийняли на своїй території нейтральні держави або держави, що не воюють, і яких ці держави повинні їх інтернувати відповідно до міжнародного права, якщо не вирішать застосувати до військовополонених більш сприятливий режим.

У ст. 5 цієї ж Конвенції вказано, що вона застосовується до осіб, зазначених у статті 4, з моменту, коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації [7].

Отже, військовополоненими є комбатанти, які потрапили до рук ворога або окремі неком-

батанти, на яких поширюється статус військовополоненого за міжнародним гуманітарним правом [18].

Також слід зазначити, що відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, комбатант має право на захист, якщо він має ознаки розрізнення та відкрито носить зброю протягом:

1) будь-якої участі у воєнних діях;

2) протягом такого часу, коли він є видимим для супротивника під час підготовки до військової операції перед початком атаки, в якій він повинен брати участь.

Якщо комбатанти не можуть виконати вищевказані правила і втрачають статус військовополоненого через те, що вони не мають знаків розрізнення від цивільного населення, Додатковий протокол I все одно передбачає, що їм має бути наданий еквівалентний захист і що з ними не можна поводитись як зі звичайними злочинцями. З 1949 року зростає тенденція до партизанських, парамілітарних та подібних видів війни. У результаті було визнано необхідним врахувати таку війну та тих, хто в ній бере участь, у рамках права збройних конфліктів.

Особи, на яких не поширюється статус військовополоненого:

1) члени збройних сил сторони, які потрапили під владу супротивної сторони, займаючись шпигунством;

2) найманці.

Практика держав закріплює це правило як норму міжнародного звичаєвого права, що застосовується під час міжнародних збройних конфліктів. Вимога, щоб учасники бойових дій повинні відрізнитися від цивільного населення, є давньою нормою звичаєвого міжнародного права, яка була визнана ще в Брюссельській декларації, Оксфордському посібнику та Гаазьких положеннях [19]. Згодом це правило було кодифіковане у Женевській конвенції III та Додатковому протоколі I. Це правило можна знайти і в численних посібниках з воєнного правового регулювання, де вказано, що комбатанти повинні відрізнитися від цивільного населення [16]. Серед цього переліку є також посібники тих держав, на даний момент не є учасниками Додаткового протоколу I [16].

Гаазькі положення та Женевська конвенція III передбачають, що військовослужбовці регулярних збройних сил мають право на статус військовополоненого, тоді як члени ополчень і добровольчих загонів повинні відповідати чотирьом умовам, щоб отримати такий статус

[11; 7]. Додатковий протокол I покладає зобов'язання відрізнитися від цивільного населення на всіх членів збройних сил, як регулярних, так і нерегулярних [3]. Хоча це конкретно не зазначено в Гаазьких положеннях чи Женевській конвенції III, зрозуміло, що регулярні збройні сили повинні відрізнитися від цивільного населення під час військової операції. Додатковий протокол I визнає «загальноприйнятую практику держав щодо носіння уніформи комбатантами, приписаними до регулярних збройних формувань сторони, що перебуває в конфлікті», хоча ні Протокол, ні Гаазькі положення чи Женевська конвенція III прямо не визначають це як умову для отримання статусу військовополоненого.

У кількох посібниках з правового регулювання воєнних дій зазначено, що обов'язок мати знаки розрізнення не становить проблеми для регулярних збройних сил, оскільки для членів регулярних збройних сил є «звичним» носити форму як розпізнавальний знак [16]. Якщо ж члени регулярних збройних сил не носять форму, вони ризикують бути звинуваченими як шпигуни або диверсанти [16].

У справі Сварка в 1974 році ізраїльський воєнний трибунал визнав, що члени єгипетських збройних сил, які проникли на територію Ізраїлю та здійснили атаку в цивільному одязі, не мали права на статус військовополонених і могли бути притягнуті до відповідальності як диверсанти. Трибунал вирішив, що було б нелогічним зобов'язувати мати знаки розрізнення нерегулярні збройні сили, і не застосовувати цю вимогу до регулярних збройних сил, на що посилалися відповідачі [22].

Практика держав вказує на те, що для того, щоб відрізнити себе від цивільного населення, учасники бойових дій повинні носити уніформу або розпізнавальний знак і повинні відкрито носити зброю. Військовий посібник Німеччини, наприклад, зазначає, що: відповідно до загальноновизнаної практики держав члени регулярних збройних сил повинні носити свою форму. Учасники бойових дій, які не є членами збройних сил, тим не менш, носять постійний розпізнавальний знак, який видно здалеку, і тримають зброю відкрито [10]. У брошурі ВПС США зазначено, що уніформа забезпечує чітке розрізнення учасників бойових дій, але «достатньо і не повної уніформи, якщо вона служить для чіткого розрізнення учасників бойових дій та цивільних осіб» [25].

У справі Кассема в 1969 році ізраїльський воєнний трибунал у Рамаллі постановив, що

обвинувачені достатньою мірою виконали вимогу розрізнення носінням строкатих кашкетів і зеленого одягу, оскільки це не був звичайний одяг жителів району, в якому вони були захоплені [13].

Стосовно відкритого носіння зброї, брошура ВПС США стверджує, що ця вимога не вважається порушенням «якщо зброя прихована біля людини або якщо особи ховають свою зброю при наближенні ворога» [25]. У справі Кассема Ізраїльський Трибунал постановив, що умова відкритого носіння зброї не була виконана ні у випадку, коли особа відкрито носила зброю в місцях, де її не можна було побачити, ні через сам факт носіння зброї під час ворожого бою. Той факт, що обвинувачені використовували свою зброю під час зіткнення з ізраїльською армією, не був вирішальним, оскільки було відомо, що у них не було зброї, поки вони не почали стріляти в ізраїльських солдатів [13].

Levée en masse (народне ополчення). Учасниками народного ополчення є жителі ще не окупованої території країни, які при наближенні ворога спонтанно беруться за зброю для опору військам вторгнення, не встигнувши сформуватися у збройні сили. Такі учасники народного ополчення вважаються комбатантами та мають право на статус військовополонених, якщо вони відкрито носять зброю та діють відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Це давня норма звичаєвого міжнародного права, яка ще була визнана в Брюссельській декларації та Гаазьких положеннях [9; 11]. Це правило також викладено в Женевській конвенції III та іноземних посібниках з правового регулювання воєнних дій [16].

Рухи опору та визволення. Як було зазначено вище, відповідно до Додаткового протоколу I, у ситуаціях збройного конфлікту, коли «через характер військових дій озброєний комбатант не може ... відрізнити себе» від цивільного населення, та бере участь у нападі або у військовій операції, яка готується до нападу, він зберігає свій статус учасника бойових дій за умови, що він відкрито носить зброю:

1) під час кожного військового бою,

2) протягом певного часу, коли він є видимим для супротивника, бере участь у розгортанні військових підрозділів перед початком атаки, в якій він буде брати участь.

Це правило було предметом численних дебатів на Дипломатичній конференції, за результатами якої були прийняті Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, і в результаті

стаття 44 була прийнята 73 голосами «за», одним «проти» та 21 утрималися [17]. Держави, які утрималися, загалом висловили стурбованість тим, що це положення може мати негативний вплив на цивільне населення. Сполучене Королівство, наприклад, заявило, що «будь-яка нездатність розрізнити комбатантів і цивільних осіб може лише поставити останніх під загрозу» [21]². Тим часом усі держави, крім двох, які утрималися, ратифікували Додатковий протокол I без будь-яких застережень [21]³.

Заради потреби досягти задовільного тлумачення, багато держав намагалися роз'яснити розуміння цього правила та чітко встановити його межі. Держави погодилися, що це правило повинно містити три обмеження:

1) це правило обмежується ситуаціями, коли організовуються збройні рухи опору, наприклад, на окупованих територіях або під час національно-визвольних війн [17; 21];

2) термін «розгортання воєнної операції» стосується будь-якого руху до місця, з якого має бути розпочато атаку [17; 21];

3) Австралія, Бельгія та Нова Зеландія також зазначили, що термін «видимий» включає видимість за допомогою технічних засобів, а не лише видимість неозброєним оком [21]. Проте Єгипет, підтриманий Об'єднаними Арабськими Еміратами, заявив на Дипломатичній конференції, яка призвела до ухвалення Додаткових протоколів, що термін «розгортання воєнної операції» означає «останній крок, коли комбатанти займають свої вогневі позиції безпосередньо перед початком бойових дій; партизан повинен відкрито носити зброю лише тоді, коли він знаходиться в зоні видимості противника» [17].

Сполучені Штати Америки, які проголосували за статтю 44 Додаткового протоколу I на Дипломатичній конференції, пояснили, що це правило було чітко розроблене задля того, щоб комбатанти, беручи участь у військових операціях з підготовки до нападу, не могли використовувати свою неможливість відрізнити себе від цивільних осіб як елемент раптовості нападу. Учасники бойових дій, які використовують свій зовнішній вигляд як цивільні, щоб допомогти в нападі, втрачають свій статус комбатантів [17]. Після цього Сполучені Штати Америки змінили свою позицію та висловилися проти цього

² Канада та Італія утрималися при голосуванні та заявили, що текст міг би бути прийнятним, якби його умови можна було б краще визначити.

³ Філіппіни і Таїланд утрималися при голосуванні і ще не ратифікували Додатковий протокол I.

правила. Ізраїль проголосував проти статті 44 Додаткового протоколу I, оскільки пункт 3 «може бути витлумачений як такий, що дозволяє комбатанту не відрізнятися від цивільного населення, що піддасть таке серйозному ризику та суперечить духу та фундаментальним принципам міжнародного гуманітарного права» [17]. Як зазначено в Додатковому протоколі I, комбатанти, які не мали знаків розрізнення і, як наслідок, права на статус військовополоненого (і не користуються більш сприятливим ставленням відповідно до Четвертої Женевської конвенції), принаймні мають право на основні гарантії, включаючи право на справедливий судовий розгляд.

Поранені та хворі. Поранені та хворі учасники бойових дій, які потрапили в полон, є військовополоненими, але евакуюються спочатку медичними каналами. До повного одужання вони мають додатковий захист Женевської конвенції I [5].

Обслуговуючий медичний персонал і капелани. Єдині члени збройних сил, які не є учасниками бойових дій згідно з визначенням, наведеним у Додатковому протоколі I є медичний персонал і капелани. Ця категорія осіб вважається невоюючими членами збройних сил, вони не можуть мати статус військовополонених, але може бути утримуватися ворожою державою в полоні з метою надання медичної допомоги або релігійного служіння військовополоненим. Їм надається особливий статус, права та привілеї та поводження не менш сприятливе, ніж те, що надається військовополоненим [7; 3]. Допоміжний медичний персонал (санітари, медичні сестри/брати або особи, які допомагають переносити військовополонених) набувають статусу військовополонених під час їх захоплення, але їх не можна залучати до будь-яких робіт, окрім тих, які входять до їх професійних обов'язків [5].

Члени організацій цивільної оборони. Особи, які входять до складу збройних сил і служать в організаціях цивільної оборони, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, є військовополоненими. На окупованій території у випадку, коли в цьому виникне необхідність, вони можуть бути використані для виконання завдань цивільної оборони, але тільки в інтересах цивільного населення цієї території і за умови, що в разі небезпечності такої роботи вони погоджуються виконувати її добровільно [3].

Дезертири також набувають статусу військовополонених, якщо їх захоплять. Військові, які перейшли на сторону ворога, не мають

права на поводження з ними як з військовополоненими. Проте військовополонені, які перейшли на сторону ворога, будучи вже в статусі військовополоненого, зберігають цей статус.

Акредитованому дипломатичному персоналу повинна бути надана можливість виїхати до своїх власних країн після початку воєнних дій. Дипломати втрачають свої привілеї та імунітети тільки тоді, якщо вони не залишають територію воюючої держави протягом розумного часу. Вони можуть бути затримані або депортовані, але, незважаючи на це, зберігають свій імунітет. Дипломати, які беруть безпосередню участь у бойових діях проти приймаючої держави, вважаються такими, що відхилили можливість здійснити мирний вихід з країни і втрачають спеціальний захист [6; 2].

Журналісти. Окрім військових кореспондентів, акредитованих у збройних силах, які мають статус військовополоненого у разі їх захоплення, журналісти, які виконують професійні завдання в зоні збройних конфліктів, мають право на захист, який надається цивільним особам. Спеціальне посвідчення особи, яке засвідчує статус журналіста, може видаватися державою, громадянином якої є особа, або в якій вона проживає, або де знаходиться її роботодавець.

Слід наголосити, що Додатковий протокол I стосується захисту жертв тільки міжнародних збройних конфліктів, а відповідно до ст. 2 III Конвенції, статус військовополонених поширюється тільки на осіб які беруть участь у збройних конфліктах міжнародного характеру, а тому на осіб, які беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру, правовий статус військовополоненого не поширюється. Таким чином, відповідно до вказаних документів, поняття «військовополонені» слід розглядати тільки в рамках збройного конфлікту міжнародного характеру.

Питання захисту осіб, що потрапили під владу іншої сторони під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, вирішується додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол II) [4]. Так, цей документ не встановлює поняття «військовополонений» і використовує для осіб, що беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру і потрапили під владу супротивної сторони поняття «жертви збройних конфліктів неміжнародного характеру» [8].

Норми міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення бойових дій у неміжнародних збройних конфліктах, прийняті в 1990 році Радою Міжнародного інституту гуманітарного права, передбачають: «зобов'язання розрізняти комбатантів і цивільних є загальним правилом, що застосовується в неміжнародних збройних конфліктах». У коментарі до цього правила зазначається, що воно базується на Санкт-Петербурзькій Декларації, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН 2444 (XXIII) і 2675 (XXV), загальній статті 3 Женевських конвенцій 1949 року та статті 13 (2) Додаткового протоколу II 1977 р [12].

До основних гарантій військовополонених належать наступні:

– військовополонені підпорядковуються законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, яка тримає в полоні;

– військовополоненого судить лише військовий суд, якщо чинне законодавство держави, яка тримає в полоні, не містить чіткого дозволу цивільним судам судити особу зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, за такий самий злочин, який інкриміновано військовополоненому;

– військовополонений не може бути покараний двічі за одне і те саме діяння чи за тим самим обвирнуванням;

– до військовополоненого не можуть застосовуватися інші покарання, ні ті, які передбачено за такі ж порушення для осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає у полоні;

– жодного військовополоненого не можна передавати до суду або судити за дію, яка не заборонено законодавством держави, яка тримає у полоні, або згідно з нормами міжнародного права, які діють на момент збройного конфлікту;

– не можна чинити будь-якого морального тиску чи заподіювати фізичні страждання військовополоненому з метою примусу визнати вину в порушенні, в якому його звинувачують;

– військовополоненого не можна визавати винним, якщо він був позбавлений захисту в суді та допомоги кваліфікованого захисника;

– вирок щодо військовополоненого вважається законним тоді, коли він винесений тим самим судом і відповідно до тієї ж процедури, які застосовуються до осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає в полоні;

– судовий розгляд справ щодо військовополоненого повинен бути здійснений максимально швидко, наскільки це дозволяють

обставини;

– військовополоненого не можуть тримати під вартою під час розслідування та судового розгляду, якщо такий самий захід не застосовувався б до осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає у полоні, і яка б обвинувачувалася у такому ж порушенні, або якщо це є необхідним для інтересів національної безпеки [1].

Висновки. Отже, міжнародні документи передбачають правове забезпечення охорони не тільки військовополонених та осіб, на яких поширюється статус військовополонених, а й інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройних конфліктів міжнародного характеру. Таким чином, зазначений у законодавстві термін «військовополонені» є недосконалим, оскільки це поняття характеризує тільки саме військовополонених і тільки в рамках збройного конфлікту міжнародного характеру. Питання захисту інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту міжнародного характеру, можуть взагалі не вирішуватися, що, безумовно, створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до міжнародних документів. З метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність положенням міжнародного права у сфері регламентації відповідальності захисту осіб, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту, пропонуємо внести зміни до відповідного законодавства України і «поводження з військовополоненими» змінити на «поводження з особами, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту».

Список використаної літератури:

1. Гловюк І.В. Норми міжнародного гуманітарного права стосовно військовополонених. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/normi-miznarodnogo-gumanitarnogo-prava-stosovno-viiskovopolonenix-advokat-irina-gloviuk>
2. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 серпня 1961 р. URL: <https://uk.migrapedia.org>
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжна-

- родного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
5. Женевська Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
 6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція 4). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
 7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (III Женевська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
 8. Кундеус В.Г. Щодо визначення поняття «військовополонені» у злочині, передбаченому ст. 438 КК України. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a53b500-7128-4260-9a1f-f2ce58a0066c/content>
 9. Brussels Declaration, Article 10. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874/article-10>
 10. Germany *Military Manual*. URL: <http://www.humanitaeres-voelkerrecht.de/ManualZDv15.2.pdf>
 11. Hague Regulations. 1907. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp
 12. International Institute of Humanitarian Law, Rules of International Humanitarian Law Governing the Conduct of Hostilities in Non-international Armed Conflicts, Rule A1 and Commentary, *IRRC*, No. 278, 1990, Commentary, pp. 387–388. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400075914a.pdf>
 13. Israel Military Court at Ramallah, *Kassem case*. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/israel-military-prosecutor-v-kassem-and-others>
 14. Jones H. Revising the Laws of War on Prisoners of War in the Twentieth Century: Introduction. URL: <https://www.jstor.org/stable/0e387bf8-7def-3a6b-841f-7e3351826e72?read-now=1&seq=1>
 15. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons - Advisory Opinion of 8 July 1996 - Advisory Opinions [1996] ICJ 3; ICJ Reports 1996, p 226; [1996] ICJ Rep 226 (8 July 1996), §§ 78–79. URL: <http://www.worldlii.org/int/cases/ICJ/1996/3.html>
 16. Military manuals of the countries. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/src/iimim>
 17. Official records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts. Geneva (1974-1977). URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/II/IImlp/RC-records_Vol-7/RC-records_Vol-7.pdf
 18. Prisoners of war. International Committee of Red Cross. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/prisoners-war#:~:text=%E2%80%9CPrisoners%20of%20war%E2%80%9D%20are%20combatants,granted%20by%20international%20humanitarian%20law.
 19. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874>; <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>
 20. Prosecutor v. Tihomir Blaskic. Judgement on 3.10.2000. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf>
 21. Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I) (with annexes, Final Act of the Diplomatic Conference on the reaffirmation and development of international humanitarian law applicable in armed conflicts dated 10 June 1977 and resolutions adopted at the fourth session). Adopted at Geneva on 8 June 1977 Authentic texts: English, Arabic, Chinese, Spanish, French and Russian. Registered by Switzerland on 23 January 1979. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201125/volume-1125-i-17512-english.pdf>
 22. Sharon Weil The judicial arm of the occupation: the Israeli military courts in the occupied territories https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_866_9.pdf
 23. Treatment of prisoners of war and persons hors de combat in the context of the armed attack by the Russian Federation against Ukraine. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-thematic-report-POWs-ENG.pdf>
 24. UN Secretary-General. Report on protection for humanitarian assistance to refugees and others in conflict situations. UN Doc. S/1998/883, 22 September 1998, § 12.
 25. United States Air Force Manual. 1990. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006198528>

Shkaraban A. V. The concept, features and legal status of prisoners of war under the international law

The article defines a prisoner of war in accordance with the norms of international humanitarian law. The status of a prisoner of war is usually given to combatants - representatives of the armed

forces of an enemy state. But in addition to them, other categories of persons can also be captured: doctors, accompanying staff, representatives of the belligerent side that have stopped hostilities, journalists, etc. The author analyzes all the Geneva Conventions of 1949 and provides arguments according to which other subjects, when they fall under the control of the enemy side, can enjoy the status of prisoners of war. In addition, the author analyzed a significant number of military manuals of various foreign countries and determined that the concept and list of persons who can be prisoners of war is also determined by each state in particular. The issue of defining the concept of "prisoner of war" in international armed conflict and non-international armed conflict was also analyzed. It was established that international law sets higher requirements for those persons who fall under the power of the enemy party in a non-international armed conflict. In particular, Additional Protocol II to the Geneva Conventions of 1949 does not establish the concept of "prisoner of war" and uses the concept of "victims of armed conflicts of a non-international nature" for persons participating in armed conflicts of a non-international nature and who have fallen under the power of the opposing party. And this, in turn, leads to a misinterpretation of the concept of a prisoner of war in national legislation, which requires changes and amendments in regulating the status of this category of persons. In connection with this, the author raises the question of the protection of other persons who fall under the power of an enemy party during an armed conflict of a non-international nature, may not be resolved at all, which, of course, creates significant difficulties in compliance with the obligations assumed by Ukraine in accordance with international documents. In order to bring the national criminal legislation in line with the provisions of international law in the field of regulation of responsibility for the protection of persons who fell under the power of an enemy party during an armed conflict, it is proposed to amend the relevant legislation of Ukraine and change the "treatment of prisoners of war" to "treatment of persons who came under the power of the enemy side during the armed conflict."

Key words: prisoner of war, convention, armed conflict, combatant, international law.

Д. О. Андреев

кандидат юридичних наук, помічник судді

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: АСПЕКТИ НАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

У сучасному суспільстві захист прав громадян у контексті адміністративного права є невід'ємною складовою правової системи. Стаття ретельно аналізує правові гарантії та механізми захисту громадян у цьому контексті, фокусуючись на ролі надання юридичної допомоги. Автор досліджує широкий спектр аспектів адміністративного права, які спрямовані на захист прав і інтересів громадян у їхніх відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Стаття виокремлює ключові аспекти надання юридичної допомоги, включаючи консультації з питань правового статусу громадян, представництво в адміністративних процесах, складання апеляційних заяв та інших документів, а також здійснення правового посередництва між громадянами та державними органами. Зазначається важливість цих механізмів у забезпеченні доступу до справедливості та захисту прав людини в суспільстві. Крім того, стаття обговорює систему правових гарантій громадян, які включають у себе конституційні норми, закони та інші правові акти, які гарантують права та обов'язки громадян перед державою та іншими суб'єктами права. Зазначається роль державних та недержавних інституцій, таких як омбудсмени та правозахисні організації, у моніторингу захисту прав громадян та наданні юридичної допомоги у разі їх порушення. Також стаття висвітлює механізми контролю за дотриманням правових норм, включаючи роль міжнародних органів контролю за дотриманням прав людини, судових органів та громадських організацій. Особлива увага приділяється важливості інформування громадян про їхні права та можливості захисту, а також ролі громадських організацій у цьому процесі. Усі ці аспекти в сукупності сприяють забезпеченню справедливості та захисту прав людини в сучасному суспільстві.

Ключові слова: механізми захисту прав громадян, надання правової допомоги, правові гарантії, юридична допомога, захист прав інтересів громадян, судовий захист.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві захист прав громадян у контексті адміністративного права виявляється важливим аспектом правової системи. Правові гарантії, надані законодавством, та механізми їх реалізації визначають ефективність і справедливість цього захисту. Адміністративне право включає в себе низку норм і процедур, спрямованих на захист прав та інтересів громадян у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Це включає в себе право на доступ до публічної інформації, право на звернення до державних органів та їх відповідь, а також право на судовий захист у випадку порушення прав громадян. У забезпеченні правового захисту громадян в адміністративних справах важливу роль відіграє надання юридичної допомоги. Це може включати консультації з питань правового статусу громадянина, представництво в адміністративних процесах,

складання апеляційних заяв та інших документів, а також здійснення правового посередництва між громадянами та державними органами. Загалом, правові гарантії та механізми захисту прав громадян у сфері адміністративного права є важливими складовими правової системи, а надання юридичної допомоги в цьому контексті визначається як ключовий інструмент для забезпечення справедливості та правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення прав і свобод людини та громадянина у сфері адміністративного права привернула увагу таких науковців, як О. Ф. Андрійко, С. Т. Гончарук, В. К. Колпаков, І. П. Голосніченко та інші. Однак дослідження щодо правових гарантій та механізмів захисту прав громадян у цьому контексті залишається недостатньо розвиненим.

Мета полягає у необхідності дослідження ефективності та справедливості правових

гарантій і механізмів захисту прав громадян у контексті адміністративного права, а також визначенні ролі надання юридичної допомоги у забезпеченні цих гарантій. Зокрема, потрібно визначити, як забезпечити ефективний доступ громадян до правового захисту у випадках порушення їх прав державними органами та органами місцевого самоврядування, а також як забезпечити справедливий розгляд адміністративних справ у судах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві захист прав громадян у контексті адміністративного права виявляється важливим аспектом правової системи. Правові гарантії, надані законодавством, та механізми їх реалізації визначають ефективність і справедливість цього захисту. Адміністративне право включає в себе низку норм і процедур, спрямованих на захист прав та інтересів громадян у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Це включає в себе право на доступ до публічної інформації, право на звернення до державних органів та їх відповідь, а також право на судовий захист у випадку порушення прав громадян.

У забезпеченні правового захисту громадян в адміністративних справах важливу роль відіграє надання юридичної допомоги. Це може включати консультації з питань правового статусу громадянина, представництво в адміністративних процесах, складання апеляційних заяв та інших документів, а також здійснення правового посередництва між громадянами та державними органами.

Загалом, правові гарантії та механізми захисту прав громадян у сфері адміністративного права є важливими складовими правової системи, а надання юридичної допомоги в цьому контексті визначається як ключовий інструмент для забезпечення справедливості та правопорядку.

Правові гарантії громадян - це система законодавчих, адміністративних та інституційних заходів, спрямованих на захист прав та свобод людини від можливих порушень чи зловживань з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, а також приватних осіб [6, с.46]. Ці гарантії включають у себе правові норми, що регулюють взаємовідносини між громадянами та державою, процедури звернення за захистом прав до судових органів та інших компетентних установ, а також механізми контролю за додержанням правових норм.

Гарантії права особи на захист впливають як із загального законодавства, так і закрі-

плюються спеціально нормативно-правовими актами (законами Верховної Ради, нормативними Указами Президента, постановами Кабінету Міністрів).

Серед них – Закон України «Про звернення громадян», Митний Кодекс України, Закон України «Про надзвичайний стан», Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення».

Правові гарантії громадян включають такі основні складові:

- Конституція країни визначає основні права та свободи громадян, їх обсяг та межі. Ці конституційні норми становлять основу для всього правового регулювання в країні.

- Закони та інші правові акти містять норми, що гарантують права та обов'язки громадян перед державою та іншими суб'єктами права.

- Громадяни мають право звертатися до судових органів за захистом своїх прав та інтересів в разі їх порушення чи обмеження.

- Державні та недержавні інституції, такі як омбудсмени, правозахисні організації та комісії, забезпечують моніторинг захисту прав громадян та надають юридичну допомогу у разі їх порушення.

- Доступ до інформації про права та свободи, а також про механізми їх захисту є важливим елементом правових гарантій громадян.

Ці складові спільно утворюють систему правових гарантій, яка забезпечує захист прав та свобод громадян у суспільстві.

Законними можна вважати не лише права, закріплені в законі чи іншому нормативному акті. В адміністративно правовому порядку охороняються різні життєво важливі інтереси кожної особи, які через свою численність не завжди спеціально обумовлені в актах державних органів.

Здійснення яких не забороняється, а навпаки, заохочується, стимулюється, а в разі перешкод в їх реалізації – охороняються і захищаються державою.

Порушення законних інтересів може також виявлятися у покладанні на громадян не передбачених законом обов'язків. Отже, коли йдеться про захист прав і законних інтересів, маються на увазі не тільки прямо передбачені в правових актах права особи, але й її інтереси, які не суперечать інтересам держави, суспільства, інших громадян [4, с.229].

Відносини між особою та органом влади (посадовою особою), як правило, в реальному житті будуються за моделлю, передбаченою нормами, проте можуть виникати й конфліктні

ситуації. Вони зумовлюються тим, що в одних випадках норми, які регламентують діяльність посадових осіб та відображають певні тенденції, традиції і звички в роботі апарату управління, найчастіше за головну функцію визнають охорону інтересів держави в цілому, а функції, пов'язані із забезпеченням прав та інтересів особи, стають другорядними. Тому так часто посадові особи абстрактний державний інтерес (який, по суті, є лише внутрішньо апаратним інтересом), ставлять понад інтереси конкретної особи.

В ряді випадків це обумовлюється чисто суб'єктивним розумінням загального (суспільного) інтересу, який суперечить суті принципу об'єктивності в державному управлінні.

Крім того, посадові особи можуть свідомо порушувати права та законні інтереси громадян, зловживаючи довіреною їм владою, виявляючи бюрократизм і некомпетентність. Це може виявлятися у створенні перешкод у реалізації прав чи задоволенні інтересів, або позбавленні (обмеженні) можливості користуватись певним соціальним благом, або переданні цього блага іншій особі.

Адміністративні механізми захисту прав громадян включають в себе різноманітні процедури та інституційні заходи, спрямовані на надання юридичної допомоги та захист прав та інтересів осіб [1, с. 263]. Деякі з ключових аспектів цих механізмів включають:

1. Правова консультація: Державні та недержавні організації надають безкоштовні або платні правові консультації громадянам щодо їх прав та обов'язків, а також порядку захисту в разі їх порушення.

2. Представництво в суді: Громадяни мають право на представництво в судових процесах через адвокатів або інших професійних юристів, які надають юридичну допомогу та захищають їхні права та інтереси.

3. Медіація та альтернативні способи вирішення конфліктів: У деяких випадках, для вирішення спорів та конфліктів, застосовуються альтернативні методи, такі як медіація, яка допомагає сторонам досягти взаємовигідного рішення без судового розгляду.

4. Омбудсмани та правозахисні організації: Омбудсмани та правозахисні організації виступають як посередники між громадянами та державними органами, надаючи допомогу у вирішенні конкретних правових проблем та викривленнях.

5. Публічна інформаційна кампанія: Державні та недержавні ініціативи з підвищення

правової грамотності громадян та інформування їх про їхні права та можливості захисту.

Ці аспекти юридичної допомоги та адміністративних механізмів захисту прав громадян в сукупності сприяють забезпеченню доступу до справедливості та захисту прав людини в суспільстві.

Становлення та реалізація прав людини відбувається за 3-ма етапами:

1 етап – розробляються міжнародні документи, які визначають обов'язки держави в сфері прав людини (спочатку декларації, а потім конвенції);

2 етап – відбувається ратифікація цих конвенцій державами, які їх підписали;

3 етап – виконання державами зобов'язань таким чином, щоб права людини були реалізовані на території цієї держави [7, с.11].

Для того, щоб міжнародні конвенції мали максимальну дію та легітимність, важливо, щоб їх ратифікувала якомога більша кількість держав. ООН та інші міжнародні організації відіграють визначальну роль, водночас конкретні держави несуть відповідальність за реалізацію положень цих документів. В держави, таким чином, з'являються обов'язки щодо забезпечення людини правами.

Як можна домогтися того, щоб ці захисні механізми працювали? Хто або що забезпечить виконання державами своїх зобов'язань?

Головними органами контролю є комісії або комітети та суди, які складаються з незалежних членів (експертів або суддів), які не є представниками своїх держав. У своїй діяльності ці органи використовують такі основні механізми [2, с. 12]:

- скарги (представлені окремими особами, групами осіб або державами);
- судові справи;
- процедури подання доповідей.

На сьогодні судовими органами, які здійснюють контроль за дотриманням прав людини, є: Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини і народів, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародний суд ООН.

Основний спосіб, за допомогою якого держава може реалізувати дотримання прав людини, є їхнє забезпечення у законодавстві. Головний документ, що гарантує права людини в Україні - Конституція України.

У ній закріплені основні механізми захисту прав людини на національному рівні.

Важливою державною інституцією, яка покликана захищати права людини, є Упов-

новажений Верховної Ради України з прав людини. До цього органу, як і до інших державних установ і організацій, можна звертатися зі скаргами, пропозиціями, заявами та інформаційними запитами. Розгляд звернень стосовно прав людини є одним з першочергових завдань

Уповноваженого, проте, він може лише сприяти або разом з людиною вимагати відновлення прав.

Найбільш ефективною гарантією забезпечення прав і свобод людини є судовий захист. Згідно з Конституцією, судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України контролює дотримання норм [3, с. 17].

До Конституційного Суду можна звернутися за тлумаченням окремих норм Конституції, проте не існує процедури подання індивідуальної скарги на порушення прав людини, передбачених

Основним Законом (Конституцією України). В суди загальної юрисдикції може звертатися кожна людина щодо захисту своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції.

Залежно від ситуації можна звертатись до органів виконавчої влади, до місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому важливо знати, яким чином подаються звернення до органів влади та регулюється порядок надання відповідей. Для цього, крім Конституції, варто знати положення Законів України «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

Важливу роль відіграють громадські організації, які опікуються захистом прав та свобод людини. Ці організації можуть допомогти отримати правову допомогу, а в багатьох випадках беруться за супровід справи, організують громадські моніторинги та громадські кампанії.

Висновки. Отже, захист прав громадян у контексті адміністративного права є важливим аспектом сучасної правової системи. Правові гарантії, передбачені законодавством, і механізми їх реалізації визначають ефективність та справедливість захисту прав громадян. Адміністративне право включає в себе низку

норм і процедур, спрямованих на захист прав та інтересів громадян у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Надання юридичної допомоги має важливе значення в забезпеченні правового захисту громадян в адміністративних справах. Юридична допомога включає в себе консультації, представництво в судах, складання необхідної документації та інші види підтримки громадян у вирішенні їхніх правових проблем. Забезпечення доступу до справедливості та захисту прав людини в суспільстві вимагає комплексного підходу та взаємодії між різними правовими, інституційними та громадськими структурами. Саме тому вивчення правових гарантій та механізмів захисту прав громадян у контексті адміністративного права підкреслює важливість забезпечення справедливого та ефективного захисту прав громадян у сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Адміністративне право України [Електронний ресурс] : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 543 с.
2. Бородін І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / І. Л. Бородін. – Харків, 2004. – 38 с.
3. Васильєв С.В. Звернення до суду: алгоритм процесуальних дій (адміністративна юрисдикція) : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2021. 342 с.
4. Звірко О.Є., Осіпова О.О. Щодо вдосконалення правових механізмів забезпечення організаційної (інституціональної) незалежності суддів. Актуальна юриспруденція : збірник наукових трудов. 2015. № 4. С. 229–233
5. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35–36, № 37, ст. 446. Із змінами, внесеними згідно із законами України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
6. Нечитайло О. За 10 років адміністративні суди довели життєву необхідність свого існування для громадян. *Юридична Газета*. 2016. № 3–4. С. 46–48.
7. Сілантьєва Е.Є. Організаційно-правові проблеми принципу спеціалізації судів : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків, 2014. 20 с.

Andreiev D. O. Legal guarantees and mechanisms for the protection of citizens' rights in the context of administrative law: aspects of legal aid provision

In modern society, protection of citizens' rights in the context of administrative law is an integral part of the legal system. The article thoroughly analyzes the legal guarantees and mechanisms for

protecting citizens in this context, focusing on the role of legal aid. The author examines a wide range of aspects of administrative law aimed at protecting the rights and interests of citizens in their relations with state and local self-government bodies. The article highlights the key aspects of legal aid, including consultations on the legal status of citizens, representation in administrative proceedings, drafting appeals and other documents, and legal mediation between citizens and public authorities. The author emphasizes the importance of these mechanisms in ensuring access to justice and protection of human rights in society. In addition, the article discusses the system of legal guarantees for citizens, which include constitutional provisions, laws and other legal acts that guarantee the rights and obligations of citizens before the state and other legal entities. The article notes the role of governmental and non-governmental institutions, such as ombudsmen and human rights organizations, in monitoring the protection of citizens' rights and providing legal assistance in case of their violation. The article also highlights the mechanisms for monitoring compliance with legal norms, including the role of international human rights monitoring bodies, judicial authorities and civil society organizations. Particular attention is paid to the importance of informing citizens about their rights and opportunities for protection, as well as the role of civil society organizations in this process. All these aspects together contribute to ensuring justice and protection of human rights in modern society.

Key words: *mechanisms of protection of citizens' rights, provision of legal aid, legal guarantees, legal assistance, protection of citizens' rights and interests, judicial protection.*

УДК 341.232+327(1-04):614.2

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.11>**Ю.-В.Ю. Переста**аспірант кафедри міжнародного права, юридичний факультет,
Ужгородський національний університет

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

У статті досліджено транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я його поняття та сутність. Встановлено, що більшість досліджень щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, ролі законодавства та політики Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я, у тому числі і транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та управління системами охорони здоров'я в Європейському Союзі здійснено здебільшого іноземними вченими. Досліджено, що у державах-членах Європейського Союзу існує позитивний досвід транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я щодо покращення сфери охорони здоров'я. Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу розвивається як через спільні транскордонні проекти, які спрямовані на розвиток охорони сфери здоров'я у певних прикордонних регіонах, так і через інституційні форми транскордонного співробітництва як європейське об'єднання територіального співробітництва. Встановлено, що транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я на відміну від закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу є малодослідженим. Досліджено, що заклади охорони здоров'я України згідно аналізованих положень національного законодавства є учасниками транскордонного співробітництва і відповідно мають правові засади щодо реалізації транскордонного співробітництва. Таке співробітництво заклади охорони здоров'я України можуть розвивати спільно із сусідніми закладами охорони здоров'я, а також місцевими органами влади відповідних держав шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій у сфері охорони здоров'я з метою розвитку належної системи охорони здоров'я та доступу до якісних медичних послуг населенню, яке проживає прикордонних регіонах. Визначено, що транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я варто розуміти як: спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення відносин у сфері охорони здоров'я між закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із України спільно із відповідними закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із сусідніх держав у межах національного законодавства шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій та ін.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, заклади охорони здоров'я, держави-члени Європейського Союзу, Європейський Союз, територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади.

Постановка проблеми. Дослідження щодо транскордонного співробітництва його поняття та суті здебільшого здійснювалось вченими істориками, політологами, економістами, соціологами та фахівцями державного управління та зводилось переважно до співробітництва тільки між територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими виконавчими органами влади України та відповідними органами влади сусідніх держав. У юридичній науці існують малочисельні дослідження щодо поняття та суті транскордонного співро-

бітництва. Як видається транскордонне співробітництво є малодослідженим у юридичній науці різновидом співробітництва закладів охорони здоров'я України. Беззаперечно, що транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України відіграє важливу роль у розвитку сфери охорони здоров'я. Налагодження системного транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я має неабияке значення для збереження здоров'я населення яке проживає у відповідних регіонах, що як наслідок сприятиме наближенню забезпечення громадян

України рівними із громадянами держав-членів Європейського Союзу правами щодо доступу до якісної медичної допомоги через доступні програми Interreg NEXT та ін.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження щодо транскордонного співробітництва, його поняття та суті здебільшого здійснювалось вченими істориками, політологами, економістами, соціологами та фахівцями державного управління такими як: Бабанська О.В., Гарагонич В.В., Засядко В.В., Лесечко М.Д., Мікула Н.А., Прус І.О., Старостіна М.А., Стрижакова А.Ю. та ін. У юридичній науці досліджували поняття та суть транскордонного співробітництва такі вчені-юристи як: Белєвцева В.В., Білак О.П., Дербак В.І., Мірзоев Р.Ш. огли, Рівіс М.М., Фетько Ю.І., Цукан О.М. та ін. Однак здебільшого вчені-юристи та вчені історики, політологи, економісти, соціологи та фахівці державного управління зводять транскордонне співробітництво саме до співробітництва між територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн. Видається транскордонне співробітництво є малодослідженим у юридичній науці різновидом співробітництва закладів охорони здоров'я України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити поняття та сутність транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Дослідження щодо транскордонного співробітництва, його поняття та суті здебільшого здійснювалось вченими істориками, політологами, економістами, соціологами та фахівцями державного управління. Найбільш часто вживані визначення поняття транскордонного співробітництва, які зустрічаються у сучасній українській історичній, політологічній, економічній, соціологічній та науці державного управління розроблені такими вченими як: Лесечко М.Д., Прус І.О., Гарагонич В.В., Стрижакова А.Ю., Бабанська О.В. та Старостіна М.А. та ін. Наприклад Бабанська О.В. та Старостіна М.А. дійшли висновку, що під транскордонним співробітництвом варто розуміти «процес формування міжнародних регіональних відносин між суб'єктами (місцеві і регіональні органи влади, територіальні общини, громадські організації, підприємці) двох або більше країн, що мають спільні кордони, з приводу розробки спільних стратегій, пріоритетних напрямків і програм розвитку територій на основі оцінки їх загального потен-

ціалу, виявлення сильних і слабких сторін, визначення синергетичного ефекту від їх використання, виявлення ризиків з метою реалізації соціально-економічних інтересів всіх учасників співробітництва, оформлених відповідними угодами, що не суперечать діючим законодавствам країн» [1, с. 7]. Лесечко М.Д. та Прус І.О. зазначають, що транскордонне співробітництво «є формою міжнародних відносин на регіональному і місцевому рівнях. На їх думку, за допомогою такого співробітництва поєднуються можливості та ресурси сусідніх держав з метою вирішення проблем, котрі є спільними, і такий вид співробітництва сприяє соціально-економічному розвитку відповідних прикордонних територій» [2, с. 96]. Гарагонич В.В. під транскордонним співробітництвом визначає «підсистему міжнародних відносин на регіональному, міжрегіональному рівнях та вважає його безпосередньою формою участі громад, органів самоврядування прикордонних регіонів України у загальній системі європейської інтеграції, формою реальної співпраці регіонів України та Європейського Союзу» [3, с. 72-73]. Стрижакова А.Ю. розглядає його як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальною громадою, її представницьким органом, місцевим органом виконавчої влади України та територіальною громадою, відповідним органом влади держав-членів Європейського Союзу у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [4, с. 18]. Варто відзначити, що вчені здебільшого вузько розглядають транскордонне співробітництво, а саме зводять його до співробітництва тільки між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими виконавчими органами влади України та відповідними органами влади сусідніх держав.

Останніми роками зросла увага щодо транскордонного співробітництва і вчених-юристів таких як: Белєвцева В.В., Мірзоев Р.Ш. огли., Дербак В.І., Білак О.П., Рівіс М.М., Фетько Ю.І., Цукан О.М. та ін. До прикладу Цукан О.М. здійснюючи історичний та порівняльний аналіз розвитку поняття «транскордонне співробітництво» у нормативно-правових актах відзначає, що в Україні поняття «транскордонне співробітництво» не відображає той аспект який йому притаманний, тобто який є закріпленим у міжнародних договорах та вживається у Європі [5, с. 65]. Мірзоев Р.Ш. огли вважає, що тран-

скордонне співробітництво «це вид міжнародного співробітництва територіальних громад або влад незалежно від розміру їх території і статусу, які розташовані у географічно суміжних районах, знаходяться під юрисдикцією двох або декількох держав, визнаються юридично рівними в рамках такого співробітництва, і здійснюють будь-які спільні дії у сфері соціально-економічної, політичної, культурної, екологічної та інших видів діяльності, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [6, с. 5]. Рівіс М.М. досліджуючи публічне адміністрування транскордонного співробітництва України та держав-членів Європейського Союзу встановив, що транскордонне співробітництво як об'єкт адміністративно-правових відносин – «це будь-які законні спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або/та органами державної влади, які перебувають під юрисдикцією України та країн-учасниць ЄС (з якими Україна має спільний кордон), направлені на укладання й виконання з цією метою відповідних угод або досягнення домовленостей у межах компетенції територіальних общин або/та місцевих органів виконавчої влади, з метою усунення адміністративних і технічних перепон, які можуть стримувати розвиток та безперешкодне здійснення взаємовигідного міжнародного співробітництва регіонів і спілкування людей» [7, с.41]. Варто відзначити, що вищезгадані вчені здебільшого, як і вчені історичних, політологічних, економічних, соціологічних наук та фахівців державного управління зводять транскордонне співробітництво до співробітництва між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн. Іншої відмінної позиції притримуються Білак О.П. та Фетько Ю.І. ними відзначається, що транскордонне співробітництво може здійснюватися, не тільки територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн, а також із та/або іншими юридичними особами, тобто та/або спільно із територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами влади України із відповідними органами влади сусідніх країн та/або окремо між певними юридичними особами [8, с. 3; 9, с.22-23].

Варто відзначити, що більшість досліджень щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, ролі законодавства та політики Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я, у тому числі і транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та управління системами охорони здоров'я в Європейському Союзі, здійснено здебільшого такими іноземними вченими, як: Бетен Р., Бургер Р., Буссе Р., Вангерк Б., Вісмар М., Герві Т., Калленс С., Карл Б., Кескімякі І., Кіасува Р., Костера Т., Лір Д., Лямся Р., Маккі М., Макхейл Д., Меркур Ш., Мосіалос Е., Мосіалос Е., Пантелі Д., Пермананд Г., Пітерс М., Проссер Т. та ін. У державах-членах Європейського Союзу існує позитивний досвід транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я з метою покращення сфери охорони здоров'я. Вартим уваги є успішно започатковане транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я Австрії та Німеччини, лікарні Верхньої Австрії «КН Braunau» і Баварської лікарні «ККН Simbach». Співпраця започаткувалась у 1994 році і розвивалась поступово через необхідність. Згодом вступ Австрії до Європейського Союзу інтенсифікував транскордонне співробітництво між вище названими закладами охорони здоров'я. Спочатку їх співробітництво реалізовувалось через різні спільні транскордонні проєкти у сфері охорони здоров'я, за підтримки Interreg. Згодом позитивним наслідком проєктної транскордонної діяльності цих закладів охорони здоров'я стало об'єднання закладів охорони здоров'я у прикордонних регіонах у спільний європейський транскордонний клінічний центр зі статусом юридичної особи [10, с. 35 – 38].

Іншим відмінним, але не менш показовим прикладом такого співробітництва є транскордонна співпраця в галузі охорони здоров'я вздовж французько-бельгійського кордону. Тут заклади охорони здоров'я укладають різні угоди, що надають право громадянам цих країн у визначеній прикордонній зоні доступ до конкретних медичних послуг у закладах охорони здоров'я через кордон. Також французько-бельгійське транскордонне співробітництво між закладами охорони здоров'я підтримується та реалізовується через численні транскордонні проєкти, які стосуються покращення транскордонного доступу до медичної допомоги [11, с. 54 – 55].

Відмінним від попередніх ініціатив видається транскордонне співробітництво між Медичним центром Маастрихтського університету (Нідер-

ланди) та Університетської клініки Ахенського університету (Німеччина). Досить тривалий період вони розвивали таке співробітництво реалізуючи транскордонні проекти у сфері охорони здоров'я, що фінансувалися послідовними програмами Interreg. Згодом виникла ініціатива щодо створення «європейської транскордонної університетської лікарні» зі статусом юридичної особи, шляхом злиття двох лікарень з метою забезпечення належного доступу населенню медичної допомоги у відповідних прикордонних регіонах Нідерландів та Німеччини [12, с. 109, 112].

Варто відзначити, що досить успішним видається транскордонне співробітництво у сфері охорони здоров'я у формі європейського об'єднання територіального співробітництва. Сьогодні вважається, що «Лікарня Серданья» створена у 2014 році у формі європейського об'єднання територіального співробітництва є найбільш прийнятним правовим інструментом для управління транскордонним закладом охорони здоров'я [13, с. 162]. Передумовами інституціоналізації такого співробітництва була давня започаткована транскордонна співпраця, у тому числі реалізація немалочисельних проектів у сфері охорони здоров'я між місцевими, регіональними органами влади та закладами охорони здоров'я Франції та Іспанії [14, с. 156, 159 – 163].

Отже, транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу розвивається як через спільні транскордонні проекти, які спрямовані на розвиток охорони здоров'я у певних прикордонних регіонах, так і через інституційні форми транскордонного співробітництва. Європейське об'єднання територіального співробітництва як інституційна форма транскордонного закладу охорони здоров'я перш за все спрямовується на залучення коштів задля підвищення якості медичної допомоги та сталого розвитку транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та ін.

Сьогодні транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я на відміну від закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу є малорозвиненим. Беззаперечно розвиток транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я є актуальним і своєчасним зважаючи на реалії сьогодення. Активізація та розвиток належного

системного транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я знаходить своє підтвердження як у Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2021 – 2027 роки [15], так і у програмах розвитку транскордонного співробітника прикордонних областей 2021 – 2027 роки. Наразі є спроби щодо започаткування та розвитку системного транскордонного співробітництва, наприклад між закладами охорони здоров'я України та Польщі, а саме Регіональною спеціалізованою лікарнею ім. Стефана Кардинала Вишинського (м. Люблін, Польща та Закарпатською обласною клінічною лікарнею ім. А. Новака (м. Ужгород, Україна). Ними нещодавно підписано угоду про співробітництво, передумовою укладення угоди про співробітництво між вище названими закладами охорони здоров'я є реалізація спільного транскордонного проекту в межах програми Interreg NEXT Польща – Україна 2021 – 2027 рр. [16] Безумовно транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України варто розвивати через доступні для цього програми Interreg NEXT 2021 – 2027 рр., а саме «Польща – Україна», «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія», «Україна – Румунія», адже кожна із таких програм має пріоритети, які стосується розвитку сфери охорони здоров'я у відповідних прикордонних регіонах.

Згідно аналізованими положеннями статті 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» законодавець врегулював транскордонне співробітництво як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством», під суб'єктами транскордонного співробітництва врегульовано «територіальні громади, їх представницькі органи та їх об'єднання, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади сусідніх держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством України та угодами про транскордонне співробітництво, а під учасниками транскордонного співробітництва врегульовано «юридичні та фізичні особи, громадські об'єднання, що беруть участь у транскордонному співробітництві», [17] беручи до уваги положення частини 9

статті 1 Закону України «Основи законодавства України» законодавець врегулював заклад охорони здоров'я як «юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що забезпечує медичне обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників і фахівців з реабілітації» [18]. Отже, заклади охорони здоров'я України згідно аналізованих положень національного законодавства є учасниками транскордонного співробітництва і відповідно мають правові засади щодо реалізації транскордонного співробітництва. Таке співробітництво заклади охорони здоров'я України можуть розвивати спільно із сусідніми закладами охорони здоров'я, а також місцевими органами влади відповідних держав шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій у сфері охорони здоров'я з метою розвитку належної системи охорони здоров'я та доступу до якісних медичних послуг населенню, яке проживає прикордонних регіонах.

Висновки. Таким чином, вчені-юристи здебільшого, як і вчені історичних, політологічних, економічних, соціологічних наук та фахівців державного управління притримуються підходу, що транскордонне співробітництво це співробітництво між територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн. Однак варто відзначити, що існують і поодинокі відмінні підходи вчених-юристів щодо транскордонного співробітництва, які визначають таке співробітництво здійснюється також із та/або іншими юридичними особами, тобто та/або спільно із територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн та/або окремо між певними юридичними особами.

Більшість досліджень щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, ролі законодавства та політики Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я, у тому числі і транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та управління системами охорони здоров'я в Європейському Союзі здійснено здебільшого іноземними вченими. У державах-членах Європейського Союзу існує позитивний досвід транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я

з метою покращення сфери охорони здоров'я. Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу розвивається як через спільні транскордонні проекти, які спрямовані на розвиток охорони здоров'я у певних прикордонних регіонах, так і через інституційні форми транскордонного співробітництва як європейське об'єднання територіального співробітництва.

Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я на відміну від закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу є малорозвиненим. Заклади охорони здоров'я України згідно аналізованих положень національного законодавства є учасниками транскордонного співробітництва і відповідно мають правові засади щодо реалізації транскордонного співробітництва. Таке співробітництво заклади охорони здоров'я України можуть розвивати спільно із сусідніми закладами охорони здоров'я, а також місцевими органами влади відповідних держав шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій у сфері охорони здоров'я з метою розвитку належної системи охорони здоров'я та доступу до якісних медичних послуг населенню, яке проживає прикордонних регіонах.

Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я варто розуміти як: спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення відносин у сфері охорони здоров'я між закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із України спільно із відповідними закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із сусідніх держав у межах національного законодавства шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій та ін.

Список використаної літератури:

1. Старостіна А., Бабанська О. Міжнародне економічне транскордонне співробітництво: суть, зміст, форми, суб'єкти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 9. С. 6-11.
2. Прус І.О., Лесечко М.Д. Нормативно-правове забезпечення транскордонного співробітництва. *Ефективність державного управління*. 2011. Вип. 26. С. 92-100.
3. Гарагонич В.В. Концептуальні засади транскордонного співробітництва України. *Наукові праці Чорноморського державного університету*

- імені Петра Могили. Сер.: Історія. 2009. Т. 115, Вип. 102. С. 69-73.
4. Стрижакова А.Ю. Механізми державного управління розвитком транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу: дис. ... кандидата наук з держ. упр. Маріуполь, 2017. 244 с.
 5. Цукан О.М. Розвиток поняття «транскордонне співробітництво» у нормативно-правових актах України. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_1/14.pdf
 6. Мірзоев Р. Ш. огли. Міжнародно-правове регулювання транскордонного співробітництва (на прикладі України). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Mirzoeva/d_Mirzoeva.pdf
 7. Рівіс М.М. Публічне адміністрування транскордонного співробітництва України та країн-учасниць ЄС. URL: <https://ssaals.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/diss-%D0%A0%D1%96%D0%B2%D1%96%D1%81-%D0%B0%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf>
 8. Білак О.П. Конституційно-правові основи транскордонного співробітництва у сфері діяльності органів місцевого самоврядування. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/29327>
 9. Фетько Ю.І. Правові засади міжнародного співробітництва місцевих органів публічної влади України: дис. ... докт. філософ. у галузі права. Ужгород, 2019. 278 с.
 10. Thomas Kostera and Renate Burger Regional restructuring and European involvement: the ups and downs of the Braunau–Simbach hospital collaboration (Austria–Germany). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 11. Régine Kiasuwa and Rita Baeten Strategic positioning and creative solutions: French patient flows to hospitals and polyclinics in the Belgian Ardennes (Belgium–France). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 12. Irene A. Glinos, Nora Doering and Hans Maarse Local roots, European dreams: evolution of the Maastricht–Aachen University Hospital collaboration (Netherlands–Germany). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 13. Hospitals and borders: seven case studies. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 14. José Miguel Sanjuán and Joan Gil. One hospital for the border region: building the new Cerdanya Hospital (Spain–France). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 15. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>
 16. Закарпатська обласна клінічна лікарня ім. А. Новака та Регіональна спеціалізована лікарня ім. Стефана Кардинала Вишинського, що в Любліні, сьогодні підписали Меморандум про співпрацю. URL: <https://transkarpatia.net/transcarpathia/politic/179297-zakarpatska-oblasna-klinichna-likarnja-im-a-novaka-ta-regionalna-specializovana-likarnja-im-stefana-kardinala-vishinskogo-scho-v-ljublini-sogodni-pidpisali-memorandum-pro-spiivpracju.html>
 17. Закон України «Про транскордонне співробітництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>
 18. Закон України «Основи законодавства України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

Peresta Yu.-V.Yu. Cross-border cooperation of health care institutions: concept and essence

The article examines cross-border cooperation of health care institutions, its concept and essence. It has been established that the majority of studies on cross-border cooperation of health care institutions, the role of legislation and policy of the European Union in the field of health care, including cross-border cooperation in the field of health care and management of health care systems in the European Union have been carried out mostly by foreign scientists. In the European Union member states, there has been a positive experience of cross-border cooperation among healthcare institutions to improve healthcare. Cross-border cooperation of health care institutions of the member states of the European Union develops through joint cross-border projects aimed at the development of health care in certain border regions and through institutional forms of cross-border cooperation as a European grouping of territorial cooperation. The cross-border cooperation of healthcare institutions of Ukraine with neighboring healthcare institutions, in contrast to healthcare institutions of the member states of the European Union, is poorly researched. According to the analyzed provisions of the national legislation, health care institutions of Ukraine are participants in cross-border cooperation and, accordingly, have the legal basis for the implementation of cross-border cooperation. Healthcare institutions of Ukraine can develop such cooperation together with

neighboring healthcare institutions, as well as local authorities of the respective states through the development and implementation of joint initiatives, events, projects, programs, and strategies in the field of healthcare to develop appropriate health care system and access to quality medical services for the population living in border regions. Cross-border cooperation of healthcare institutions should be understood as joint actions, aimed at establishing and deepening relations in the field of healthcare between healthcare institutions and/or local authorities and/or other legal entities from Ukraine together with relevant healthcare institutions and/or local authorities, and/or other legal entities from neighboring states within the framework of national legislation by developing and implementing joint initiatives, events, projects, programs, and strategies, etc.

Key words: *cross-border cooperation, healthcare institutions, member states of the European Union, the European Union, territorial, communities, their representative bodies, local executive bodies.*

Т. П. Мінка

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРОК НА ПОЛІГРАФІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті висвітлюються шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади. відсутність чіткого та всеохоплюючого законодавства щодо використання поліграфа в Україні створює правову невизначеність та ризики для зловживання. Звертається увага на те, що розробка та впровадження єдиного нормативно-правового акта, який би регулював усі аспекти використання поліграфа, є необхідним кроком для забезпечення правової визначеності. Це включає визначення прав і обов'язків як екзаменаторів, так і осіб, які проходять перевірку, а також чіткі процедури та стандарти проведення таких перевірок. Зазначається, що перевірка на поліграфі використовується як інструмент для оцінки доброчесності та надійності працівників органів державної влади, особливо в правоохоронних органах та під час конкурсного відбору на державну службу. Обґрунтовується, що адекватне адміністративно-правове регулювання дозволить підвищити ефективність цього інструменту, забезпечуючи його об'єктивність та надійність. Це сприятиме формуванню професійного та доброчесного кадрового складу в органах державної влади. Зазначається, що перевірка на поліграфі може потенційно впливати на права людини, зокрема на право на приватність, право на захист від самовикриття та право на справедливий суд. Робиться висновок, що дослідження адміністративно-правового регулювання в цій сфері дозволить виявити та усунути прогалини в законодавстві, що можуть призводити до порушень прав людини. Важливо забезпечити, щоб використання поліграфа було добровільним, конфіденційним та не призводило до дискримінації чи інших негативних наслідків для осіб, які проходять перевірку.

Ключові слова: поліграф, поліграфолог, адміністративно-правове регулювання, органи публічного управління, адміністративно-правові відносини, перевірки, результативність перевірок.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади визначається кількома ключовими аспектами, що відображають сучасні тенденції та виклики в сфері публічного адміністрування, правозастосування та захисту прав людини.

По-перше, це відсутність чіткого та всеохоплюючого законодавства щодо використання поліграфа в Україні створює правову невизначеність та ризики для зловживання. Розробка та впровадження єдиного нормативно-правового акта, який би регулював усі аспекти використання поліграфа, є необхідним кроком для забезпечення правової визначеності. Це включає визначення прав і обов'язків як екза-

менаторів, так і осіб, які проходять перевірку, а також чіткі процедури та стандарти проведення таких перевірок. По-друге, перевірка на поліграфі використовується як інструмент для оцінки доброчесності та надійності працівників органів державної влади, особливо в правоохоронних органах та під час конкурсного відбору на державну службу. Адекватне адміністративно-правове регулювання дозволить підвищити ефективність цього інструменту, забезпечуючи його об'єктивність та надійність. Це сприятиме формуванню професійного та доброчесного кадрового складу в органах державної влади.

Перевірка на поліграфі може потенційно впливати на права людини, зокрема на право на приватність, право на захист від самовикриття та право на справедливий суд. Дослідження

адміністративно-правового регулювання в цій сфері дозволить виявити та усунути прогалини в законодавстві, що можуть призводити до порушень прав людини. Важливо забезпечити, щоб використання поліграфа було добровільним, конфіденційним та не призводило до дискримінації чи інших негативних наслідків для осіб, які проходять перевірку.

Важливим аспектом дослідження є узгодження українського законодавства з міжнародними стандартами та рекомендаціями щодо використання поліграфа. Це дозволить Україні інтегруватися в міжнародну правову спільноту, дотримуючись загальноприйнятих норм та стандартів. Міжнародні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, містять принципи, які мають бути враховані при розробці національного законодавства.

Отже, дослідження адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах державної влади є вкрай актуальним для забезпечення правової визначеності, захисту прав людини, підвищення ефективності державного управління, гармонізації з міжнародними стандартами та підвищення довіри суспільства до державних інституцій. Це дослідження сприятиме розвитку та вдосконаленню законодавчої бази України, забезпечуючи її відповідність сучасним вимогам та викликам.

Стан дослідження. Проблемні питання використання поліграфа в Україні дослідженням такі вчені, як Л.М. Андріїв, О.В. Тетерин, П.А. Васильєв, В.Д. Зайченко, С.М. Коваленко, В.П. Ковальчук, Ю.В. Середа, В.В. Черней та інші. Поряд з цим, сучасні проблеми удосконалення адміністративно-правового регулювання, розвитку вітчизняного законодавства щодо впровадження поліграфу ще потребують вирішення і наукового опрацювання.

Мета статті – висвітлити напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади.

Виклад основних положень. Використання поліграфа, стало поширеною практикою в багатьох країнах світу для оцінки правдивості інформації, особливо в правоохоронних органах та під час відбору кадрів на державну службу. В Україні застосування поліграфа набуло актуальності в контексті підвищення ефективності публічного адміністрування та боротьби з корупцією.

Однак, нормативно-правова база та практичні аспекти використання поліграфа залишаються недостатньо дослідженими та потребують вдосконалення.

Так, Україна, як член міжнародного співтовариства, повинна дотримуватись міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права встановлюють основні принципи захисту прав людини, включаючи право на приватність та захист від самовикриття. Ці стандарти слугують підґрунтям для здійснення адміністративно-правового регулювання використання поліграфа в органах публічної влади.

З іншого боку, на даний момент в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював усі аспекти використання поліграфа в органах публічної влади. Окремі нормативно-правові акти опосередковано регулюють питання використання поліграфу. Так, Конституція України – забезпечує основні права та свободи громадян, зокрема право на приватність та недоторканність особистого життя. Наприклад, стаття 28, яка гарантує право на захист від катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання) може бути використана для обґрунтування принципу добровільності [1]. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» – передбачає використання поліграфа в межах оперативно-розшукової діяльності. Закон України «Про державну службу» – регулює діяльність державних службовців, включаючи можливі перевірки на поліграфі як частину процедури призначення на посаду або службових перевірок. Окремі накази та інструкції Міністерства внутрішніх справ та інших правоохоронних органів – описують процедури проведення поліграфічних перевірок.

Відсутність єдиного закону, який би регулював використання поліграфа в усіх сферах державної діяльності, створює правову невизначеність та можливості для зловживань. Розробка та прийняття такого закону є першочерговим завданням для забезпечення правової визначеності та захисту прав людини. Цей закон повинен чітко визначати процедури, права та обов'язки як екзаменаторів, так і осіб, які проходять перевірку на поліграфі.

Поряд з цим це не єдина проблема щодо адміністративно-правового регулювання використання поліграфа в органах публічної влади. Існуючі нормативно-правові акти необ-

хідно узгодити з міжнародними стандартами, зокрема, з Європейською конвенцією з прав людини та іншими міжнародними документами, які забезпечують захист прав людини та принципи добровільності.

Невирішеними залишаються питання стосовно: а) нерозробленості уніфікованої процедури проведення експертизи осіб із застосуванням поліграфа як єдиної, стандартизованої системи підготовки спеціалістів (експертів) та оцінювання їхньої кваліфікації; б) побоювання з боку окремих посадовців, що результати дослідження осіб із застосуванням поліграфа можуть бути оцінені слідчими, прокурорами, суддями як ключові докази відкритому кримінальному провадженню; в) складності розуміння специфіки висновку, підготовленого спеціалістом (експертом) – поліграфологом, що позбавляє слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд реальної можливості визначити сутність проведеного спеціального дослідження із застосуванням поліграфа тощо [2].

Необхідно вдосконалити систему підготовки та сертифікації поліграфологів, забезпечуючи їхню високу професійну компетентність та дотримання етичних стандартів. Це включає як навчання, так і постійне підвищення кваліфікації фахівців. Підготовка та сертифікація фахівців повинна здійснюватися шляхом створення навчальних програм для підготовки поліграфологів з акцентом на міжнародні стандарти та етичні норми. Потрібна обов'язкова сертифікація для екзаменаторів поліграфа, яка б підтверджувала їхню компетентність та відповідність професійним стандартам.

Забезпечення прозорості та етичних стандартів є важливим напрямком удосконалення адміністративно-правового регулювання цієї сфері використання поліграфа. Так, доцільними, на нашу думку, є такі заходи:

1. Розробка етичного кодексу: Важливо розробити та впровадити етичний кодекс для екзаменаторів поліграфа, який би регулював питання конфіденційності, професійної етики та стандартів поведінки.

2. Підвищення прозорості: Необхідно забезпечити прозорість процедур проведення поліграфічних перевірок, включаючи інформування громадськості про методологію та результати таких перевірок без порушення конфіденційності.

У законодавстві необхідно закріпити принцип добровільності участі в поліграфічних переві-

ках, зокрема, право відмовитися від участі без негативних наслідків для особи. Закріплення у законі положень щодо захисту конфіденційності результатів поліграфічних перевірок та недопущення їх використання для дискримінації або іншим неправомірним чином.

Інформаційні кампанії та просвітницькі програми можуть допомогти підвищити обізнаність суспільства про поліграф, його можливості та обмеження. Це сприятиме формуванню довіри до державних інституцій та підвищенню прозорості їхньої діяльності. Впровадження просвітницьких програм для працівників державних органів та правоохоронних органів щодо етичного використання поліграфа та дотримання прав людини є також важливим напрямком.

Отже, прозоре та етичне використання поліграфа в органах державної влади сприятиме підвищенню довіри громадськості до державних інституцій. Громадяни повинні бути впевнені, що поліграф використовується не для тиску або порушення їхніх прав, а як інструмент забезпечення правопорядку та ефективного державного управління. Інформаційні кампанії та просвітницькі програми можуть допомогти підвищити обізнаність суспільства про поліграф, його можливості та обмеження.

Висновок. Адміністративно-правове регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади України потребує значних вдосконалень для забезпечення ефективності, законності та дотримання прав людини. Розробка єдиного нормативно-правового акта, гармонізація з міжнародними стандартами, забезпечення прозорості процедур та етичних стандартів, підготовка та сертифікація фахівців, а також захист прав людини та підвищення суспільної обізнаності є ключовими аспектами для досягнення цих цілей. Виконання цих заходів дозволить створити сучасну та ефективну систему адміністративно-правового регулювання використання поліграфа в органах публічної влади в Україні.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Черней В.В., Мотлях О.І. Пріоритетні напрями розвитку поліграфологічної діяльності в Україні. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1522/1516>.

Minka T. P. Directions of improving the administrative and legal regulation of the conduct of polygraph examinations in public authority bodies

The article highlights the ways of improving the administrative and legal regulation of conducting polygraph tests in public authorities. the lack of clear and comprehensive legislation on the use of the polygraph in Ukraine creates legal uncertainty and risks for abuse. Attention is drawn to the fact that the development and implementation of a single normative legal act, which would regulate all aspects of the use of the polygraph, is a necessary step to ensure legal certainty. This includes defining the rights and responsibilities of both examiners and those being audited, as well as clear procedures and standards for conducting such audits. It is noted that the polygraph test is used as a tool to assess the integrity and reliability of employees of state authorities, especially in law enforcement agencies and during competitive selection for public service. It is justified that adequate administrative and legal regulation will increase the effectiveness of this tool, ensuring its objectivity and reliability. This will contribute to the formation of professional and honest personnel in state authorities. It is noted that a polygraph test can potentially affect human rights, including the right to privacy, the right to protection against self-incrimination and the right to a fair trial. It is concluded that the study of administrative and legal regulation in this area will reveal and eliminate gaps in the legislation that may lead to violations of human rights. It is important to ensure that the use of the polygraph is voluntary, confidential and does not result in discrimination or other negative consequences for the test takers.

Key words: *polygraph, polygraph expert, administrative and legal regulation, public management bodies, administrative and legal relations, inspections, effectiveness of inspections.*

Є. Є. Морозов

здобувач

Запорізького національного університету

ІСТОРИОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Автор обґрунтовує, що забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах правоохоронної діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливою запорукою, як ефективізації функціонування цього підрозділу у загальнодержавному масштабі, так і укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина на всьому Європейському континенті, що в умовах відсічі збройної агресії російської федерації, розглядається як один із найбільш важливих векторів державної роботи.

Доведено, що ще одним щаблем становлення інституту дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності є стійка взаємодія поліції з населенням, що виражається, перш за все, в обізнаності поліцейськими основним спектром і колом прав і свобод людини і громадянина, що належить до конкретної територіальної громади так і внесених до законодавства України компетентнісних повноважень місцевого самоврядування, щодо здійснення контролю за діяльністю конкретного підрозділу Національної поліції чи певного кола працівників.

Принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина, котрий виокремлений в самостійну статтю в структурі Закону України «Про Національну поліцію», сприяє становленню прикладного застосування відповідного принципу в повсякденній поліцейській діяльності та чітко окреслює зміст і юридичну сутність указаних норм, що систематизовані в конкретному нормативно-правовому акті та об'єктивно відповідають загальносоціальному розумінню про правильність чи неправильність поведінки.

Основним і найбільш виразним є те, що зазначений вище принцип чітко визначений законодавством України, а його межі, сутність і зміст інкорпоровані в діяльність Національної поліції України. Станом на сьогодні в діяльності Національної поліції України дотримання прав людини контролює окремо уповноважений підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, до кола компетенції якого і віднесено перевірку всіх фактів і обставин, щодо подій пов'язаних із ймовірним порушенням прав і свобод людини і громадянина в поліцейській діяльності.

Ключові слова: права людини, правова охорона, відповідальність, поліція, дотримання прав, засади діяльності.

Актуальність тематики. Важливість аналізу процесів становлення принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України, безпосередньо співвідноситься із тим, наскільки ефективно й результативно буде організовано роботу з тими прогалинами та неточностями, що існують станом на сьогодні, оскільки ретроспективний аналіз дозволяє встановити певні алгоритми в цих процесах і, відповідно, відпрацювати ймовірні шляхи вирішення проблемних питань.

Крім цього, історіографія становлення принципу дотримання прав і свобод людини

і громадянина в діяльності Національної поліції України, є цікавою, перш за все, з точки зору трансформації міліції, що діяла з часів здобуття незалежності, в Національну поліцію України, котру було започатковано після Революції гідності.

Саме правоохоронним органам взагалі та Національній поліції зокрема в державі належить особлива роль у охороні прав і свобод людини і громадянина. При застосуванні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини закріплені у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських. Права людини стають правилом, що

гарантується відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту. Але не слід нівелювати можливість поліцейського в рамках встановленого правового поля самостійно приймати рішення про застосування поліцейських заходів. Тому сьогодні вимагає від працівників органів поліції високого морального і культурного рівня, належного освітнього рівня, досконалого знання не тільки національних нормативно-правових актів та їх правильного застосування на внутрішньодержавному рівні, а й міжнародно-правових документів, що стосуються діяльності правоохоронних органів і забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні [1]. Безперечно, необхідно зазначити про те, що професійний рівень кожного окремо взятого поліцейського залежить від того наскільки глибоко він розуміє сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності та від того наскільки ефективно він застосовує набуті знання на практиці. Крім цього, важливим є підкреслення того, що всі поліцейські котрих на сьогодні в країні більше 110 000 виконують свої функції в різних сферах соціального буття, а відповідно оскільки хтось здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, а хтось забезпечує притягнення до адміністративної відповідальності, зазначені працівники рівномірно та повно мають розуміти сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина, враховуючи специфіку їх діяльності.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України.

Метою статті є аналіз проблемних питань історіографії становлення принципу дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу статті. У сучасних умовах зростає значення безпеки як глобальної цінності людства, зберігається значущість такого її компонента, як гуманітарна безпека, головним об'єктом якої є людина, її інтелектуальний, духовний, морально-етичний потенціал. Людина – це частинка і разом з тим основа будь-якого суспільства і держави. Будь-яка держава має бути зацікавленою у розвитку кожного свого громадянина, в дотриманні безпеки, забезпеченні благ та реалізації інтересів особистості. Незадоволення особистих інтересів громадян неминуче призводить суспільство

до нестійкого стану, що, у свою чергу, обумовлює такі соціальні явища, як зростання злочинності, страйки, прояви неповаги до держави. Тому, проблема створення сталого суспільства пов'язана з безпекою особистості, з реальними можливостями здійснення її прав і свобод [2]. Безпека є ще одним важливим соціально-правовим явищем, оскільки її рівень і зміст залежить від того наскільки широко і функціонально можна реалізовувати права і свободи людини і громадянина у повсякденній діяльності та наскільки висока вірогідність того, що якоюсь іншою особою ці права можуть бути порушені. Задоволеність процесами правореалізації у всіх сферах соціального буття безпосередньо впливає на інтенсивність розвитку держави, як сучасного демократичного утворення та в умовах реалій котрі існують в Україні, прямопропорційно дозволяє долати ті фактори та обставини, що зумовлені широкомасштабною збройною агресією росії проти України й у подальшому забезпечить стрімку та невпинну євроінтеграцію нашої держави.

На погляд Ю. Вітик, спеціально-дозвільний конституційний принцип є концептуальною конституційно-правовою передумовою спеціального принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції та вказує на ієрархічну його підпорядкованість. Тому простежується взаємозв'язок змісту даних правових принципів, що функціонально безпосередньо впливає на правозастосовну практику поліції під час виконання нею своїх завдань. Беручи за основу наведену вище теоретичну позицію, Ю. Вітик зауважує, що спеціально-дозвільний конституційний принцип «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» конструює відповідну національну систему правового порядку, у якій принцип «дотримання прав і свобод людини» є окремим юридичним засобом функціональної спрямованості діяльності органів держави, зокрема і поліції, який, поряд із низкою інших принципів діяльності поліції, формулює оцінку рівня довіри населення до цього правоохоронного органу, що є основним критерієм оцінки його ефективності [3]. Саме такий підхід до правоохоронної діяльності, на нашу думку, прямо відображає сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина. Правоохоронна діяльність є надзвичайно широким явищем і охоплює одразу декілька сфер суспільного буття. На неї також поширюється декілька видів і галузей законодавства України, що в свою чергу зумов-

лює необхідність стійкого інституційного контролю за діяльністю Національної поліції України у вказаних сферах. Відповідно, на загальнодержавному та доктринальному рівні найбільш ефективним інструментом є впровадження такого принципу діяльності, що унеможливує зловживання поліцейськими своїми правами повноваженнями та обов'язками, а відповідно забезпечує інститут прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань з боку таких працівників.

В Українській державі утверджуються нові спеціальні принципи діяльності правоохоронних органів, які становлять засадничі умови взаємовідносин між людиною та державою. У зв'язку з цим діяльність Національної поліції має ґрунтуватися на системі принципів, процесуально-правових правил, які прямо чи побічно спрямовані для забезпечення дотримання прав людини. Водночас з урахуванням висловлених у сучасних наукових доробках позицій щодо забезпечення дотримання прав людини в правоохоронній діяльності можна констатувати, що нині відсутнє комплексне монографічне дослідження щодо забезпечення дотримання прав людини під час виконання Національною поліцією України своїх завдань з урахуванням науки конституційного права саме як галузі юридичної науки, що досліджує конституційні засади побудови держави та суспільства, основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, конституційні основи організації та діяльності органів державної влади тощо [4]. Саме тому, проводячи аналогію із законодавством, що регламентувало діяльність української міліції в системі законодавства України, що визначає межі і спосіб діяльності Національної поліції України загалом, а також Закону України "Про Національну поліцію" зокрема, чітко визначається, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина є одним із основних базових і всеохопних у такій правоохоронній діяльності. За порушення основних засад цього принципу, відповідного поліцейського може бути притягнуто до юридичної відповідальності.

Вчені зауважують, що термін «принцип» вживається у різних значеннях: 1) основні засади вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед зако-

ном тощо); 2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 110-111]. Відповідно, належить зазначити, що подібної конструкції в законодавстві України, що регламентувало діяльність міліції не було. Сучасники пояснюють це тим, що зазначені елементи пронизували всі конструктивні складові законодавства України, що передбачали певні повноваження міліції. Проте необхідно зазначити на тому, що численні порушення прав і свобод людини і громадянина, а також зловживання міліціонерами своїми правами та повноваженнями, власне і призвели до того, що цю структуру необхідно було реформувати у загальнодержавному масштабі.

Станом на сьогодні, над актуальним є питання встановлення історичних закономірностей, пов'язаних із становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, а відповідно – складовою частиною даного елемента є також і інтегрованість принципу дотримання цих прав у діяльності правоохоронних органів, а також інших органів державної влади, що є фундаментом функціонування будь-якої демократичної держави та є запорукою її долучення до міждержавних об'єднань сучасного цивілізованого світу. Це, в свою чергу пропороційно впливає також і на стан і якість здійснення поліцією, як органом державної влади своїм завдань, функцій, а також реалізацію нею компетенцій, визначених законодавством [6]. Безперечно, становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, а також вивчення основних проблемних питань практичного застосування принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України буде більш ефективним в ретроспективі, із застосуванням тих історичних аспектів та інструментів, що були ефективні в певний історичний проміжок для дотримання прав і свобод людини і громадянина

В. Куйбіда, аналізуючи організацію публічної служби в Україні, щодо функціонального змісту принципів права стверджує: «...на практиці виявити та чітко сформулювати принципи вважається у край складним завданням. Невипадково принципи у правовій доктрині часто ототожнюють з бланкетними» (англ. – blanket) – туманними, нечіткими концепціями, які містять широкі або навіть неясні ідеї, які зрештою повинні оформлятися і вдосконалюватися судами, а також іншими органами державної влади, що застосовують законодавство, в індивідуальному порядку [7, с. 178]. Водночас, належить зазна-

чити, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина у поліцейській діяльності чітко корелюється із тими завданнями функціями і повноваженнями, що визначені в Законі України “Про Національну поліцію”, а саме тому його не можна вважати абстрактним та ефімерним, навпроти наразі він широко використовується, як під час здійснення поліцією своїх завдань і функцій, так і в системі внутрішньої організаційного забезпечення якості функціонування поліції та контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина в її діяльності.

Ураховуючи трискладовий інституційний державно-правовий статус Національної поліції України, вбачається, що за своїм змістом діяльність Національної поліції України пов'язана з реалізацією державної політики, яка уособлюється у завданнях з надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [8]. Відповідно, усі зазначені без виключення сфери, мають бути пронизані не лише формальним дотриманням принципу прав і свобод людини і громадянина у відповідній діяльності, а й екзистенційним розумінням змісту і сутності цього явища, що виведе якість знань поліцейських, про демократичні процеси в суспільстві, на прогресивно новий рівень.

Так, В. Бурк-Вайт сформулював три цілком обґрунтовані гіпотези зв'язку ступеня порушень прав людини з проявами міждержавної агресії, а саме: 1) держави, які систематично порушують права і свободи своїх громадян, швидше за все, братимуть участь у міжнародній агресії; 2) держави, в яких права і свободи людини і громадянина захищені посередньо або добре, навряд чи будуть брати участь у міжнародній агресії; 3) держави, в яких поважають права і свободи людини і громадянина, можуть брати участь у міжнародній інтервенції виключно на підставі норм міжнародного права та з метою захисту прав і свобод громадян від порушень з боку власної держави [9]. Належить зауважити, в розрізі забезпечення відсічі збройній агресії російської федерації проти України, що станом на сьогодні Україна є державою в якій з одного боку поважають права і свободи людини і громадянина та всебічне забезпечується їх дотриманням, а з іншого боку, на певних

територіях України, де проходять активні бойові дії, подекуди неможливим є виконання функції поліції, а відповідно забезпечення дотримання принципу прав і свобод людини і громадянина, як у такій діяльності, так і в загальносоціальному розумінні.

Висновки. Отже, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах правоохоронної діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливою запорукою, як ефективізації функціонування цього підрозділу у загальнодержавному масштабі, так і укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина на всьому Європейському континенті, що в умовах відсічі збройної агресії російської федерації, розглядається як один із найбільш важливих векторів державної роботи.

Ще одним щаблем становлення інституту дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності є стійка взаємодія поліції з населенням, що виражається, перш за все, в обізнаності поліцейськими основним спектром і колом прав і свобод людини і громадянина, що належить до конкретної територіальної громади так і внесених до законодавства України компетентнісних повноважень місцевого самоврядування, щодо здійснення контролю за діяльністю конкретного підрозділу Національної поліції чи певного кола працівників.

На нашу думку, принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина, котрий виокремлений в самостійну статтю в структурі Закону України “Про Національну поліцію”, сприяє становленню прикладного застосування відповідного принципу в повсякденній поліцейській діяльності та чітко окреслює зміст і юридичну сутність указаних норм, що систематизовані в конкретному нормативно-правовому акті та об'єктивно відповідають загальносоціальному розумінню про правильність чи неправильність поведінки.

Основними найбільш виразним є те, що зазначений вищий принцип чітко визначений законодавством України, а його межі, сутність і зміст інкорпоровані в діяльність Національної поліції України, чого не було до цього. Станом на сьогодні в діяльності Національної поліції України дотримання контролює окремо уповноважений підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, до кола компетенції якого і віднесено перевірку всіх фактів і обставин, щодо подій пов'язаних із ймовірним порушенням прав і свобод людини і громадянина в поліцейській діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бродовський С.С. Окремі аспекти забезпечення дотримання прав і свобод людини в діяльності національної поліції. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/60.pdf
2. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. № 2(33)/2020. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/3_16.pdf
3. Вітик Ю. І. Дотримання прав і свобод людини: принцип діяльності Національної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 116–121. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.20>.
4. Вітик Ю. І. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 205–209. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.31>.
5. Волошин Ю. О. Принцип / Ю. О. Волошин // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [за ред. Ю. С.Шемшученко (голова ред. кол.) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998-2004. Т. 5. 2003. С. 110-111.
6. Раздольська О.В. Генезис реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022.
7. Куйбіда В. С., Хорошенко О. В. Організація публічної служби в Україні : монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2016. 272 с.
8. Забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/21458>
9. Burke-White W.W. Human Rights and National Security: The Strategic Correlation. *Harvard Human Rights Journal*. 2004. Vol. 17. P. 254. URL: <https://www.law.upenn.edu/cf/faculty/wburkewh/workingpapers/.pdf>

Morozov E. E. Historiography of the formation of the principle of observance of human rights in the activities of the national police of Ukraine

The author substantiates that ensuring the observance of human and civil rights and freedoms in all spheres of law enforcement of the National Police of Ukraine is an extremely important guarantee of both the effectiveness of the functioning of this unit on a national scale and the strengthening of the institution of human and civil rights and freedoms throughout the European continent, which, in the context of repelling the armed aggression of the Russian Federation, is considered as one of the most important vectors of state work.

It is proved that another stage in the formation of the institution of observance of human and civil rights and freedoms in law enforcement is the stable interaction of the police with the population, which is expressed, first of all, in the awareness by the police of the main spectrum and range of human and civil rights and freedoms belonging to a particular territorial community, as well as the competence powers of local self-government included in the legislation of Ukraine. on exercising control over the activities of a specific unit of the National Police or a certain circle of employees.

The principle of observance of human and civil rights and freedoms, which is singled out as an independent article in the structure of the Law of Ukraine «On the National Police», contributes to the formation of the applied application of the relevant principle in everyday police activities and clearly outlines the content and legal essence of these norms, which are systematized in a specific normative legal act and objectively correspond to the general social understanding of the correctness or wrongness of behavior.

The main and most striking is that the above-mentioned principle is clearly defined by the legislation of Ukraine, and its limits, essence and content are incorporated into the activities of the National Police of Ukraine. As of today, the observance of human rights in the activities of the National Police of Ukraine is controlled by a separately authorized unit – the Department of the Main Inspectorate and Observance of Human Rights of the National Police of Ukraine, the competence of which includes the verification of all facts and circumstances regarding events related to the alleged violation of human and civil rights and freedoms in police activities.

Key words: *human rights, legal protection, responsibility, police, observance of rights, principles of activity.*

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.14>

О. О. Мельник

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0000-0002-2088-630X>
olgamelnik_1987@ukr.net

Р. Б. Шишка

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0000-0002-0532-1909>

І. Л. Бородін

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0000-0002-1874-3238m
Bild123579@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ПЕРЕБУВАННЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї В РІЗНИХ ДЕРЖАВАХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито деякі аспекти сімейно-правових способів захисту прав дітей в умовах перебування членів сім'ї в різних державах в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке розпочалось 24 лютого 2022 року. Здійснено науковий аналіз сучасного стану сімейно-правових способів захисту прав дітей в умовах розділення сімей державними кордонами, коли, як правило, матері з дітьми виїхали в держави західного світу, а батьки залишились в Україні. Сформовано авторські пропозиції подальшого вдосконалення правового регулювання зазначених викликів сімейних правовідносин засобами національного та міжнародного права. Актуалізовано, що норми чинного сімейного законодавства України гарантують дитині право на сім'ю, невід'ємною складовою якого є участь у вихованні рідних осіб. Однак доведено, що впродовж триваючої військової терористичної агресії російської федерації їх правореалізація є ускладненою. Підкреслено, що для досягнення вказаної в статті мети провідну роль відіграє не тільки формально-догматичний аналіз чинного законодавства, однак і судова практика Верховного суду. Запропоновано додатково врегулювати відповідальність за порушення права на спілкування з дитиною за допомогою дистанційних засобів зв'язку. Аргументовано положення, що після відновлення мирного стану в Україні посилиться питома вага судового способу захисту порушених прав на спілкування та участь у вихованні дітей, що перебувають за межами батьківщини. Зроблено висновок, що певні узагальнення статті можуть бути корисними для розроблення стратегії подолання порушень прав дітей на сімейне виховання та відновлення права на спілкування в умовах чинних обмежень щодо перетинання громадянами України державного кордону України.

Ключові слова: батьки, виїзд, дитина, перешкоджання, право на спілкування, судовий захист, участь у вихованні.

Вступ. Україна вже тривалий час перебуває в стані російсько-української війни, що призводить до значних порушень у функціонуванні багатьох сімей наших співвітчизників на Батьківщині та за її межами. Діти, які покинули територію України в пошуках мирного оточення, хоча й не страждають від тривоги та вибухів, зазнають іншої, насамперед психологічної шкоди.

Одним із найбільш важливих питань є питання розлучення дітей, яке є наслідком того, що чинний порядок перетинання громадянами України державного кордону встановлює обмеження для чоловіків віком від 18 до 60 років, що регламентовані Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [1], постановою КМУ «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. №57 [2]. Як наслідок, діти втрачають можливість безпосереднього спілкування зі своїми батьками. Більше того – частими є розлучення за одноосібною ініціативою матерів, які виїхали за кордон, що додатково і в геометричній прогресії травмує дітей.

Окремі аспекти поняття правового регулювання прав і законних інтересів дітей в Україні постійно привертають увагу вітчизняних учених, серед яких – О. Аврамова, А. Бугаєць, Т. Бугаєць, А. Грабовська, Л. Дзяхар, Ю. Завгородня, Н. Крестовська, О. Н. Лінник, Н. Лінник, Д. Мацелик, Л. Позігун, О. Спесивцева, А. Стариченко, О. Старчук, Ю. Трестер, О. Халдорссон, Н. Хмелевська, Н. Хмелевська, Т. Хуторянська, В. Чорна, О. Шевченко-Бітенська, Р. Шишка, О. Шульц, О. Юхта, І. Ярмолинська та інші. Проте безпосередньо аналізовані нами питання на сучасному етапі розвитку українського суспільства ними не аналізувалися. Тим самим тема цієї статті є актуальною.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії сімейного права, чинного законодавства та судової практики розкрити деякі аспекти сімейно-правових способів захисту прав дітей в умовах життя членів сім'ї в умовах російсько-української війни.

Виклад основних положень. Більшість дітей, що від часів повномасштабного вторгнення російської федерації перебувають за кордоном, розлучені з батьком, іноді братом, дідом чи іншими родичами, які згідно з нормами СК України мають право на спілкування з дитиною. Нагадаємо, що стаття 257 СК України надає право бабі, діду, прабабі, прадіду право спілкуватися зі своїми внуками, правну-

ками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення [3]. Однак іноді жінка, що пережила втрату батька своєї дитини чи інший травматичний досвід, ухвалює рішення поїхати якнайдалі від місця такої втрати. При цьому бажання захистити дитину переважає намагання забезпечити право дитини спілкуватися з родичами. До війни судові механізми захисту приписів сімейного законодавства було відпрацьовано: через звернення до суду із залученням органів опіки та піклування як третьої особи громадяни мали можливість домогтися застосування державного примусу задля реалізації вказаних прав. Звичайно, при цьому суд мав дотримуватися принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

М. Менджул указує, що принцип найкращих інтересів дитини означає пріоритетне врахування батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами інтересів дитини під час учинення дій або ухвалення ними рішень, які спрямовані на задоволення будь-яких індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я та особливостей розвитку; крім того принцип найкращих інтересів дитини передбачає врахування думки дитини, якщо остання досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити [4].

Як слушно вказує Т. Томляк, категорія «принцип забезпечення найкращих інтересів дитини» надає можливість забезпечити реалізацію тих інтересів дитини, які не охоплюються правом. Так, закріплене в законодавстві пріоритетне право дитини на сімейне виховання не гарантує їй права на щасливу сім'ю [5]. Цілком погоджуємося з думкою В. Комісаренко, що особисті немайнові права загалом, як і права батьків та дітей, потрібно розглядати як суб'єктивні цивільні права; ці права становлять певну органічну сукупність (групується навколо певних благ) і відповідно здійснюються комплексно; вони належать одночасно кожному з членів сім'ї, тобто в ідеалі матері, батьку та дитині (дітям), але у процесі їх здійснення трапляється і множинність учасників таких відносин [6]. Додатково підкреслимо: не слід забувати про те, що сімейне законодавство України не обмежує цю

множинність лише парадигмою «батько/мати – діти», а й включає інших родичів, що не може ігноруватися навіть попри можливість додаткового ускладнення таких правовідносин (наприклад, включення ще одного іноземного елемента, якщо хтось залишився в Україні, а інші учасники перебувають в інших державах).

Регулювання сімейно-правових відносин в аспекті немайнових прав завжди супроводжувалося певними труднощами, адже на відміну від майнових прав є логічні перепони щодо примусу в питаннях участі у вихованні дитини тощо. Так, Л. Красицька зазначає: погоджуючись із тим, що право дитини на проживання в сім'ї є системотвірним правом, оскільки саме із цим правом пов'язані інші права дитини (право на належне батьківське виховання, право на спілкування та контакт з батьками тощо), що разом охоплюються поняттям «сімейні права дитини», достатньо складно погодитися з тим, що право знати своїх батьків, право на виховання є правомозможностями цього права, а не самостійними суб'єктивними правами [7].

Зауважимо, що для досягнення мети нашого дослідження не є суттєвою різниця термінів «право на спілкування», «право на контакт з дитиною» тощо. На нашу думку, не має сумнівів щодо наявності певних особливостей щодо виконання судових рішень щодо захисту всіх означених прав. До початку повномасштабної агресії російської федерації Україною постійно здійснювалися кроки щодо вдосконалення регулювання в цій царині та досягнення справедливого компромісу між законними правами й інтересами всіх їх учасників. Однак сьогодні потребує напрацювання нового досвіду, що відображено в судовій практиці останніх років. До прикладу: постанова від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19 (провадження № 61-11625сво22) містить таку позицію Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду: факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того, чи вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України правової суперечки про визначення місця її проживання; повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення суперечки між батьками про визначення місця проживання такої дитини; проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови у позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні [8]. Таким чином, з метою узгодження

правозастосовної практики у спірних правовідносинах Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступає від висновку колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеного у постанові від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18 (провадження № 61-4906св22) про те, що правову суперечку між батьками щодо місця проживання дитини може бути вирішено лише після повернення дитини до держави постійного місця проживання із зазначенням висновку про те, що факт проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні [9].

На нашу думку, повернення дитини в Україну дійсно не має бути передумовою для вирішення правової суперечки між батьками про визначення місця проживання такої дитини, адже така вимога створить перешкоди на шляху реалізації багатьма нашими співвітчизниками права на справедливий суд незалежно від того, чи вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після. При цьому варто зазначити, що в проаналізованій вище справі констатовано, що позивач не надав достатніх належних і допустимих доказів на підтвердження потреби визначення місця проживання дитини з батьком з огляду на інтереси самої дитини, які переважають над інтересами й бажаннями її батьків, а також що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатися з матір'ю в Королівстві Іспанія; визначення місця проживання дитини з матір'ю не позбавляє позивача батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків, що мають усвідомлювати обоє з батьків, суперечку між якими вирішено судом. При істотній зміні обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку фізичної опіки щодо дитини. Відповідно не втрачає актуальності те, на що раніше вказала Велика Палата Верховного Суду у постанові від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц: положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приді-

ляється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов'язані враховувати всі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей [10].

Висновки: Право на спілкування з дитиною незалежно від її місцеперебування може бути захищене через звернення до суду в Україні. Відповідно звертаємо увагу на те, що сучасні засоби зв'язку дозволяють підтримувати комунікацію різними способами, тож за умови сприяння того з батьків, із ким перебуває дитина, можливою є участь у вихованні дитини такими засобами, як спілкування on-line, спільна навчальна та ігрова активність у мережі Internet, обмін відео тощо. Задля повноцінної реалізації пропонується запровадити механізм фіксації такого спілкування та посилити відповідальність за невиконання відповідних рішень суду. Це дозволить уникнути тривалих порушень права на участь у вихованні дитини тих рідних, що залишились в Україні, та сприятиме втіленню прав дитини. Перебуваючи в новому оточенні далеко від дому, дитині потрібно підтримувати контакт із рідними, що сприятиме усвідомленню власної самоідентичності, і тому правове регулювання цього сегменту сімейно-правових відносин потребує значної уваги з боку нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України. Закон України №3857-XII від 21 січня 1994 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://surl.li/usaeh>
2. Правила перетинання державного кордону громадянами України. Затверджено Поста-

новою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. №2947-III. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <http://surl.li/usana>
4. Менджул М.В. *Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 56. Том 1. С. 87-91. 2019. URL: <http://surl.li/usaxw>
5. Томляк Т.С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2023. С. 72-80. URL: <http://surl.li/usasy>
6. Комісаренко В.Д. Поняття особистих немайнових прав батьків та дітей у законодавстві та правовій доктрині України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: *Юриспруденція*. № 47. Том 2. С. 13-17.2020. URL: <http://surl.li/usarh>
7. Красицька Л.В. Про право дитини знати своїх батьків. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2019. С. 90-93. URL: <http://surl.li/usbre>
8. Постанова Верховного суду від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19. *Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду*. 2023. URL: <http://surl.li/usbbv>
9. Постанова Верховного суду від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18: *Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду*. 2022. URL: <http://surl.li/usbdb>
10. Постанова Верховного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц: *Велика Палата Верховного Суду*. 2018. URL: <http://surl.li/usbfz>

Melnyk O. O., Shyshka R. B., Borodin I. L. Some aspects of family law methods of protecting the rights of children in the conditions of the stay of family members in different states in the conditions of the Russian-Ukrainian war

The article reveals some aspects of family law methods for protecting children's rights in conditions where family members are in different countries due to the Russian-Ukrainian war, especially in the context of the full-scale Russian invasion of Ukraine, which began on February 24, 2022. A scientific analysis of the current state of family law methods for protecting children's rights in conditions where families are separated by state borders is conducted. Typically, mothers with children have left for Western countries, while fathers have remained in Ukraine. The author has formulated proposals for further improvement of the legal regulation of these challenges in family relations by means of national and international law. It is emphasized that the current family legislation of Ukraine guarantees a child the right to a family, an integral component of which is the participation in upbringing by a circle of persons. However, it is proven that during the ongoing military terrorist aggression by the Russian Federation, the realization of these rights is complicated. It is highlighted that to achieve the goal stated in the article, not only the formal-dogmatic analysis of the current legislation but also the judicial practice of the Supreme Court played a leading role. It

is proposed to additionally regulate responsibility for violating the right to communicate with a child through remote means of communication. It is argued that after the restoration of peace in Ukraine, the importance of judicial protection of the violated rights to communication and participation in the upbringing of children located abroad will increase. It is concluded that certain conclusions and generalizations of the article may be useful for developing a strategy to overcome violations of children's rights to family upbringing and to restore the right to communication under the current restrictions on crossing the state border of Ukraine by Ukrainian citizens.

Key words: *child, departure, father, hindrance, judicial protection, participation in upbringing, right to communicate.*

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.15>

Я. М. Сандул

доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-6823-7990

А. Ю. Бойчук

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин, суспільних комунікацій
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
orcid.org/0000-0001-5593-7878

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню питання змісту адміністративно-правового статусу Збройних Сил України. Зазначено, що затвердження адміністративно-правового статусу Збройних Сил України пов'язано з етапами формування, розвитку, та реформування Збройних Сил України.

Встановлено, що адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України побудований на конституційно та законодавчо визначених принципах і гарантіях провадження діяльності Збройних Сил України і координується він з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України.

Визначено адміністративно-правового статус суб'єкта сектора безпеки і оборони як врегульовану адміністративним законом систему структурних елементів, представлених цільовим, організаційно-структурним, функціональним блоками та іншими складниками, які визначають правове становище суб'єкта безпеки і оборони в адміністративних правовідносинах при здійсненні діяльності із забезпечення національної безпеки. Зроблено висновок про те, що призначення Збройних Сил України розкривається в їхній діяльності через реалізацію конституційно та законодавчо визначених завдань і функцій, а правовий статус – це не тільки сукупність його складових та можливостей, але й механізми їх втілення у конкретних відносинах.

Висунуто тезу про важливість внесення зміни до Закону України «Про Збройні Сили України» в частині відповідності сучасним проблемами та стандартам НАТО в сфері національної безпеки та військової підготовки. В цілому адміністративно-правовий статус Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану відображає сукупність елементів, які дозволяють Збройним Силам України впорядковувати суспільні відносини для цілей захисту національної безпеки через надані їм спеціальні повноваження.

Ключові слова: *Збройні Сили України, адміністративно-правовий статус, повноваження, воєнний стан, національна безпека.*

Актуальність дослідження. Постійна загроза національній безпеці України, державному суверенітету, територіальній цілісності, безпеці громадян України – щоденний виклик сектору безпеки і оборони. У стримуванні збройної агресії проти України провідну роль відіграють Збройні Сили України. Конституція України визначає, що «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України»

[1]. Актуальність теоретичного дослідження публічного адміністрування у сфері національної безпеки України, зокрема, у Збройних Силах України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності каталізувалася збройною агресією проти України.

Захист національних інтересів, як безумовна необхідність для створення умов існу-

вання і розвитку особи, суспільства і держави є головною метою державної політики з питань національної безпеки яка нерозривно пов'язана із спрямованістю публічного адміністрування у сфері національної безпеки [2]. Дискусійність наукового обґрунтування векторів забезпечення сталого і прогресивного розвитку національних держав та міжнародного співтовариства значно актуалізувалася після двох світових війн та появи нових загроз національним інтересам і міжнародній стабільності [3, с. 321]. Забезпечення належного рівня ефективності публічного адміністрування у сфері національної безпеки є маркером потенціалу держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематикою визначення правового статусу Збройних Сил України займалися такі вчені, як: Л. Рослицька, В. Ситюк, С. Янюка, О. Боброва, В. Тимофєєва, О. Спілки, Д. Федотова, О. Затиная, О. Музики, Г. Єфімова, Ю. В'яткіна, П. Щипанського, В. Павленка, М. Лобко та інші. Натомість, враховуючи періодичне удосконалення законодавства у сфері оборони та безпеки України, необхідним є виокремлення ролі Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану.

Метою статті є здійснення наукового дослідження адміністративно-правового статусу Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Історіографічно затвердження адміністративно-правового статусу Збройних Сил України пов'язано з етапами формування, розвитку, та реформування Збройних Сил України. Якщо перші два етапи корелюються із становленням держави та утворенням власної системи органів національної безпеки та оборони як невід'ємної складової незалежної та самостійної держави та закріплення її основ на законодавчому рівні, то етапи реформування, хоч і частково, опосередковуються необхідними часовими змінами та новими стандартами, і перш за все, є необхідними заходами реагування на реальну зовнішню загрозу.

Впровадження керівних принципів і напрямів діяльності суб'єктів публічного адміністрування національної безпеки і оборони України для своєчасного виявлення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам ґрунтується на удосконаленні законодавства, розробці стратегій безпеки і воєнної доктрини України.

Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення націо-

нальної безпеки і оборони України побудований на конституційно та законодавчо визначених принципах і гарантіях провадження діяльності Збройних Сил України і координується він з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України [4].

Адміністративно-правовий статус суб'єкта сектора безпеки і оборони ідентифікує відповідного суб'єкта права в системі правовідносин у сфері забезпечення національної безпеки і оборони в конкретний час із конкретними повноваженнями, завданнями і відповідальністю. Тобто, слухним є визначення адміністративно-правового статусу суб'єкта сектора безпеки і оборони як врегульованої адміністративним законом системи структурних елементів, представлених цільовим, організаційно-структурним, функціональним блоками та іншими складниками, які визначають правове становище суб'єкта безпеки і оборони в адміністративних правовідносинах при здійсненні діяльності із забезпечення національної безпеки [5].

Узагальнюючи питому кількість підходів до визначення адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, слушно виокремити, що «Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України – це закріплене та регульоване адміністративно-правовими нормами становище Збройних Сил України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України, що виражається у визначеному місці та призначенні Збройних Сил України в системі суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони та суспільстві й державі загалом, цілях і завданнях, організаційно-функціональній структурі, комплексі кореспондуючих прав та обов'язків, формах і методах діяльності, охоплених сферою компетенції, та повноважень Збройних Сил України у галузі національної безпеки і оборони [6].

Становлення та формування Збройних Сил України збігається з проголошенням незалежності України і зумовлене процесами державотворення, загальними тенденціями військового будівництва, дією зовнішньополітичних чинників.

Визначальне значення у становленні Збройних Сил України відіграла побудова відповідної нормативно-правової бази. При підготовці та розробці перших законодавчих актів автивно вивчався досвід військового будівництва Німеччини, Великої Британії, інших країн [7]. Своєчасність прийняття першочергово необхідного

нормативного базису було обумовлено наявністю спільних поглядів політичних сил на необхідність мати власне військо [8].

Якщо до 2014 р. фундаментація Збройних Сил України як невід'ємного інституту незалежної демократичної держави, затвердження принципів, напрямків та правових основ його діяльності спиралася на досвід інших демократичних країн та допускала можливість змін та реформ у разі потенційної загрози національній безпеці, то події 2014 р. стрімко змінили і швидкість впроваджуваних змін і, що особливо важливо, зміст реформування в умовах присутності вже реальної зовнішньої загрози.

Оборонна реформа мала здійснити ряд термінових та надзвичайних заходів для адміністративно-правового забезпечення оборони держави та забезпечити рівень боєздатності необхідний для реагування та відсічі воєнній загрозі.

Здійснення заходів та часові межі реформування Збройних Сил України обумовлювалися перш за все зовнішніми чинниками і були відповіддю на запит захисту від збройної агресії та необхідністю реагування на зростаючу загрозу територіальній цілісності. Потреба змін була нагальною і вимагала їх впровадження у надзвичайно стислі терміни.

Незважаючи на конституційно визначені місце і роль Збройних Сил України, в умовах зростаючої загрози національній безпеці правові засади організації діяльності Збройних Сил України потребують теоретичного та практичного переосмислення, змін і адаптації шляхом здійснення рішучих та ефективних кроків у площині діючого законодавства.

Початок агресії Росії проти України – безумовний виклик для Збройних Сил України та перевірка на вірність Військовій присязі та відданість народу України, що означив новий етап осмислення змісту правового статусу Збройних Сил України та їх ролі у гарантуванні національної безпеки держави.

У відповідь на виклик необхідності зміцнення бойових спроможностей українського війська та забезпечення додаткової обороноздатності країни в особливий період значного розвитку та переосмислення зазнає нормативно-правова база військового будівництва. Новітні наукові дослідження повинні стосуватись змін законодавства щодо правових засад сектора безпеки і оборони з метою посилення обороноздатності держави, системи цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України, що стосу-

ються змін у координації та взаємодії з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, критичного аналізу стану Збройних Сил та визначення заходів, необхідних для зміцнення боєздатності ЗСУ.

Публічне адміністрування у ЗСУ є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки і можна впевнено стверджувати: на теперішній час має не тільки стратегічне, але й навіть доленосне значення для майбутнього Української держави.

Акцентація на ролі стратегічного та оперативного забезпечення національної безпеки і оборони України Збройними Силами України набуває рис загостреної обгрунтованості та доцільності. Здійснення заходів реформування Збройних Сил України до вимог реалій, в яких опинилася держава, є не можливим без удосконалення їх адміністративно-правового статусу.

Призначення Збройних Сил України розкривається в їхній діяльності через реалізацію конституційно та законодавчо визначених завдань і функцій, тобто правовий статус – це не тільки сукупність його складових та можливостей, але й механізми їх втілення у конкретних відносинах. У той же час, правовий статус одного суб'єкта має бути підсвітлений протилежним статусом іншого суб'єкта, тобто має бути в наявності зв'язок та відповідність адміністративних-правових статусів Збройних Сил України та інших суб'єктів при забезпеченні національної безпеки і оборони. Адміністративно-правове забезпечення оборони являє собою системну діяльність суб'єктів публічного управління, регламентовану адміністративно-правовими нормами у сфері національної безпеки та оборони для реалізації та захисту суспільних відносин у сфері національної безпеки та оборони [9].

Конституційні та законодавчо визначені принципи є базою побудови адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. Реалізуючи гарантії провадження діяльності, адміністративно-правовий статус Збройних Сил України узгоджується з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України під час їх взаємодії.

Важливим для переосмислення розмежування повноважень державних органів у сферах національної безпеки і оборони стало прийняття Закону України «Про національну безпеку України», який визначив основи та принципи національної безпеки і оборони,

основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Варто зазначити, що Закон визначив подальшу перспективу удосконалення законодавства та адміністративно-правового статусу суб'єктів у сфері національної безпеки і оборони та зумовив прийняття нових редакцій Стратегії інформаційної безпеки, Стратегії національної безпеки, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, Положень про командування видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України та інші нормативно-правових актів. Також, на виконання Закону були розроблені, у межах повноважень визначених Положеннями, командування видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України доктрини, настанови, бойові статuti, оперативні і тактичні стандарти підготовки до застосування та ведення операцій (бойових дій) для здійснення військового управління у мирний і воєнний час за стандартами НАТО [10].

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що мають бути внесені зміни до Закону України «Про Збройні Сили України» в частині відповідності сучасним проблемам та стандартам НАТО в сфері національної безпеки та військової підготовки. В цілому адміністративно-правовий статус Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану відображає сукупність елементів, які дозволяють Збройним Силам України впорядковувати суспільні відносини для цілей захисту національної безпеки через надані їм спеціальні повноваження. Доцільним є подальше дослідження організаційно-структурного блоку адміністративно-правового статусу Збройних Сил України для оптимізації їх діяльності та якісного виконання поставлених завдань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

[%D0%B2%D1%80#Text](#) (дата звернення: 04.07.2023).

2. Ларін С. Теоретичні аспекти дослідження категорії «національна цінність» як складової системи забезпечення національної безпеки. Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 4. С. 26- 30.
3. Шевченко М.М. Соціально-філософська концепція науковоосвітнього забезпечення публічного управління у сфері національної безпеки України. Гілея : науковий вісник. 2018. Вип. 134. С. 320-325.
4. Нестеренко, О.В. Поняття адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 137-141. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.24>
5. Пономарьов С.П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. док. юрид. наук / 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2018. 513 с.
6. Тична, Богдана Миколаївна. Адміністративно-правовий статус збройних сил України як суб'єкта інформаційної діяльності [Текст] : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Богдана Миколаївна Тична. – К. : ЗУНУ, 2021. – 241 с.
7. Гапеева О.Л. Формування законодавчої бази на першому етапі військового будівництва в Україні. *Військово-науковий вісник*. 2002. № 6. С.74–78.
8. Ткачук А.П. Збройні сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій у 1991–2014 роках : монографія. наук. ред. І. Я. Соляр. Львів : Нац. акад. сухопут. військ, 2019. С.70–71.
9. Пашинський В.Й. Поняття та структура адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1(20). С. 20–29.
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10.02.2024).

Sandul Ya. M. , Boichuk A. Yu. Contents of the administrative and legal status of the armed forces of Ukraine under the conditions of marital state

The article is devoted to the study of the content of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine. It is noted that the approval of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine is related to the stages of formation, development, and reform of the Armed Forces of Ukraine.

It has been established that the administrative-legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of ensuring national security and defense of Ukraine is built on the constitutionally and legally defined principles and guarantees of the operation of the Armed Forces of Ukraine and is coordinated with the administrative-legal status of other subjects of ensuring national security and defense of Ukraine.

The administrative-legal status of the subject of the security and defense sector is determined as a system of structural elements regulated by administrative law, represented by target, organizational-structural, functional blocks and other components that determine the legal position of the subject of security and defense in administrative legal relations when carrying out activities with ensuring national security. It was concluded that the purpose of the Armed Forces of Ukraine is revealed in their activities through the implementation of constitutionally and legally defined tasks and functions, and the legal status is not only the totality of its components and capabilities, but also the mechanisms of their implementation in specific relationships.

A thesis was put forward about the importance of amending the Law of Ukraine «On the Armed Forces of Ukraine» in terms of compliance with modern problems and NATO standards in the spheres of national security and military training. In general, the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine during the period of the steam regime of the military army reflects a set of elements that allow the Armed Forces of Ukraine to regulate social relations for the purpose of protecting national security through the special powers granted to them.

Key words: *Armed Forces of Ukraine, administrative and legal status, powers, martial law, national security.*

УДК 340:342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.16>**О. С. Мельничук**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛАСИЧНІ ТА НЕКЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню класичних та неklasичних принципів методології сучасного права та держави, їх співвідношенню та розвитку, з урахуванням теоретичних та практичних питань їх оптимального використання.

Визначені класичні принципи методології сучасного права та держави, серед яких принципи: об'єктивності, раціональності, історизму, детермінізму монізму тощо. Надано їх характеристики та особливості їх застосування у юридичній науці. Проаналізовано їх ефективність щодо деяких юридичних питань сучасності та виявлені ключові відмінності класичних та неklasичних принципів щодо дослідження права та держави.

Встановлено, що використання «змішаної методології», тобто інтеграція як класичних, так і неklasичних принципів, дозволяє досліднику досягти найбільш точних результатів у своїх наукових дослідженнях. Тому класичні принципи методології сучасного права та держави повинні бути доповнені неklasичними принципами для більш повного і всебічного аналізу правових явищ. Серед таких принципів: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм, плюралізм тощо.

Поєднання об'єктивного та суб'єктивного дозволяє враховувати індивідуальні перспективи і переконання, які впливають на правові рішення. Принцип поєднання раціонального та нераціонального визнає існування ірраціональних елементів у праві, що дає змогу дослідникам вивчати право в контексті людської психології та емоцій.

Абстрагування від історії дозволяє оцінювати правові явища незалежно від їх історичного контексту, зосереджуючись на їхніх функціональних характеристиках. Індетермінізм визнає багатофакторність і випадковість у правових процесах, що допомагає уникнути надмірної спрощеності в юридичних дослідженнях. Принцип плюралізму сприяє використанню різних теоретичних і методологічних підходів, що дозволяє досягти комплексного розуміння правової реальності.

Особлива увага приділяється прикладу, пов'язаному з інтерпретацією права у зв'язку із застосуванням неklasичного принципу поєднання об'єктивного та суб'єктивного, який дозволяє глибше зрозуміти складність правових явищ у цьому контексті. Є наявною взаємодія між об'єктивними правовими нормами та суб'єктивними переконаннями й досвідом окремих індивідів. Зазначений принцип допомагає відобразити більш реалістичну картину правової реальності, де особисті та соціальні фактори мають суттєве значення.

Ключові слова: методологія, право, сучасна держава, правова система, методологічні парадигми, класичні методологічні принципи, неklasичні методологічні принципи, праворозуміння, філософія права, інтерпретація права.

Постановка проблеми. Одним із важливих аспектів теоретичної та практичної юриспруденції є дослідження та застосування методології юридичної науки до різних явищ сучасного права та держави. Розуміння методологічних основ дозволяє не тільки використовувати наукові знання про право та державу, але й інтегрувати міждисциплінарний досвід з інших сфер, зокрема філософії. У межах юридичного поля можуть співіс-

нувати класична та неklasична парадигми [1], як методологічні інструменти для аналізу сучасних правових та державних питань. Відмінність цих парадигм полягає у застосуванні специфічних принципів пізнання, що визначають їх методологічний фундамент. Зміна парадигми, відповідно, супроводжується трансформацією основ наукових досліджень, зокрема методологічних принципів, які лежать в основі правової науки.

Принцип, у визначенні відомих українських учених, – це основні начала, висхідні ідеї, які характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю та відображають істотні положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної та суспільної організації; вони є внутрішнім переконанням людини, яке визначає її ставлення до дійсності, суспільним ідеям та діяльності [2, с. 3].

Принцип є когнітивною установкою суб'єкта щодо об'єкта пізнання, яка визначає передумови, процес і результати цього пізнання. Це означає, що принцип слугує базовою основою для того, як суб'єкт сприймає та розуміє об'єкт, встановлюючи певні рамки та напрями для дослідження. Відповідно, методологічний принцип є імперативною установкою, яка регулює особливості застосування всіх інших наукових інструментів пізнання. Він задає структуру та порядок дій, які необхідні для досягнення наукових результатів, забезпечуючи систематичність і логічність у проведенні досліджень.

Методологічний принцип має обов'язковий характер, що ускладнює відмову від нього, оскільки він є невід'ємною частиною наукової методології. З одного боку, принцип виступає як певний фундамент, від якого важко відмовитися без втрати наукової цілісності та послідовності. З іншого боку, мислення в площині двох діаметрально протилежних принципів одночасно є складним завданням, оскільки це вимагає постійного переключення між різними логічними системами та підходами. Вибраний методологічний принцип також впливає на інтерпретацію отриманих даних, формуючи загальну картину досліджуваного явища. Таким чином, методологічний принцип є ключовим елементом, що забезпечує ефективність та якість наукового пізнання, впливаючи на всі етапи дослідницького процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методології сучасного права та держави приділяється значна увага. Важливий внесок у вивчення цієї проблематики в загальнотеоретичних, філософсько-правових та практичних аспектах зробили такі вчені, як: Дудченко В. В., Завальнюк В. В., Іванченко О. М., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Мелякова Ю. В., Оборотов Ю. М., Щамбура Д. В. та інші. Однак, в наукових роботах недостатньо уваги приділено дослідженню розвитку та співвідношення класичних і неklasичних принципів методології сучасного права та держави.

Мета статті. Метою статті є визначення та аналіз класичних і неklasичних принципів методології, які застосовуються у сучасному праві та державі. Дослідження спрямоване на виявлення ключових відмінностей між цими принципами та оцінку їхнього впливу на формування і розвиток сучасної методології юриспруденції. Також наводяться приклади щодо оптимального використання цих принципів.

Виклад основного матеріалу. При розгляді особливостей класичних принципів у методології сучасного права та держави, важливо підкреслити, що характерною рисою класичного підходу до права є його сприйняття як остаточного арбітра у вирішенні соціальних проблем. Наприклад, класичне уявлення про право добре ілюструється відомим твердженням Віктора Гюго, що право – це все те, що є істинним і справедливим. Це означає, що в рамках класики в праві можлива об'єктивна істина, а саме право розглядається як об'єктивна реальність, невід'ємна частина навколишнього світу, з якою людина стикається у повсякденному житті. Отже, одним із ключових класичних принципів у методології юридичного пізнання є принцип об'єктивності, який вимагає від дослідників і практиків прагнення до істинного, неупередженого та справедливого розуміння правових норм і процесів.

Обґрунтування принципу об'єктивності в юриспруденції пов'язане з тим, що право має досліджуватися та сприйматися як незалежне від індивідуальної свідомості явище. Право розглядається як частина об'єктивної реальності, у якій можна виявити об'єктивні закономірності. Це передбачає певне абстрагування від індивідуальності дослідника, винесення суб'єкта пізнання «за дужки» та розгляд предмету, наприклад, сутності права чи держави, «самих по собі». Дослідник виступає як сторонній спостерігач, який може бачити всю картину правових явищ повністю. Цей принцип дозволяє пізнавати будь-яке явище всебічно, виявляючи його повну причину існування шляхом опису його якостей.

Застосування принципу об'єктивності нерозривно пов'язане з принципами конкретності істини та причинності (детермінізму). Ці принципи вказують, що незалежно від предмета пізнання завжди можна виявити його причини, характеристики, якості та особливості розвитку, і це знання буде істинним. Як зазначають Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвєєва характеризуючи принцип об'єктивності, «дослідник

має визнавати державно-правову реальність в її закономірностях і загальних формах, бути неупередженим» [3, с. 31].

Принцип детермінізму вказує на існування причинно-наслідкових зв'язків у праві, де все має свою причину і породжує наслідки. Ці зв'язки є не лише логічними, але й онтологічними, що підтверджує, наприклад, ідею щодо безпосередньої дії закону. Деякі дослідники наголошують на важливості цього принципу, підкреслюючи практичне застосування, для встановлення та пояснення мотивів, мотивації, і причин правопорушень та злочинної діяльності. [4, с. 38]. Теоретично можна стверджувати, що у праві існують стійкі та універсальні причинно-наслідкові зв'язки. Право розглядається як соціальний механізм, закономірності функціонування якого аналогічні закономірностям функціонування будь-якого іншого механізму.

Наступний класичний принцип – це принцип раціональності, який передбачає, що у праві завжди домінує раціональний елемент, і воно є втіленням розуму та логіки. Джон Локк у своєму загальновідомому вислові зазначав, що «закон є вищим проявом людської мудрості, що використовує досвід людей на благо суспільства». Тобто право розглядається як раціональна конструкція, яку можна повністю пояснити за допомогою законів формальної логіки. У праві немає місця нерациональному чи ірраціональному, тому його пізнання має бути максимально вільним від емоцій.

Принцип раціональності передбачає, що всі явища у праві та державі можуть бути пояснені за допомогою людського розуму. Дослідник здатний логічно обґрунтувати все, що він пізнав або може пізнати в сфері юриспруденції. Цей принцип стверджує можливість побудови несуперечливої та логічної картини правової реальності. Під впливом цього принципу домінуючим стає нормативне розуміння права, або, іншими словами, позитивістський тип праворозуміння.

До класичних принципів також слід віднести принцип історизму, який включає у себе підхід до пізнання сучасного через призму минулого. Цей принцип передбачає розуміння правових явищ з точки зору їхнього історичного розвитку, що вимагає від дослідника розглядати специфічні етапи становлення цих явищ. Наприклад, можна стверджувати, що принцип історизму є підґрунтям та основою діалектичного методу пізнання [5].

Крім того, прикладом застосування цього принципу є відомі ідеї історичної школи права

(кінець XVIII ст., Німеччина). Ця школа права, представлена Густавом Гуго, Фрідріхом-Карлом фон Савінї та Георгом Фрідріхом Пухтою, розглядала право як продукт народного духу та історичний результат суспільного життя. Згідно з принципом історизму, для повного розуміння права необхідно враховувати його історію: будь-яке пояснення права, загальне або контекстуальне, без урахування його історичного контексту, може бути неповним [6, с. 49].

Класичним у методології юриспруденції є принцип монізму, який стверджує, що у праві існує єдине правильне рішення, яке відображає об'єктивну істину. Дослідження ґрунтуються на застосуванні одного методу, чия ефективність є підтвердженою і не підлягає сумнівам. Наприклад, Ганс Кельзен у своїх дослідженнях використовував нормативно-догматичний підхід для вирішення всіх поставлених завдань. Також варто відзначити, що наприкінці XIX століття з'явилася моністична теорія співвідношення норм міжнародного і національного права. У 1899 році німецький дослідник В. Кауфман опублікував працю «Юридична сила міжнародного права і взаємозв'язок законодавчої влади і державних органів», де виклав основні принципи теорії монізму. Цю теорію розвинув згаданий вище Г. Кельзен у своєму нормативістському вченні про «чисте правознавство». Згідно з цією теорією, існує єдина універсальна система права, яка охоплює різні правові порядки і розвивається в рамках «основної норми», що визначає основи правотворчості з позицій правової логіки [7, с. 396].

Разом з тим, у сучасному світі, що переживає стрімкий технологічний та соціокультурний розвиток, використання лише традиційних підходів у методології сучасного права та держави поступово втрачає свою актуальність. Наприклад, замість того, щоб розглядати правові системи як незмінні та жорстко визначені, науковці та правознавці збільшують інтерес до некласичних принципів, які дозволяють більш гнучко та ефективно реагувати на виклики сучасності.

Некласична парадигма юридичної методології виникла через обмежену спроможність класичних принципів охоплювати всі аспекти правових явищ. Вона розглядає право як частину людської свідомості та критерій самооцінки й самообмеження. Право вбачається як властивість людини, тому його сприйняття є переважно суб'єктивним, а не об'єктивним; воно є відносним, а не абсолютним поняттям.

Розвиток права розглядається як плюралістичний цивілізаційний процес, а права людини вважаються вершиною юридичного мислення. Основні принципи неklasичної методології включають: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм, плюралізм [8, с. 12] тощо.

Класичний принцип об'єктивності починає виявляти певну недосконалість через збільшення уваги до суб'єкта та його суб'єктивного сприйняття, що також відбивається у юридичній науці. Це аналогічно кризі принципу причинності у класичній механіці, яка стверджувала, що знання розміщення всіх точок у всесвіті дозволяє передбачити майбутнє. Ця криза також має вплив і на гуманітарні науки.

Право існує у своїй суб'єктивній реальності та має своїм джерелом волю людини або внутрішні імперативи, такі як совість, мораль чи почуття справедливості. Людина завжди взаємодіє з правовою реальністю, впливаючи на її формування зсередини. Цей процес не обмежується лише об'єктивними факторами, а включає також суб'єктивні установки та мотивації. В рамках принципу поєднання об'єктивного та суб'єктивного, особливе значення набуває мета пізнання як фактор, що визначає, які аспекти і явища привертають увагу суб'єкта дослідження [9].

Наприклад, коли мова йде про правову інтерпретацію «ми не просто заново відтворюємо текст, не просто змушуємо його ніби грати новими фарбами. Ми створюємо нові смисли, безумовно пов'язані з глибинними «витоками», зі смисловим корінням самого тексту (якщо ми хочемо саме зрозуміти текст), але водночас відмінні від раніше вже виявлених смислів, пов'язаних з цим текстом: аж до того, що, інтерпретуючи, ми можемо створити практично новий текст» [10, с. 351].

Принцип раціональності також перестає відповідати потребам сучасного права і держави у контексті їхнього розвитку, особливо в контексті юридичної психології та досліджень, які розкривають нераціональні та ірраціональні аспекти права. Людина є нераціональною істотою, тому право містить багато міфів, аксіом та вірувань, які не можна інтерпретувати тільки раціонально. Тому неklasичний принцип поєднання раціонального та нераціонального у методології сучасного права та держави спрямований на розкриття особливостей пізнання, які виходять за рамки виключно раціонального.

Наприклад, це вивчення правових міфів у сфері юриспруденції [11], це релігійна віра як основа для побудови наукових конструкцій [12, с. 58] тощо. Тобто, ключову роль для цього принципу відіграє визнання нераціональних способів осягнення правової реальності.

Принцип історизму, як один із класичних, втрачає актуальність через кризу історичної науки та її методології, де відбувається відхід від жорстких детермінованих схем у поясненні історичних процесів і зростає значення суб'єктивних оцінок у історичному описі. В цьому контексті неklasичний принцип абстрагування від історії дозволяє оцінювати явище у його функціональному аспекті, не зосереджуючись на історичному розвитку. Цей підхід акцентує увагу на структурних зв'язках, системних закономірностях та функціональних особливостях явища, залишаючи питання його розвитку поза розглядом.

До класичного принципу детермінізму варто додати неklasичний принцип індетермінізму, який стверджує, що у праві майже немає закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків з високим рівнем релевантності. Іншими словами, правові явища не завжди можна пояснити однозначно, оскільки вони можуть мати множинні причини та наслідки. Це відкриває можливості для глибшого розуміння правової реальності через врахування непередбачуваних і випадкових факторів.

Класичний принцип монізму, який передбачає існування єдино правильної відповіді у праві, поступається місцем неklasичному принципу плюралізму [13]. Принцип плюралізму визнає, що правова реальність багатогранна і потребує різних підходів та концепцій для її комплексного осмислення. Це дозволяє вченим і практикам використовувати різні методологічні інструменти, що збагачує розуміння права та держави. В умовах сучасного суспільства, що швидко змінюється, такий підхід стає особливо важливим, оскільки сприяє адаптації правових систем до нових викликів і потреб.

Таким чином, доповнення класичних принципів детермінізму та монізму неklasичними принципами індетермінізму та плюралізму відображає еволюцію правової методології, що відбувається у відповідь на складність і динамічність сучасного правового ландшафту. Це дає можливість більш гнучкого та ефективного підходу до дослідження та застосування права, враховуючи різноманітні аспекти правових явищ.

Інноваційною у цьому контексті є думка Ю. М. Оборотова, який стверджував сучасний розвиток змішаних методологій юриспруденції. «Вибір змішаної методології не повинен бути абстрактний, а визначатися поставленими завданнями. На цьому шляху найбільшу ефективність мають проблемні, а не предметні дослідження, пов'язані з практикою зміни методологічних оптик, в цьому плані використовується метафоричний конструкт - триангуляція (наприклад, позитивізм + герменевтика), що якраз і відображає легалізацію змішаної методології» [14, с. 9].

Висновки і пропозиції. Таким чином, до класичних принципів методології сучасного права та держави можна віднести наступні: об'єктивність, детермінізм, раціональність, історизм та монізм. Однак цей перелік принципів не є вичерпним. Якщо оцінювати їх ефективність, то вони іноді не здатні охопити деякі юридичні питання сучасності.

Наприклад, принцип об'єктивності не завжди може конкурувати з можливостями такого принципу неklasичної парадигми, як поєднання об'єктивного та суб'єктивного у сфері правової інтерпретації. У сучасній юриспруденції зростає значення суб'єктивних чинників, таких як індивідуальні переконання та емоції, що вимагає перегляду традиційних підходів у цій сфері. Принцип раціоналізму іноді не задовольняє запити сучасної юриспруденції щодо розвитку юридичної психології, правової ідентичності та досліджень, спрямованих на розкриття нераціональних та ірраціональних основ права. Людина, як суб'єкт права, має багато нераціональних аспектів, що впливають на правову поведінку та процеси правотворення. Це вимагає врахування не лише раціональних, але й нераціональних елементів у правових дослідженнях.

Слід зазначити, що застосування набору класичних принципів як інструменту сучасної методології у юриспруденції є виправданим та ефективним, особливо у поєднанні з можливостями неklasичної парадигми. Це дозволяє досягти більш гнучкого та комплексного підходу до дослідження права та держави, враховуючи їх складність та багатогранність у сучасному світі.

Отже, визнаючи важливість класичних принципів у методології юриспруденції, необхідно також звернути увагу на значення неklasичних принципів у дослідженні сучасного права та держави. Сучасна правова проблематика вимагає використання цих неklasичних принципів як дієвих інструментів для

розв'язання багатьох складних юридичних питань. Некласичні принципи, такі як: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм та плюралізм тощо, дозволяють глибше і більш всебічно зрозуміти правову реальність. Вони доповнюють класичні принципи, надаючи можливість аналізувати право та державу у контексті сучасних змін.

Список використаних джерел:

1. Мелякова Ю. В. Класична і неklasична парадигми епістемології права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 3. С. 85-101.
2. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова О. І. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3 (44). С. 3-7.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
4. Медведєв В. С. Принципи сучасної вітчизняної юридичної психології. С. 37-41. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9272/1/%D0%F%201_p038-042.pdf
5. Стрелкова Ю. О. Еклезіологія діалектичної теології: христоцентризм, діалектика, історизм. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141 (2). С. 141-146.
6. Мельничук О.С. Класичні принципи у методології юриспруденції // *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). - Одеса : Видавництво «Юридика». 2023. Т. 1. С. 47-50.
7. Іванченко О. М. Теорія гармонізації монізму і дуалізму у співвідношенні норм національного та норм міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 52. С. 395-400.
8. Мельничук О. С. Методологічні парадигми та принципи сучасного права та держави // *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матер. всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2022. С. 9-13.

9. Гадамер Г.-Г. Истина і метод : Герменевтика I : Основи філософської герменевтики. Т. 1. К.: Юніверс. 2000. 464 с.
 10. Ремізова О. Сутність та способи інтерпретації права. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Філософія права.* № 3. 2020. С. 350-355.
 11. Тищенко Ю. В. Правовий міф у структурі правової реальності. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 17-24.
 12. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* № 71. 2022. С. 55-64.
 13. Щамбура Д. В. Концепція юридичного плюралізму як основа дослідження неофіційного права. *Правовий часопис Донбасу.* № 1 (66). 2019. С. 33-40.
 14. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін. ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса, 2019. 420 с.
-

Melnychuk O. S. Classical and non-classical principles of the modern law and state methodology

The article is dedicated to the study of classical and non-classical principles of the methodology of modern law and state, their correlation and development, considering the theoretical and practical issues of their optimal use. The defined classical principles of the methodology of modern law and state include objectivity, rationality, historicism, determinism, monism, etc. Their characteristics and the peculiarities of their application in legal science are provided. The effectiveness of these principles concerning certain contemporary legal issues is analyzed, and the key differences between classical and non-classical principles in the study of law and state are identified.

It has been established that the use of a «mixed methodology», that is, the integration of both classical and non-classical principles, allows researchers to achieve the most accurate results in their scientific studies. Therefore, the classical principles of the methodology of modern law and state should be supplemented with non-classical principles for a more comprehensive and thorough analysis of legal phenomena. Such principles include the combination of objective and subjective, rational and non-rational, abstraction from history, indeterminism, pluralism, etc.

The combination of objective and subjective perspectives allows for the consideration of individual viewpoints and beliefs that influence legal decisions. The principle of combining rational and non-rational acknowledges the existence of irrational elements in law, enabling researchers to study law in the context of human psychology and emotions. Abstraction from history allows for the evaluation of legal phenomena independently of their historical context, focusing on their functional characteristics. Indeterminism recognizes the multi-factorial and contingent nature of legal processes, helping to avoid oversimplification in legal research. The principle of pluralism promotes the use of various theoretical and methodological approaches, allowing for a comprehensive understanding of legal reality.

Special attention is given to the example related to the interpretation of law in connection with the application of the non-classical principle of combining objective and subjective elements, which allows for a deeper understanding of the complexity of legal phenomena in this context. The interaction between objective legal norms and the subjective beliefs and experiences of individuals is evident. This principle helps to reflect a more realistic picture of legal reality, where personal and social factors are of significant importance.

Key words: *methodology, law, modern state, legal system, methodological paradigms, classical methodological principles, non-classical methodological principles, legal understanding, philosophy of law, interpretation of law.*